

Інститут
економічних досліджень
та політичних консультацій

Ukraine

Friedrich Naumann
STIFTUNG FÜR DIE FREIHEIT

Аналітична доповідь

Як подолати вплив міжнародної фінансової кризи: пошуки адекватної економічної політики

При підготовці Аналітичної доповіді використані
матеріали відкритих джерел, наявні станом на 7 квітня 2009 року

Харків
«Права Людини»
2009

ББК 65.7
Я47
УДК 338.124.4:338.246.87

*****

Інститут економічних досліджень та політичних консультацій висловлює глибоку подяку Програмі розвитку ООН в Україні та Аналітично-дорадчому центру Блакитної стрічки ПРООН за інтелектуальну та фінансову підтримку підготовки аналітичної доповіді.

Інститут економічних досліджень та політичних консультацій висловлює глибоку подяку Представництву Фонду Фрідріха Науманна в Україні за фінансову допомогу в оприлюдненні аналітичної доповіді та її поширенні в урядових та експертних колах України.

*****

Авторський колектив:

Бураковський Ігор, Свенціцькі Марчін, Бетлій Олександра, Возняк Роман, Кандул Сергій, Кобилянська Алла, Кравчук Віталій, Кузнєцова Анна, Кузяків Оксана, Куценко Катерина, Мовчан Вероніка, Науменко Дмитро, Пількевич Катерина, Раздорозний Євген, Сисенко Наталя, Шинкарук Катерина, Чухай Анна

Я47 **Як подолати вплив міжнародної фінансової кризи: пошуки адекватної економічної політики** / Аналітична доповідь. За ред. І. Бураковського та В. Мовчан. – Харків: Права людини, 2009. – 74 с.

ISBN 978-966-8919-74-9.

Світова фінансова криза стала сьогодні серйозним випробуванням як для національних економік, так і сучасної системи глобальної та регіональної координації економічної політики в різних сферах. Гострота та масштаби кризи вимагають від політиків та урядовців швидких та досить радикальних дій, спрямованих на мінімізацію наслідків глобальної кризи та створення передумов для відновлення економічної активності.

Саме тому в представленій аналітичній доповіді проаналізовано перші кроки антикризової політики на рівні окремих країн, а також міжнародні зусилля, спрямовані на протидію глобальній кризі. Вже ці заходи, на думку авторів, багато в чому дозволяють зрозуміти сучасну логіку антикризових пакетів, які реалізуються зараз у світі. Вивчення міжнародного досвіду дає можливість досить повно та всебічно проаналізувати особливості перебігу кризи в Україні та антикризові дії держави, а також сформулювати рекомендації щодо ефективних засад та напрямків майбутньої антикризової політики, створення передумов для відновлення економічного зростання.

ББК 65.7

**Погляди, викладені у цьому виданні,
відображають лише точку зору авторів та упорядників доповіді
і в жодному разі не можуть вважатись позицією Європейського Союзу,
Програми розвитку ООН в Україні, інших організацій та закладів системи ООН
та Фонду Фрідріха Науманна**

ISBN 978-966-8919-74-9

© Інститут економічних досліджень
та політичних консультацій

© Б.Є.Захаров, художнє оформлення

ЗМІСТ

Вступ	4
Світова економічна криза та Україна.....	4
Нові імпульси для відновлення зростання.....	7
Аналітична доповідь	11
<i>Частина 1.</i>	
Національні та міжнародні зусилля щодо подолання кризи: стислий аналітичний огляд	12
Антикризові дії національних урядів: ключові елементи	12
Міжнародні зусилля щодо подолання фінансової кризи.....	18
Висновки до Частини 1.....	21
<i>Частина 2.</i>	
Економічні проблеми України: на які виклики слід відреагувати.....	23
Макроекономічна ситуація.....	23
Проблеми банківського сектору	25
Проблеми реального сектору економіки.....	28
Наслідки кризи для ринку праці.....	30
Фіскальні виклики	32
Соціальні виплати та система соціального захисту за умов кризи.....	33
Висновки до Частини 2.....	34
<i>Частина 3.</i>	
Українська антикризова політика: що зроблено	36
Дії Національного банку України.....	36
Співробітництво з МВФ.....	38
Антикризове законодавство: фіскальна та соціальна політика	40
Підтримка реального сектору	43
Висновки до Частини 3.....	44
Українська антикризова політика: як діяти далі	46
Додатки	49
Таблиця 1. Антикризові заходи національних урядів та центральних банків окремих країн світу	50
Таблиця 2. Підтримка окремих секторів у рамках антикризових зусиль національних урядів.....	55
Таблиця 3. Антикризові заходи в Україні	56
Перелік нормативних документів, на основі яких сформовано Таблицю 3:	63
Примітки та посилання	66

Вступ

Світова економічна криза та Україна

Сьогодні світова економіка переживає кризу, масштаби якої досить часто порівнюють з масштабами Великої депресії 1929-1933 років. І тому цілком зрозуміло, що саме динаміка, глибина та економічні наслідки глобальної кризи визначають поточний порядок денний політиків, урядовців та експертів. На практиці це означає, що сьогодні в центрі всіх дискусій так чи інакше знаходиться кризова проблематика, тоді як державна економічна політика спрямовується на подолання кризи та відновлення економічної активності.

У зв'язку з цим слід окремо зазначити, що світова фінансова криза спричинила появу кількох конкретних викликів, які потребують від світової спільноти пошуку адекватних відповідей як на національному, так і на глобальному рівнях.

По-перше, криза вимагає чіткого усвідомлення фундаментальних причин та механізмів розвитку кризових процесів. Без глибокого аналізу природи та особливостей сучасної кризи неможливо здійснити суттєві інституційні та структурні перетворення, які зроблять як національні економіки, так і світове господарство в цілому більш стійкими до майбутніх економічних шоків. Зрозуміло, що такий аналіз важко зробити за умов, коли необхідно терміново реагувати на ті чи інші прояви кризи, але він має здійснюватись сьогодні та в майбутньому.

По-друге, суто в політичному плані криза вимагає від національних урядів та міжнародних організацій продуманих та активних дій, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків кризи та відновлення нормальної економічної активності як джерела подальшого розвитку національних

економік. При цьому дуже важливо поєднати короткострокові заходи надзвичайного характеру зі структурними та інституційними змінами, які потрібні для забезпечення сталого розвитку економіки в середньо- та довгостроковому вимірі.

По-третє, суто в економічному плані криза вимагає чіткого усвідомлення, наскільки глибоко інтегрованою сьогодні є світова економіка, що об'єктивно зумовлює появу якісно нового рівня міжнародної координації економічної політики в цілому та розвитку глобальної взаємодії в сфері регулювання міжнародних фінансових потоків та діяльності банківських та небанківських фінансових установ зокрема. Таке усвідомлення є дуже важливим особливо для політиків, оскільки за часів кризи традиційно зростають протекціоністські настрої та бажання «закритись» від негативного впливу зовнішнього економічного середовища.

По-четверте, суто в світоглядному плані світова криза вимагає радикально переглянути велику кількість традиційних поглядів на роль держави в економіці, можливості ринку щодо саморегулювання, зв'язку між окремими секторами економіки (реальним та фінансовим зокрема), усталені підходи до оцінювання стійкості фінансової та банківської системи до внутрішніх та зовнішніх шоків, тощо.

Очевидно, що комплексний аналіз чинників та механізмів протікання сучасної фінансової кризи потребує окремого дослідження, причому такі дослідження повинні торкатись різних сторін та рівнів економічних відносин. Разом з тим, варто назвати декілька найбільш важливих рис сучасних світових кризових процесів.

По-перше, на відміну від інших повоєнних світових криз сучасна фінансова криза почалась на фінансових ринках розвинутих країн, тобто країн, які традиційно

вважались локомотивом світового господарства, а їх економічна стійкість в довгостроковому плані не викликала серйозних сумнівів. Враховуючи роль та місце розвинутих країн в світовому господарстві, криза вразила практично всі регіони в той чи інший спосіб. При цьому конкретні національні особливості кризи залежали від структури та стану національних економік, рівня їх інтегрованості в світове господарство, особливостей економічного розвитку на момент розгортання кризових явищ, тощо.

По-друге, **особливістю сучасної кризи є те, що вона протікає за умов надзвичайно високого рівня взаємозалежності національних економік.** Криза дуже швидко набула світового характеру, що зумовлює необхідність активної міжнародної координації зусиль, спрямованих на її подолання. При цьому слід зазначити, що малі відкриті економіки об'єктивно мають порівняно менше можливостей протидіяти глобальній кризі на національному рівні і тому мають більше покладатись на міжнародні зусилля.

По-третє, перші дві риси сучасної фінансової кризи дають можливість визначити її третю характеристику, а саме: **за умов глобалізованих фінансових ринків криза цього сектору неминуче вражає всю економіку,** оскільки банки та фінансові компанії є кровносною системою економіки, від нормального функціонування якої залежить економічне здоров'я країни. Ось чому сьогодні переважна більшість країн світу безумовним пріоритетом антикризових програм визначають саме стабілізацію фінансово-банківської системи.

По-четверте, **багато в чому безпрецедентний характер сучасної кризи суттєво ускладнює процес прогнозування її масштабів, часу та особливостей протікання.** За умов такої невизначеності можна очікувати найнесподіваніші за напрямком та амплітудою коливання цін на товари, зміни валютних курсів, тощо. А такі коливання ще більше дестабілізують економічну ситуацію та посилюють стан невизначеності. Водночас така ситуація вимагає від урядовців досить швидкої та адекватної реакції на нові

виклики, але при цьому такі термінові заходи та кроки повинні бути логічно пов'язані між собою та вписуватись в певне стратегічне бачення протидії кризі на національному рівні.

По-п'яте, **безпрецедентний характер сучасної кризи вимагає безпрецедентних кроків від центробанків та урядів.** Мова йде про те, що боротьба з кризою та відновлення економічної активності зумовлює необхідність виділення надзвичайно великих фінансових коштів в різних формах, пошуку ефективних механізмів надання державної фінансової допомоги приватним фінансовим інститутам та компаніям реального сектору, суттєвого посилення втручання держави в економічні процеси аж до фактичної націоналізації певних, насамперед, фінансових інституцій.

Сьогодні вже загальноновизнано, що **найрозвинутіша частина світового господарства ввійшла в економічну рецесію.** При цьому слід зазначити, що динаміка та характер протікання світової кризи змушують переглядати економічні прогнози на 2009 та 2010 роках в сторону збільшення оцінок глибини економічної кризи в 2009 році та зменшення оптимістичних очікувань щодо відновлення економічного зростання в 2010 році. Зрозуміло, що така рецесія впливає на всі регіони світового господарства та Україну зокрема.

Враховуючи ці та інші моменти, можна зробити декілька дуже важливих висновків для України щодо впливу на національну економіку світової кризи та, відповідно, засад антикризової політики.

Очевидно, що **основними напрямками впливу світової кризи на економіку України є скорочення попиту на традиційні товари українського експорту та обмеження доступу українських економічних агентів до світових ринків капіталу.** Водночас слід зазначити, що цей негативний зовнішній вплив наклався на внутрішні інституційні проблеми та структурні дисбаланси, які нагромаджувались в Україні протягом останніх років. Тому можна стверджувати, що **сучасна економічна криза в Україні зумовлена**

досить складною комбінацією внутрішніх та зовнішніх чинників, яка, в свою чергу, безпосередньо впливає на реальні можливості країни ефективно протидіяти кризі.

Світовий досвід розробки антикризових програм є дуже важливим джерелом ідей для політиків та урядовців. Аналіз програм показав, що вони мають досить багато спільних елементів та заходів, але при всьому тому такі програми (або пакети стимулювання економічної активності) є «індивідуалізованими», оскільки вони розробляються з врахуванням потреб та можливостей національної економіки. Такий індивідуалізований підхід потребує адекватного розуміння як особливостей протікання світової кризи, так і реалістичної оцінки слабких та сильних сторін національної економіки.

Успішність тих чи інших заходів в короткостроковому плані досить важко оцінити однозначно. Тому на практиці навряд чи слід очікувати миттєвих змін на краще навіть тоді, коли економічна політика держави є абсолютно адекватною поточній економічній ситуації. При цьому дуже важливо, щоб всі учасники політичного процесу (а вироблення та реалізація економічної політики є політичним процесом) усвідомлювали кілька принципових моментів, а саме:

- подолати економічні проблеми можна лише шляхом здійснення певної системи заходів, кожний з яких має бути продуманим та забезпеченим відповідними ресурсами. При цьому пошук якихось «чарівних» простих рішень приречений на невдачу за визначенням;
- успішна реалізація заходів антикризової політики вимагає узгодженості позицій та дій всіх гілок влади та політичних сил. Криза не може бути інструментом боротьби між різними політичними угрупованнями, хоча основну відповідальність за розробку та реалізацію антикризової політики несе чинна влада;
- попри всі виклики та зростання тиску на уряд з боку різних політичних та лобістських сил, влада повинна чітко заявити про те, що ресурси держави є

обмеженими, а тому за визначенням не можна допомогти всім. На практиці це означає **безумовну необхідність встановлення чітких пріоритетів державної допомоги та економічно обґрунтованих принципів та форматів її реалізації**. При цьому вихідним принципом такої допомоги є чітке усвідомлення державою та реципієнтами коштів того факту, що допомога фінансується за рахунок суспільства з усіма відповідними економічними та морально-політичними наслідками;

- реалізація заходів антикризової політики повинна відбуватись у чіткій відповідності з міжнародними зобов'язаннями країни, що витікають з її членства у міжнародних організаціях, міжурядових домовленостях, тощо.

Зрозуміло, що успішна антикризова політика вимагає постійного моніторингу та аналізу економічних процесів всередині країни та за кордоном з тим, щоб своєчасно коригувати ті чи інші дії та підходи. Тому за визначенням **антикризовий план або програма мають бути відкритим документом**, тобто таким, який можна переглядати та доповнювати в залежності від реальною ситуації.

На нашу думку вельми важливим є також публічна відкрита професійна дискусія з різних аспектів сучасної економічної кризи в світі та особливостей її протікання в Україні, що дасть можливість більш реалістично оцінити поточні економічні виклики та визначити адекватні відповіді на них. Сподіваємось, що дана аналітична доповідь стане гідним внеском в таку дискусію.

*Ігор Бураковський,
Голова Правління-Директор
Інституту економічних досліджень
та політичних консультацій,
професор
Національного університету
«Кієво-Могилянська Академія»,
доктор економічних наук*

Нові імпульси для відновлення зростання¹

Уповільнення економічного зростання в Україні було очікуваним ще до того, як глобальна фінансова криза охопила розвинуті економіки.

Вже з початку 2008 року виробникам було важко знайти покупців, а протягом першої половини 2008 року дефіцит торгового балансу вийшов на рівень 10% від ВВП. Рівень інфляції досягнув піку у травні на рівні 30% порівняно з аналогічним періодом 2007 року. Знизилась обсяги інвестицій. Завершувався період стрімкого економічного зростання, спричинений приватизацією та лібералізацією кінця 1990-х років та початку 2000-х років. Цілком природно, що глобальна криза суттєво загострила внутрішні проблеми української економіки.

Тому економічна політика, спрямована на боротьбу з кризою, має складатися з двох напрямків. Перший – регулювання фінансового сектору: забезпечення банківської ліквідності, лібералізація валютного курсу, розширення гарантій для вкладників, підтримка платіжного балансу та державного бюджету за допомогою кредитів від міжнародних фінансових установ. Ці заходи потрібні для попередження дефолту країни, забезпечення платоспроможності банків, захисту вкладників та отримання нових кредитів для підтримки ефективної економічної діяльності.

Але зазначених заходів буде недостатньо для швидкого повернення України на шлях сталого розвитку. Приховані резерви криються у незавершених інституціональних та структурних реформах, які нададуть нові імпульси для підвищення ефективності використання ресурсів і відновлення економічної активності в Україні. Ми зосередимось на чотирьох сферах економічної політики, які потребують рішучих дій з метою розкриття нових можливостей розвитку: енергетика, соціальна політика, сільське господарство та діловий клімат.

Раціональне ціноутворення в енергетичному секторі

Загальновідомим є факт неефективного енергоспоживання в Україні. Україна споживає у 2,6 рази більше енергії на одиницю ВВП, ніж в середньому у світі, та у 2 рази більше, ніж нові члени ЄС. У 2008 році Україна заплатила майже 10 млрд. дол. США за імпортований газ, що становило 13,5% сукупного прибутку від експорту. І ця сума не є максимально можливою за умови сплати Україною ринкової ціни за газ. Ціна, що сплачується за імпортований газ, неповністю покривається його кінцевими споживачами, а більшість з них платять за імпортований газ менше половини його вартості. Для домогосподарств, малих підприємств і комунальних служб надмірне споживання газу є дешевшим за впровадження енергозберігаючих заходів: лічильників, термостатів, утеплювачів тощо. Нинішня політика сприяє більше споживанню та витратам енергії, ніж її збереженню. Найбільшу вигоду від поточної цінової політики отримують споживачі великих обсягів енергії: ті, хто проживає у великих квартирах та просторих дачах, а не бідні верстви населення. Тому без запровадження раціональної цінової політики та вигідності енергозбереження всі заклики до мільйонів споживачів газу щодо енергозбереження будуть марними.

Крім того, нинішня економічна політика є вигідною для зовнішніх постачальників і по суті дискримінаційною для національних виробників газу. Занижені внутрішні ціни створюють бар'єри для збільшення обсягів виробництва енергії національними виробниками. Національні виробники природного газу отримують нижчу плату за газ, ніж іноземні постачальники газу. Якби вони отримували таку ж плату за газ, що й іноземні постачальники, вони б мали ресурси та мотивацію для реінвестицій у внутрішнє виробництво природного газу. Зрештою це призвело б до зростання виробництва газу в Україні.

Раціоналізація ціноутворення в енергетичному секторі призведе до:

- значної економії споживання газу;
- зростання внутрішнього виробництва газу
- урівноваження платіжного балансу,
- суттєвого послаблення залежності України від зовнішнього постачання газу,
- вищого рівня справедливості державної підтримки шляхом надання житлових субсидій лише найбільш вразливим верствам населення (див. також наступний пункт).

Цільова соціальна політика

Сучасна криза потребує залучення більшої кількості ресурсів для захисту найбільш вразливих верств населення. Але водночас відбувається скорочення надходжень до загального фонду державного бюджету. Це протиріччя можна розв'язати за допомогою **адресної державної підтримки найбільш вразливим, безробітним та непрацездатним категоріям населення**, а також шляхом відмови від надмірних соціальних виплат тим категоріям населення, що знаходяться у менш важкому становищі.

Пенсійна система. Платоспроможність цієї системи постійно знаходиться під загрозою. Незважаючи на високий рівень внесків до Пенсійного фонду, спостерігається нестача коштів на виплату пенсій. Однією з передумов такої ситуації є встановлений в Україні пенсійний вік, що є одним із найменших у світі: 55 років для жінок та 60 років для чоловіків. Співвідношення між пенсіонерами та особами, що працюють і платять внески до пенсійних фондів, дорівнює майже один до одного. Фінансовий тягар на працююче населення щодо виплати пенсій шляхом внесків до пенсійного фонду та сплати загальних податків стає вкрай важким. Відповідно до поширеного аргументу на захист раннього виходу на пенсію, пенсійний вік повинен залишатися низьким через низьку тривалість життя в Україні. Дійсно, середня тривалість життя при народженні в Україні є відносно низькою, особливо для чоловіків – 62 роки. Однак обговорюючи аргументи “за” та “проти” раннього виходу на пенсію, необхідно

порівнювати середню **тривалість життя при виході на пенсію, а не при народженні**. В Україні середня тривалість життя при виході на пенсію для жінок становить 25 років, що перевищує відповідні показники у більшості країн Європи, які дозволяють жінкам виходити на пенсію лише у віці 60, 65 чи навіть 67 років. **Жінки в Україні працюють меншу кількість років, ніж будь-де в Європі, але тривалість їхнього життя при виході на пенсію більша, ніж жінок у більшості інших європейських країн.** Середня тривалість життя при виході на пенсію для чоловіків в Україні становить 14 років, що приблизно дорівнює (або дещо менше) аналогічним показникам у розвинутих країнах.²

Збільшення пенсійного віку є надзвичайно важливим питанням для України з двох причин. Перша з них – демографічна. Сучасні демографічні тенденції призведуть до руйнації діючої пенсійної системи. Співвідношення кількості пенсіонерів до працюючого населення погіршується щорічно, що не може не викликати занепокоєння. Друга – це швидкий внесок у стабілізацію державних фінансів під час кризи. Протягом першого року, якщо почати збільшувати пенсійний вік, кількість нових пенсіонерів могла бути зменшена наполовину, якщо застосовувати поступовий підхід, або навіть і на 100%, якщо застосовувати радикальний підхід, який я не рекомендую.

Більш **глибока пенсійна реформа**, яка б замінила нинішню систему на пенсійну систему з індивідуальними рахунками, принесе інші переваги, у тому числі заохочення виходу з тіньової економіки та поширення легальної праці з регулярним поповненням індивідуальних рахунків. Це також матиме позитивний ефект на нинішню макроекономічну ситуацію.

Монетизація соціальних пільг – інший засіб раціоналізації соціальних витрат. Залишається ще багато пільг, які надаються різним категоріям громадян – пільги на комунальні послуги та електроенергію, безкоштовний проїзд у транспорті тощо. Монетизація цих пільг дозволить їх отримувачам вибирати між використанням запропоно-

ваних послуг або можливістю витратити ці гроші на інші цілі. Постачальники цих послуг матимуть можливість робити економічно обґрунтовані розрахунки, що спираються на оцінки попиту та пропозиції, а також встановлювати економічно обґрунтовані тарифи. Необхідно запроваджувати цільові форми підтримки, включаючи житлові субсидії для найбільш соціально незахищених громадян, які дозволять їм витримати зростання тарифів на електроенергію та комунальні послуги.

Нові можливості для аграрного сектору

За оцінками Світового банку та ФАО **Україна може виробляти у 2-2,5 разів більше продовольства, ніж зараз.** Але існують дві важливі умови для збільшення сільськогосподарського виробництва, забезпечення масштабного притоку капіталовкладень у сільське господарство та харчову промисловість, а також створення нових робочих місць. Ці умови наступні:

а) **Зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення.** Відсутність справжнього ринку сільськогосподарських земель заважає їх ефективному розподілу та довгостроковим інвестиціям у сільське господарство в цілому. Крім того, це позбавляє номінальних власників – колишніх членів колгоспів та радгоспів, більшість з яких є зараз людьми похилого віку – можливості отримати адекватний зиск від формального права власності. Надмірні обмеження доступу іноземних компаній до сільськогосподарських земель заважають масштабному притоку іноземних капіталовкладень в аграрний сектор. Лише 2% від загального обсягу іноземних інвестицій йдуть в аграрний сектор. Крім того, зняття мораторію дозволить використовувати землю як заставу для отримання кредитів від банків та спрямовувати більше фінансових ресурсів для інвестування у сільське господарство та/або у створення у сільській місцевості робочих місць, не пов'язаних безпосередньо з сільським господарством.

б) **Зона вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС з включенням сільськогосподарської продукції.** Україна, яку називали житницею Європи, має обмежений доступ до продовольчого ринку ЄС. В усіх угодах про ЗВТ, які ЄС укладав до цього часу, містились певні обмеження щодо доступу до сільськогосподарського та продовольчого ринку Євросоюзу. На щастя ЗВТ з Україною розглядається як особливий випадок. Рекомендації Європейського парламенту закликають обидві сторони "включити по мірі можливості сільськогосподарські продукти" в угоду про ЗВТ. До цього часу учасники переговорів щодо угоди про ЗВТ між Україною та ЄС виходять з припущення, що лише 95% загального обсягу торгівлі будуть лібералізовані, тоді як решта 5%, зокрема, сільськогосподарські товари, підлягатимуть певним обмеженням.

Іноді висловлюється думка про те, що країни нечлени ЄС не можуть отримати повного доступу до ринку сільськогосподарських товарів, оскільки вони не беруть участь у **Спільній сільськогосподарській політиці.** У той же час цей аргумент видається оманливим. По-перше, нинішня реформа Спільної сільськогосподарської політики передбачає більше можливостей для ринкових операторів. Нова форма підтримки – виплати відповідно до площі землі (так звані прямі виплати), які замінюють цінову підтримку – створюють можливості для чесної конкуренції для ринкових операторів з країн нечленів ЄС. По-друге, варто зазначити, що нові члени ЄС мали повний доступ до сільськогосподарському ринку ЄС з першого дня їх членства, незважаючи на те, що формально їх повний доступ до сільськогосподарських субсидій ЄС відстрочений на сім років.

Таким чином, **не існує серйозних економічних перепон для повного відкриття європейського та українського ринків в рамках ЗВТ.** Разом з лібералізацією торгівлі сільськогосподарськими товарами з'явиться нова додана вартість. З одного боку український агросектор як нетто експортер продовольчих товарів, який має величезний невикористаний потенціал, отримає багато переваг від доступу до ринку ЄС. За-

провадження ЗВТ між ЄС та Україною, в рамках якої скасовуватимуться всі обмеження на торгівлю сільськогосподарськими товарами, окрім тих, що стосуються стандартів харчової безпеки, залучить великий іноземний та внутрішній капітал у сільськогосподарську та харчову промисловість України. З іншого боку європейські споживачі отримають значно ширший вибір продовольчих продуктів з точки зору ціни та якості. Лише галузеві лобі з обох сторін зацікавлені у збереженні обмежень у торгівлі продовольчими товарами між ЄС та Україною. Збереження обмежень у торгівлі сільськогосподарськими товарами між двома партнерами буде відверто суперечити інтересам споживачів та найбільш ефективних виробників як в Україні, так і в ЄС.

Заохочення іноземних інвесторів

Криза в реальному секторі супроводжується суттєвим падінням обсягу інвестицій. До недавнього часу металургія приносила 40% валютних надходжень України, але, як показує нинішня криза, країна не може покладатись на стабільно високий світовий попит на цю продукцію. Україні

потрібна більш диверсифікована структура, яку можна створити за рахунок **залучення іноземних інвестицій**. Для їх залучення та **утримання внутрішніх інвестицій необхідно розробити та реалізувати комплексну стратегію**. Серед елементів такої стратегії слід назвати наступні:

- системний підхід та ґрунтовність у наближенні до законодавства ЄС;
- скасування подвійної стандартизації та сертифікації;
- ідентифікація та сприяння конкретним проектам з прямими іноземними інвестиціями, які мають якісно підготовлені та представлені пропозиції;
- продовження програми приватизації.

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що для подолання нинішньої економічної кризи Україні потрібна не лише грамотна фінансова політика, але й нові ініціативи щодо покращення умов для виробництва.

*Марчін Свенціцкі,
Директор
Аналітично-дорадчого центру
Блакитної стрічки
ПРООН/ЄК*

АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДЬ

Частина 1.

Національні та міжнародні зусилля щодо подолання кризи: стислий аналітичний огляд

АНТИКРИЗОВІ ДІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ
УРЯДІВ: КЛЮЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ

1. Першою реакцією національних урядів на кризу стало застосування традиційних монетарних методів – зниження центральними банками облікової ставки та норми резервування для комерційних банків. Таким шляхом пішли, зокрема, США, ЄС та Японія.³ Навіть Китай здійснив перехід від жорсткої монетарної політики, оголошеної у 2003 році, до більш м'якої та почав поступово знижувати відсоткові ставки та норми резервування для комерційних банків задля стабілізації кредитування економіки.⁴ Проте в ряді країн реакція була іншою. Наприклад, Росія в кризових умовах зіткнулась із відтоком капіталу та високими витратами з обслуговування кредитів в іноземній валюті. У результаті ЦБ РФ кілька разів піднімав впродовж 2008 року ставку рефінансування, щоб зменшити девальваційний тиск на рубль і протидіяти цим явищам.⁵

2. Поглиблення кризових явищ змусило національні уряди перейти до активніших дій для стабілізації ситуації на фінансовому ринку. В першу чергу такі заходи були запроваджені в США та ЄС, тоді як в Азії до них вдались пізніше – здебільшого вже у 2009 році. При цьому уряди керувались ідеєю про те, що стабільна фінансова система – це суспільне благо, оскільки її нормальне функціонування забезпечує розвиток бізнесу, а відтак – і створення нових робочих місць, зростання добробуту.⁶ Тому в різних країнах світу були затверджені безпрецедентні за обсягами виділених коштів плани порятунку фінансових інституцій.⁷ Державна допомога системним банкам та фінансовим інституціям, що переживають труднощі, здійснюється шляхом: а) їх кредитування за рахунок бюджету (коштів платників по-

датків), б) збільшення контролю з боку держави (у тому числі через придбання частки в статутному капіталі), в) надання гарантій (за певну плату) на вартість минулих інвестицій банків, які можуть з певною імовірністю виявитися збитковими, г) розміщення державних коштів на депозитних рахунках комерційних банків, та д) викупу цінних паперів, забезпечених виданими кредитами.

3. Ключовими принципами державної допомоги фінансовому сектору є її строковість та захист платників податків, за гроші яких ця допомога надається. При цьому більшість держав – світових лідерів оголосили, що плани державної допомоги діятимуть протягом 2009-2012 років, а податкові пільги є тимчасовими. Крім того, неодноразово підкреслювалось, що плани порятунку («rescue plans»), здійснювані за кошти платників податків, не є безкоштовними для інституцій-бенефіціарів. Наприклад, у США законодавство вимагає від компаній, що продаватимуть свої погані активи державі в рамках участі у Програмі позбавлення від проблемних активів (TARP)⁸, надати гарантії того, що ці активи принесуть вигоду у майбутньому. Іншими способами захисту платників податків є постійний моніторинг ефективності та напрямів використання державних коштів і своєчасне припинення допомоги у випадку зловживань або відсутності позитивних ефектів⁹; залучення приватного капіталу до участі у викупі проблемних активів фінансових установ.¹⁰ У Великій Британії за участь у багатьох урядових програмах підтримки банківського сектору встановлено плату.¹¹

4. Надання державної допомоги банкам містить цілу низку умов, що стосуються кредитування малого бізнесу та власників житла, підтримки зусиль людей, які переживають труднощі із виплатами по-

іпотечних кредитах, щоб не допустити їх виселення, дивідендної політики, обмеження винагороди топ-менеджменту (відмова від так званих «золотих парашутів»). Так, у США заборонено виплачувати винагороду топ-менеджменту за рахунок отриманих від держави коштів і встановлено жорсткий контроль з боку ФРС, Казначейства та Корпорації з гарантування депозитів (FDIC) за напрямками використання державних коштів.¹² У Великій Британії для отримання фінансових ресурсів від держави банки повинні укласти з урядом так звану угоду позики («lending agreement»), що передбачає певні обсяги і види обов'язкового кредитування споживачів і бізнесу.¹³ Н.Саркозі, Президент Франції, наполіг на створенні посади «кредитного омбудсмена», який спостерігає за використанням банками державної допомоги і за дотриманням прозорості процедур доступу підприємств до кредитів.¹⁴

5. Наступним кроком щодо стабілізації ситуації на фінансових ринках повинно стати удосконалення регуляторної системи шляхом запровадження жорсткішого контролю. Існує консенсус щодо того, що система регулювання фінансових ринків повинна бути змінена. Вона повинна адекватно регулювати коло питань, що стосуються обсягів, якості та механізмів фінансових потоків у глобалізованому світі. А.Меркель, канцлер ФРН, запропонувала створити Економічну раду під егідою ООН, яка б діяла подібно до Ради Безпеки на основі нової міжнародної хартії, яка б заклала основи нової соціальної економіки в глобальному масштабі.¹⁵ Також країни вимагають переглянути роль та функції МВФ та Форуму фінансової стабільності. Велика Британія пропонує встановити чіткі економічні нормативи адекватності капіталу банків, запровадити так звані циклічні заходи, які б дозволяли створювати резерви в економічно вдалі роки для пом'якшення спадів. До того ж Велика Британія, Франція та Німеччина виступають за ліквідацію офшорних зон, які дозволяють ухилення від оподаткування.¹⁶ У цілому європейські країни виступають за більш адекватну мо-

нетарну політику, а також реформу нормативів капіталу (правила Basel 2), правил бухгалтерського обліку, принципів діяльності міжнародних рейтингових агентств, страхування, наглядових органів, інвестиційних фондів, паралельної банківської системи, ринків деривативів тощо.¹⁷ США також розробили план регуляторної реформи, який передбачає розв'язання проблеми ризику системи, для чого пропонується створити незалежний регулятор, який би здійснював нагляд за системно важливими фінансовими інституціями, та запровадження нових жорсткіших вимог розкриття інформації на всіх фінансових ринках.¹⁸ Голова центрального банку КНР у рамках реформування міжнародної монетарної системи пропонує створення супер-валюти, не прив'язаної до жодної з національних валют.¹⁹

6. Країни намагаються посилити контроль за фінансовими потоками і на національному рівні. Сьогодні у більшості країн відбуваються інтенсивні дискусії щодо того, у якому напрямі реформувати національні регуляторні системи. У Росії вже розпочалася активна розробка ряду законопроектів, спрямованих на розвиток фінансової та банківської інфраструктури.²⁰ А поки що Агентство зі страхування вкладів вивчає стан справ у проблемних кредитних організацій та здійснює їх санацію. Китайська влада запровадила регуляторний режим, за якого компанії, що котируються на біржі, мають подавати кожному акціонеру разом із бухгалтерською інформацією аналіз ризиків вкладання коштів в їхні акції²¹. США посилюють контроль за зловживаннями, марнотратством, махінаціями та створюють наглядову раду над Казначейством, яке повинне звітувати про використання коштів та прогрес у подоланні кризи.²² До усіх інституцій висувається вимога звітувати про використання кожного отриманого від держави долара, про обсяги і види наданого кредитування, про обсяги та якість куплених цінних паперів, про основні здійснені угоди тощо, а також надавати прогнози розвитку компаній у випадку відсутності державної допомоги.²³

7. **Окремим пунктом планів стабілізації фінансових ринків став викуп державою проблемних активів.**

Слабкість фінансової системи США була зумовлена накопиченням фінансовими установами великої кількості неліквідних іпотечних кредитів, що втратили свою вартість внаслідок корекції вартості нерухомості. З метою вилучення їх з фінансової системи урядом було впроваджено Програму позбавлення від проблемних активів (TARP)²⁴, проведено додаткове фінансування іпотечних агентств Fannie Mae та Freddie Mac.²⁵ Федеральна резервна система США здійснила ряд кроків у рамках свого власного плану допомоги фінансовим ринкам. Йдеться про запровадження ряду інструментів, що передбачають викуп іпотечних облігацій Fannie Mae та Freddie Mac і допомогу власникам цінних паперів, забезпечених нещодавно виданими кредитами, з рейтингом AAA.²⁶ В окремих країнах Європи також здійснюється викуп проблемних активів у банків, що втратили доступ до кредитних коштів.²⁷ У Німеччині розробляється новий закон щодо стабілізації фінансового ринку, основний акцент у якому робиться на процедурах поведження з «поганими» («токсичними») боргами, хоча П.Штайнбрюк, міністр фінансів Німеччини, повністю відкидає ідею створення «поганого банку», який би акумулював «погані» («токсичні» активи) німецьких банків.²⁸

8. **Важливим елементом політики стабілізації фінансової системи став захист фізичних осіб – власників депозитів.**

Так, Президент Франції пообіцяв, що «жоден власник депозиту не втратить жодного євро через те, що фінансова установа не здатна виконати свої зобов'язання».²⁹ Росія запровадила 100% відшкодування банківських вкладів до 700 тис. руб.³⁰ США запровадили повне гарантування вкладів до 250 тис. дол. США для захисту громадян та малого бізнесу.³¹

9. **Національні уряди розробили заходи підтримки іпотечного кредитування та допомоги власникам житла, придбаного в кредит.** Ще в липні 2008 року Президент США Дж. Буш підписав Закон про ринок житлової нерухомості та відновлення

економічного зростання (Надія для домовласників)³², який передбачає посилення регулювання державних іпотечних агентств – Fannie Mae та Freddie Mac – та федеральних банків, створення нового регулятора з широкими повноваженнями на ринку іпотеки, надання фінансової допомоги особам, що взяли іпотечний кредит. Адміністрація Б.Обами розробила програму, яка передбачає зменшення платежів по іпотечному кредиту для 3-4 млн. «відповідальних» сімей та рефінансування для 4-5 млн. сімей іпотечних боргів, гарантованих державними іпотечними агентствами.³³ На фоні падіння темпів будівництва житла урядом Китаю було прийнято низку рішень, спрямованих на стабілізацію ситуації в секторі нерухомості³⁴, шляхом зменшення розміру першого внеску на купівлю житла, зменшення відсотків по кредиту на першу купівлю житла, ліквідації кількох податків, пов'язаних із купівлею житла, надання субсидій сім'ям з низькими доходами. Такі ж заходи запроваджуються і у Великій Британії, Франції. До того ж уряд Сполученого Королівства використовує націоналізовані банки для розширення іпотечних кредитних програм, дозволивши видавати кредити платоспроможним клієнтам, які, однак, не мають достатньо коштів для першого внеску.³⁵ Росія додатково до програм іпотечного кредитування планує викупити 40 тис. типових квартир для підтримки галузі будівництва житла. Громадяни, що взяли іпотечний кредит, отримали податкові пільги та дозвіл спрямувати на оплату кредиту кошти «материнського (сімейного) капіталу»³⁶, що з 1 січня 2009 року становить приблизно 300 тис. руб.³⁷ Підприємства, якщо вони здійснюють компенсацію відсотків за іпотечними кредитами своїх співробітників, мають право відносити їх на витрати (з певними обмеженнями), що зменшує величину прибутку, який підлягає оподаткуванню.³⁸

10. **Уповільнення розвитку економік змусило багато країн прийняти пакети довгострокових заходів, спрямованих на розширення споживання домогосподарств та інвестиційного попиту, щоб пом'якшити економічну рецесію та відно-**

вити економічне зростання. Більшість країн прийняли такі плани наприкінці 2008 – на початку 2009 року.³⁹ Усі вони передбачають значне розширення державних видатків на інвестиції в інфраструктурні проекти, програми кредитування підприємств і фінансових установ та збільшення виплат соціальних допомог населенню.

11. Практично у всіх країнах передбачається зменшити податковий тиск як для домогосподарств, так і для підприємств. Так, податки для домогосподарств були знижені в Німеччині (внески на страхування здоров'я, податки на нові автомобілі, що відповідають сучасним екологічним стандартам, податки на доходи громадян⁴⁰), у Франції (податок на дохід громадян⁴¹), у Великій Британії (ПДВ до кінця 2009 року⁴², податкові знижки і кредити⁴³), у США (збільшення сум виключень з альтернативного мінімального податку, податкові кредити для сімей, звільнення від оподаткування виплат з безробіття⁴⁴). Плани Японії зі зниження податкового навантаження для домогосподарств дещо відрізняються від інших: з одного боку, було знижено ряд податків, серед яких і плата за автомобільні дороги, податки на екологічні автомобілі, а з іншого – японський прем'єр-міністр Т.Асо зауважив, що він планує підняти податок на споживання у наступні три роки⁴⁵. У Японії діє такий підхід: податками обкладаються сім'ї із стабільними доходами, а захищаються найбільш вразливі верстви населення (у країні передбачається здійснювати виплати по 60 тис. єн бідним домогосподарствам).⁴⁶ Багато країн також підвищили величину соціальних виплат (Франція⁴⁷, Росія⁴⁸, Японія⁴⁹). Китайська влада планує здійснити масштабну реформу охорони здоров'я, яка передбачає збільшення субсидій для покриття медичних витрат домогосподарств та лікарень.⁵⁰ Очікується, що в результаті китайці витратять заощадження, що призначались для сплати медичних рахунків, на споживання.

12. З метою посилення конкурентоспроможності і підвищення ділової активності країни звільняють підприємства від податків або ж знижують їх. Серед за-

ходів – зниження податку на прибуток підприємств та виплат на соціальне страхування працівників, розстрочка податкової заборгованості, пільгове оподаткування інвестицій підприємств у навчання та наукові розробки, звільнення від ПДВ імпорту технічного обладнання тощо.⁵¹ У Росії до того ж запроваджено низку заходів, спрямованих на зниження адміністративного тиску на бізнес: програми боротьби з корупцією, ліквідація зайвих адміністративних бар'єрів тощо.⁵²

13. Суттєвим компонентом планів нормалізації економічної ситуації є питання збереження зайнятості та допомоги безробітним. Німеччина планує збільшити штат служб зайнятості з метою розширення системи підвищення кваліфікації для працівників похилого віку або з низькою кваліфікацією⁵³, а також сплачувати половину соціальних внесків за співробітників підприємств, якщо їх переведуть на короткий робочий тиждень, а не звільнять.⁵⁴ На початку 2008 року уряд Франції оголосив довгострокову мету – зменшити безробіття до рівня менше за 5%⁵⁵, в рамках чого передбачається знизити соціальні внески для підприємств тощо. У якості антикризових заходів уряд збільшив допомогу з безробіття, запровадив програми підвищення кваліфікації⁵⁶, сплачує додаткові премії.⁵⁷ Також уряд буде підтримувати нових робітників, прийнятих малими підприємствами.⁵⁸ Росія підвищила в 1,5 рази розмір допомоги з безробіття, зменшила вдвічі квоту на залучення іноземної робочої сили, виділила додатково 43,7 млрд. руб. на організацію тимчасових робочих місць та суспільних робіт, виплату підйомних при переїзді на нове місце роботи, перекваліфікацію робітників та організацію самозайнятості.⁵⁹ Також у цій країні було запроваджено моніторинг звільнень, організовано консультаційну допомогу безробітним (портал «Работа в России»). Окрім цього, планується ряд заходів із сприяння зайнятості випускників вищих навчальних закладів, серед яких: дозвіл на створення малих підприємств вищими навчальними закладами та науковими організаціями, підтримка практики цільової підготовки студентів

на основі договорів із підприємствами.⁶⁰ У 2008 році в США був прийнятий Закон про збільшення допомоги з безробіття⁶¹. Б.Обама, як обраний Президент США, у своєму плані (план Обама-Байдена) пропонував скасувати податкові пільги для компаній, що створюють робочі місця за кордоном, запровадити систему винагород для компаній, що створюють робочі місця з достойним рівнем оплати праці, сприяти створенню робочих місць у секторі відновлювальних джерел енергії, підвищити мінімальну заробітну плату, захищати права працівників під час страйків та свободу участі в профспілках.⁶² На сьогодні в США запроваджені податкові стимули для працевлаштування звільнених ветеранів та молоді, збільшено період надання допомоги безробітним та її розмір, оголошено про підтримку створення 1,7 млн. робочих місць в інфраструктурних секторах.⁶³ Триває законодавче оформлення інших ініціатив⁶⁴. Уряд Великої Британії розпочав реалізацію ініціативи спільно з 20 найбільшими роботодавцями, яка передбачає заповнення вакансій через пришвидшення процесу рекрутингу та тренінгів⁶⁵. Уряд Японії буде сплачувати субсидії власникам багатоквартирних будинків, щоб вони не виселяли безробітних, та підприємцям – за надання постійного місця роботи тимчасовим співробітникам, молоді та людям похилого віку, а також створює спеціальний фонд працевлаштування для регіональної влади (400 млрд. ієн).⁶⁶

14. Окремим пунктом планів економічного відновлення є збільшення інвестицій у нові технології, розробки та дослідження, особливо в ті, що пов'язані з енергетичною ефективністю та захистом навколишнього середовища, та їх впровадження. Так розвинуті країни значну частину коштів планують вкласти в переобладнання старих будівель (особливо житлових) на більш енергоефективні; будівництво нових з дотриманням екологічних вимог; зменшення викидів двоокису вуглецю; розширення сфери використання альтернативних джерел енергії; модернізацію енергетичних мереж; створення робочих місць для «зелених

комерційців» для того, щоб зменшити вартість використання традиційних енергоносіїв та шкідливий вплив діяльності людини на біосферу.⁶⁷ Окремим помітним напрямом досліджень у США повинні стати дослідження у сфері медицини.⁶⁸ Важливою частиною китайського «рятувального плану» також є реалізація високотехнологічних ініціатив: за словами прем'єр-міністра Вена Джібао 600 млрд. юанів (88,5 млрд. дол. США) буде витрачено на шість найбільших проектів, серед яких космічна програма, розвиток повітряного сполучення тощо.⁶⁹ У Росії на фоні нижчих доходів бюджету обсяги витрат на «технологічні» федеральні цільові програми були скорочені незначною мірою.⁷⁰

15. Розвинуті країни планують здійснити технічну модернізацію соціальної, інженерної та транспортної інфраструктури, а країни з ринковими економіками в процесі становлення – суттєво розширити масштаби її будівництва. Наріжним каменем пакету заходів сприяння економічному розвитку Китаю є підтримка сектору будівництва, розвиток транспортних магістралей, розширення мережі закладів медицини та освіти.⁷¹ Так, одним з найбільш масштабних інфраструктурних проектів повинна стати розбудова залізничної мережі, в яку Пекін інвестуватиме 5 трлн. юанів (730,6 млрд. дол. США) до 2020 року.⁷² Росія планує підтримувати фінансування усіх прийнятих федеральних цільових програм відповідного спрямування та організувати випуск інфраструктурних облігацій для фінансування інфраструктурних проектів – під гарантії РФ та «Внешэкономбанку».⁷³ Німеччина, Франція, Японія та Велика Британія наголошують на необхідності технічного переоснащення закладів муніципальної та транспортної інфраструктури. Так, наприклад, Велика Британія планує реалізувати державним коштом проекти державно-приватного партнерства, які не отримають фінансування з ринку капіталу.⁷⁴ Американський план реінвестування та відновлення передбачає значне зростання інвестицій в реконструкцію шосе, мостів, доріг, портів, аеропортів та залізниць.⁷⁵ Усі країни здійснюють

заходи, спрямовані на відновлення сектору будівництва житла.

16. Усі без винятку країни роблять ставку на підтримку малого та середнього бізнесу, який повинен забезпечити відновлення економічної активності та пом'якшити проблему безробіття. Значні зусилля спрямовані на відновлення програм кредитування комерційними банками малих та середніх підприємств. США розширюють можливості участі малих підприємств у державних закупівлях та/або у підрядних контрактах⁷⁶, запроваджують податкові стимули для збільшення ними обсягів інвестування, такі як збільшення ставок амортизації, перенесення збитків поточного періоду на минулі роки.⁷⁷ У Росії збільшено програму фінансової підтримки малого бізнесу, що реалізується через «Внешэкономбанк» (до 30 млрд. руб.), запропоновано розширити доступ до держзамовлень на регіональному рівні, передбачено механізм рефінансування портфельів кредитів малого та середнього бізнесу, встановлено пільгові умови викупу орендованого федерального та муніципального майна тощо.⁷⁸ Велика Британія, Франція, Китай, Японія, Німеччина також запровадили програми кредитування малих та середніх підприємств і створили фонди (за участі приватного сектору) для їх фінансування.⁷⁹

17. Деякі країни оголосили про підтримку окремих секторів економіки, хоча вибір секторів та інструментів підтримки дещо відрізняється між країнами. Так, Росія оголосила про підтримку сільського господарства, автомобілебудування та сільськогосподарського машинобудування, військово-промислового комплексу, сировинного комплексу та транспорту здебільшого шляхом надання субсидій на покриття відсоткових ставок по кредитах у 2008-2009 роках, рекапіталізації, гарантування запозичень та митно-тарифний захист⁸⁰. Було складено список 295 підприємств, що мають значне соціально-економічне значення та є великими роботодавцями, і список зі 1148 підприємств регіонального значення, які мають право на фінансову допомогу держави.⁸¹ США, Велика Британія, Франція виріши-

ли надати фінансову допомогу своїм виробникам автомобілів.⁸² Німецький уряд пішов іншим шляхом: для стимулювання попиту споживачів у другому пакеті стимулювання економіки передбачено виплату бонусу в 2500 євро на купівлю нового екологічного автомобіля та 500 млн. євро – для проведення наукових досліджень в автомобільній галузі.⁸³ А.Меркель негативно ставиться до можливості надання державної фінансової допомоги автовиробникам, зокрема, компанії Opel, не вважаючи її системно важливим підприємством. Натомість вона наголосила на можливості державного гарантування інвестицій в цю компанію з боку приватного інвестора.⁸⁴ Франція, окрім автомобільної галузі, вирішила надати банкам 5 млрд. євро для кредитування купівлі літаків, щоб підтримати авіаційну галузь, здебільшого компанію Airbus.⁸⁵ Пекін допомагає своїм виробникам сталі, автомобілів⁸⁶, авіакомпаніям, текстильній галузі, суднобудівній, нафтохімічній, агросектору, надаючи їм безвідсоткові кредити, викупуваючи надлишок продукції, інвестуючи в енергоефективність та технології, знижуючи податки⁸⁷. Надання державної допомоги часто супроводжується низкою умов. Наприклад, у США отримання державного кредиту зумовлюється проведенням реструктуризації компанії, передачею державі частини акцій, обмеженнями на виплати бонусів топ-менеджменту компаній, обмеженнями на виплату дивідендів, неможливістю списати борг перед державою у випадку банкрутства тощо.⁸⁸

18. Підтримка регіонального розвитку розглядається деякими країнами як один з найперспективніших шляхів відновлення економічного зростання та розвитку відсталих територій. Окремим пунктом японського пакету негайних дій є підтримка місцевої влади, регіональних фінансових інституцій та їхніх програм кредитування регіональних підприємств, здебільшого аграрних, лісових та рибних господарств.⁸⁹ Урядом Японії також значно змінено пропорції розподілу бюджету на користь регіонів.⁹⁰ Російська антикризова програма передбачає субсидії регіонам у

рамках заходів підтримки зайнятості, малого бізнесу, покращення житлових умов населення та медичної допомоги⁹¹. Окрім того, суб'єкти Федерації мають у своєму розпорядженні ряд інструментів, що дозволяють їм самостійно розробляти антикризові програми.⁹² У США вносяться поправки до Закону про надзвичайні економічні стабілізаційні дії, які серед іншого передбачають розширення можливостей участі невеликих регіональних фінансових установ у Програмі позбавлення від проблемних активів (TARP).⁹³ Німецький Пакт зайнятості та стабільності (другому пакеті стимулювання економіки) передбачає виділення 10 млрд. євро з Фонду інвестицій та компенсацій на інвестиції в регіони.⁹⁴ У плані економічного зростання Франції передбачені прискорена реалізація спільних проектів держави і регіонів (CPER), фінансова підтримка територій шляхом прискореного відшкодування ПДВ за 2008 рік, дотації на модернізацію шкіл та реалізацію інфраструктурних проектів (всього на 10,5 млрд. євро).⁹⁵ Китай вирішив надати місцевій владі більше повноважень для підтримки регіонального економічного розвитку, зокрема, через розширення будівництва житла за рахунок коштів персональних фондів на будівництво житла (29,2 млрд. дол. США)⁹⁶, випуск облігацій регіонами для фінансування заходів економічного стимулювання.⁹⁷ Також влада країни розробляє план підтримки сільського розвитку з огляду на те, що багато людей, які втратили роботу в містах, повертаються до села.⁹⁸

19. Іншим заходом боротьби з рецесією є розширення торгівлі. США планують схвалити угоди про зону вільної торгівлі з Колумбією, Панамою, Південною Кореєю⁹⁹ та домогтись поширення своїх стандартів, які стосуються ринку праці та навколишнього середовища, по всьому світу¹⁰⁰ для забезпечення рівних правил гри. У рамках цього курсу США та Китай домовилися вкласти 20 млрд. дол. США у розширення їхньої торгівлі.¹⁰¹ Китай намагається знизити експортні ціни для збереження темпів зростання експорту.¹⁰² Японія у рамках своїх планів стимулювання економіки виділить 1,5 трлн.

ієн (17 млрд. дол. США) азійським країнам для здійснення інфраструктурних проектів та розширення торгівлі.¹⁰³ Китай аналогічно допомагає африканським та п'яти азійським країнам.¹⁰⁴ Також через Японський банк міжнародного співробітництва уряд кредитує японських експортерів, особливо для розширення їхнього бізнесу в країнах, що розвиваються.¹⁰⁵ Уряд Великої Британії підтримує фірм-експортерів через Департамент кредитних гарантій для експорту.¹⁰⁶ Багато країн, зокрема, Німеччина¹⁰⁷, Велика Британія¹⁰⁸, Китай¹⁰⁹, виступають категорично проти протекціонізму.

20. Держави намагаються створити умови для стимулювання інвестиційного попиту підприємств. Для полегшення інвестиційного процесу в підприємствах Німеччина, Росія та інші країни запроваджують прискорену амортизацію деяких категорій основних фондів, формують спеціальні інвестиційні фонди.¹¹⁰ Крім цього, Росія планує підтримувати інвестиційні програми суб'єктів природних монополій та державних корпорацій протягом 2009-2011 років, а також збільшити субсидування експортерів промислової продукції¹¹¹ та обсяги державних закупівель¹¹². Франція виділила 11,4 млрд. євро. для поповнення обігових коштів підприємств шляхом дострокового відшкодування ПДВ, надання податкових кредитів на дослідження та розробки, прискореної амортизації, надання авансів на державні закупівлі тощо.¹¹³ Уряд Китаю обіцяє надати державним підприємствам більшу свободу у прийнятті та реалізації інвестиційних проектів, відкрити доступ приватному капіталу до природних монополій.¹¹⁴

МІЖНАРОДНІ ЗУСИЛЛЯ ЩОДО ПОДОЛАННЯ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

21. Однією з визначальних рис протидії кризі стала координація міжнародних зусиль у сфері антикризових заходів, які вживались на рівні окремих країн з метою стабілізації їх фінансових ринків та підтримки економічного зростання, а також розробка в

рамках різних багатосторонніх форматів та регіональних інтеграційних утворень загальних принципів реформування міжнародної фінансової системи з метою уникнення повторення таких криз у майбутньому.

22. Центральну роль у координації міжнародних зусиль на глобальному рівні відіграють такі багатосторонні форуми як Група 7 (G-7) та розширений формат форуму – Група 20 (G-20), яка об'єднує двадцять країн, що виробляють 90% світового ВВП. На саміті G-20, який відбувся 15 листопада 2008 року у Вашингтоні, було прийнято декларацію, в якій окреслюються загальні напрями та конкретні кроки щодо реформування міжнародної фінансової системи.¹¹⁵ Раніше, 10 жовтня 2008 року, міністри фінансів країн G-7 схвалили план дій щодо стабілізації фінансових ринків.¹¹⁶

23. За результатами саміту G-20, що відбувся 2 квітня 2009 року у Лондоні, було ухвалено додатковий пакет заходів вартістю 1,1 трлн. дол. США, спрямованих на відновлення економічного зростання та робочих місць, а також довіри до фінансової системи. Зазначений пакет включає наступні заходи:

- додаткові 500 млрд. дол. США задля надання підтримки з боку МВФ економікам, що розвиваються;
- додаткові 250 млрд. дол. США у вигляді спеціальних прав запозичення МВФ для всіх країн-членів Фонду (новий фінансовий механізм "overdraft facility");
- торгівельно-фінансовий пакет обсягом 250 млрд. дол. США задля підтримки міжнародних торгових потоків протягом двох років;
- щонайменше 100 млрд. дол. США додаткових кредитів від багатосторонніх банків розвитку найбільш біднішим країнам.

24. Крім того, координація антикризових заходів відбувається також на регіональному рівні в рамках інтеграційних об'єднань. Зокрема, в Європейському Союзі 12 жовтня 2008 року уряди країн зони євро затвердили спільний план заходів щодо фінансової стабілізації.¹¹⁷

25. Для посилення вжитих раніше заходів 26 листопада 2008 року Єврокомісія розробила План європейського економічного відновлення, який покликаний посилити взаємодію країн-членів у подоланні наслідків фінансової кризи. План був офіційно затверджений на засіданні Європейської Ради 11-12 грудня. Він містить два ключові елементи. По-перше, це масштабне та термінове бюджетне стимулювання купівельної спроможності на рівні 200 млрд. євро (1,5% від ВВП ЄС) для підтримки споживчого попиту. Частина коштів – 170 млрд. євро – має надійти з національних бюджетів, а 30 млрд. євро має надійти з бюджету ЄС та Європейського інвестиційного банку. При цьому пропонується гнучко інтерпретувати вимоги Пакту стабільності та зростання і допускати вихід деяких країн-членів за межі встановленого ним порогу дефіциту бюджету у 3% на період, необхідний для подолання кризових явищ. По-друге, посилення конкурентоспроможності Євросоюзу шляхом інвестування у перспективні інноваційні технології – енергозбереження, розробку альтернативних енергоресурсів, транспортну інфраструктуру тощо.

Під час неформальної зустрічі Європейської ради 1 березня 2009 року глави держав та урядів країн-членів ЄС наголосили на необхідності протидії безробіттю в межах подальшого виконання Плану європейського економічного відновлення, використовуючи такі вже наявні інструменти, як Європейський соціальний фонд і Європейський фонд регулювання глобалізації (European Globalisation Adjustment Fund).

26. А 10 березня 2009 року Рада ЄС з економічних та фінансових питань надала країнам-членам ЄС дозвіл застосувати скорочену ставку ПДВ в окремих галузях. Крім того, 23 квітня 2009 року Європейський парламент та Рада ЄС затвердили нові правила діяльності кредитно-рейтингових агентств, які встановлюють більш жорсткі стандарти якості та прозорості та передбачають здійснення постійного контролю за їх функціонуванням з боку державних органів.

27. Функція оперативного реагування на загострення кризових ситуацій в окремих країнах відводиться Міжнародному валютному фонду. МВФ надає термінову фінансову допомогу країнам, що опинились у критичному становищі. Так, МВФ заявив про свою готовність гнучко реагувати на виклики фінансової кризи та оперативно надавати допомогу через спрощені механізми.¹¹⁸ Фонд також надає консультації урядам цих країн щодо розробки планів антикризових заходів та оцінку ефективності їх впровадження.

28. До цього часу МВФ провів або веде переговори з 12 країнами (Вірменія, Ісландія, Пакистан, Угорщина, Україна, Білорусь, Латвія, Сербія, Сальвадор, Габон, Грузія, Сейшельські острови) **щодо надання їм позик за спрощеною схемою в рамках інструменту stand-by**, який передбачає скорочені терміни виплат та більш прості умови. В рамках зусиль по боротьбі з глобальною економічною кризою **МВФ запровадив низку нових кредитних інструментів**, зокрема, гнучкі позики (Flexible credit line). Зараз МВФ веде переговори з Туреччиною та Мексикою щодо надання їм таких позик. Крім того, 29 жовтня 2008 року Виконавча рада МВФ затвердила впровадження нового інструменту оперативного надання короткотермінових позик (Short-Term Liquidity Facility), призначеного для країн з ринковою економікою в процесі становлення (emerging markets).¹¹⁹ Було також оптимізовано інструмент надання допомоги для захисту від зовнішніх шоків, яким вже скористались Киргизстан, Малаві та Сенегал. Декілька африканських країн також ведуть переговори з МВФ щодо можливості використання цього інструменту. В той же час через поглиблення економічної кризи та необхідність надання більшого обсягу ліквідності країнам, що опинились у скрутному становищі, МВФ почав стикатись з проблемою пошуку додаткових фінансових ресурсів. На останньому саміті G-20 лідери найбільш розвинених країн світу домовились потроїти обсяг ресурсів МВФ до 750 млрд. дол. США (у т.ч. 100 млрд. від Японії та 100 млрд. від ЄС). В рамках посилення своєї спостережної ролі МВФ спільно з Фору-

мом фінансової стабільності розробляє механізми раннього попередження виникнення системних фінансових ризиків.

29. В умовах міжнародної економічної кризи **Світовий банк** також заявляє про можливість збільшення своєї фінансової підтримки країнам, що розвиваються. Так, Світовий банк висловив готовність збільшити обсяг позик до 100 млрд. дол. США протягом наступних трьох років. У 2009 році загальний обсяг позик може збільшитися втричі (до 35 млрд. дол. США) у порівнянні з 13,5 млрд. у 2008 році.

30. Серед першочергових заходів **щодо стабілізації фінансової системи**, які впроваджуються на національному та координуються на міжнародному рівнях, слід назвати зниження відсоткових ставок, підтримку системних фінансових установ, гарантування вкладів та збереження заощаджень, підтримка ліквідності фінансових установ, вилучення проблемних активів та визнання втрат, розблокування кредитних ринків, бюджетне стимулювання економічного зростання.

31. В плані **узгодження міжнародних зусиль** пропонується посилити координацію макроекономічних політик національних урядів, забезпечити для країн з ринковою економікою в процесі становлення та країн, що розвиваються, доступ до фінансових ресурсів через відповідні програми допомоги. Також МВФ пропонує національним урядам розробити плани стимулювання економічного зростання, фінансове покриття яких дорівнюватиме 2% ВВП їх країн.

32. Перелік **системних кроків щодо реформування глобальної фінансової архітектури**, які були узгоджені у форматі G-20, передбачає також комплексні заходи, спрямовані на посилення режимів регулювання та нагляду за функціонуванням фінансових ринків, вдосконалення практики управління ризиками та реформування міжнародних фінансових організацій.

33. В рамках **заходів щодо посилення регулювання та нагляду** пропонується підвищити рівень прозорості та підзвітності фінансових організацій, при-

вести національні системи регулювання у відповідність із сучасними вимогами, впорядкувати діяльність кредитно-рейтингових агентств, розробити ефективні моделі оцінки та управління ризиками, заохотити збереження цілісності фінансових ринків, налагодити дієве співробітництво між національними наглядовими органами.

34. Важливим пріоритетом міжнародних зусиль є **зміна інституційної конфігурації глобальної фінансової системи**. Так, пропонується комплексно реформувати Бреттон-Вудські установи з метою більш адекватного відображення нового співвідношення сил у світовій економіці та більш ефективного реагування на глобальні виклики. Центральне місце в міжнародній фінансовій архітектурі відводиться Міжнародному валютному фонду та Форуму фінансової стабільності (ФФС). Згідно із загальними принципами реформування, узгодженими в рамках G-20, МВФ має посилити діяльність у сфері нагляду за функціонуванням національних фінансових систем, а ФФС – активізувати свою нормотворчу діяльність, спрямовану на гармонізацію національних фінансових правил. Цим двом установам також пропонується налагодити тісне співробітництво для приведення національних регулюючих та наглядових правил у відповідність до реалій глобалізованої фінансової системи.

35. Міжнародне співтовариство відзначає, що **регуляторна діяльність відноситься передусім до сфери компетенції самих держав**, а тому створення будь-яких наднаціональних структур, які виконували б в міжнародному масштабі функції регулювання та нагляду за функціонуванням фінансових ринків, є недоцільним.

Висновки до Частини 1

Щодо національних антикризових зусиль

Першим кроком у подоланні глобальної фінансової та економічної кризи у багатьох

країнах світу стали **заходи, спрямовані на відновлення функціонування фінансових ринків**. Тому вони були спрямовані на:

- **підтримку системно важливих фінансових інституцій** та попередження їх банкрутства;
- **відновлення нормального функціонування кредитного та грошового ринків** та забезпеченні доступу банків до ліквідних коштів та джерел фінансування;
- створення умов для того, щоб за необхідності банки та інші важливі фінансові посередники могли **залучати капітал з державних та приватних джерел**. Обсяги такого залучення мають бути достатніми як для відновлення довіри, так і кредитування домогосподарств та бізнесу;
- **забезпечення стійкості та надійності з національних систем страхування депозитів** та відповідних програм гарантування з тим, щоб зберегти впевненість в надійності їх депозитів;
- там, де це можливо, **відновлення функціонування вторинного ринку іпотеки** та інших фінансових інструментів;
- забезпечення **адекватної оцінки активів** та розкритті відповідної інформації та запровадження найвищих стандартів обліку.¹²⁰

Підтримка фінансових ринків супроводжувалася низкою **вимог, спрямованих на відновлення їх стабільності та довгострокового розвитку**, зокрема, вимога радикально переглянути модель розвитку бізнесу.

Також важливим компонентом заходів порятунку стало **суттєве обмеження прибутків менеджерів та власників компаній, які отримують допомогу від держави, що мінімізує загрозу ренторієнтованої поведінки («rent-seeking»)**, тобто виграшу за рахунок держави. Зокрема, всі уряди жорстко вимагали та вимагають переглянути системи виплати бонусів в цілому та зокрема, системи винагород та компенсацій для топ-менеджменту. Компанії також мають призупинити виплату дивідендів акціонерам.

Однак не менш важливими є заходи національних урядів, які спрямовуються на підтримку реального сектору економіки, споживчого та інвестиційного попиту. Як і у випадку підтримки фінансових компаній, важливим елементом стабілізаційних програм є намагання **чітко визначити принципи допомоги**, як-то строковість допомоги, захист інтересів платників податків, відповідальність власників за проблеми компанії тощо. Серед заходів підтримки виділимо:

- **надання кредитів** або державних гарантій на кредити, що означає використання таких інструментів підтримки, які не є безкоштовними для власників компаній, що звертаються за державною підтримкою;
- **зменшення податкового тиску** на економіку для стимулювання відновлення довгострокового розвитку;
- **стимулювання інвестиційної діяльності**, в тому числі у розвиток та впровадження **енергозберігаючих та інших інноваційних технологій**, а також **розвиток інфраструктури**;
- **підтримку малого та середнього бізнесу**, появу нових бізнес-проектів з метою поживлення економічної активності та вирішення проблем зайнятості населення;
- **розширення міжнародної торгівлі**, в тому числі за рахунок підписання угод про вільну торгівлю, що означає стимулювання внутрішнього виробництва та завоювання нових ринків.

Як і у випадку підтримки фінансових компаній, важливим компонентом державної допомоги є **мінімізація «пошуку ренти»** з боку власників та менеджерів підприємств, що отримують допомогу. Таким чином, **базовим принципом підтримки є збереження економічного поступу та підтримка зайнятості, а не прибутків фірм, які опинились у скрутному становищі.**

В той же час, незважаючи на усвідомлення високого як ніколи рівня взаємозалежності національних економік в умовах глобалізованого світу, **міжнародне співто-**

вариство відмовилось від ідеї запровадження торговельних обмежень з метою підтримки національного виробника та створення наднаціональних інстанцій в сфері нагляду та регулювання фінансових ринків та визнало примат національних урядів у сфері регулювання та нагляду за функціонуванням фінансових ринків.

Щодо міжнародної координації національних антикризових зусиль

Реакція міжнародного співтовариства на фінансову кризу **відзначалась безпрецедентними масштабами багатосторонньої координації** національних зусиль з подолання її наслідків та небаченою до цього часу готовністю країн поступатись національно-егоїстичними інтересами заради глобальної стабілізації. Форматом багатосторонньої координації став вперше скликаний на найвищому рівні форум Групи Двадцяти (G-20) у листопаді 2008 року, на якому були узгоджені першочергові заходи з фінансової стабілізації та принципи реформи міжнародної фінансової системи. У квітні саміт G-20 ухвалив додатковий пакет заходів вартістю 1,1 трлн. дол. США, спрямованих на відновлення економічного зростання та робочих місць, а також довіри до фінансової системи. На регіональному рівні найбільш активні зусилля щодо координації антикризових заходів вживались в рамках Європейського Союзу, що логічно пояснюється високим рівнем інтегрованості цього об'єднання.

Причини та масштаби фінансової кризи обумовили **необхідність комплексного реформування існуючої системи міжнародних фінансових організацій** в напрямку підвищення їх репрезентативності та ефективності реагування на нові економічні виклики. Принципи реформування, які були визначені на саміті Групи Двадцяти, свідчать про наміри здійснити найбільш масштабний перегляд основ сучасної глобальної фінансової архітектури, серцем якої є Бреттон-Вудські організації, з часів її заснування після Другої світової війни.

Частина 2.

Економічні проблеми України: на які виклики слід відреагувати

МАКРОЕКОНОМІЧНА СИТУАЦІЯ

36. Міжнародна фінансова криза і спричинене нею сповільнення світової економіки призвели до **різкого гальмування економічного розвитку в Україні**. За попередніми даними Держкомстату, реальний ВВП впав на 8,0% до попереднього року (далі – дпр) у четвертому кварталі 2008 року, тоді як у першому кварталі 2009 року, за деякими оцінками, темпи падіння були більш ніж вдвічі вищими. В результаті скорочення зовнішнього попиту, насамперед на продукцію металургії та хімічної промисловості, відбулося зменшення експорту. У той же час різке зменшення реальних доходів населення та підприємствах та обмежений доступ до кредитів спричинили значне падіння внутрішнього попиту. Ці фактори призвели до різкого скорочення обсягів промислового виробництва в останньому кварталі 2008 року та першому кварталі 2009 року. Стагнація в будівництві, яка спостерігалась з початку 2008 року внаслідок зростання відсоткових ставок та меншого платоспроможного попиту, посилилась восени на тлі фінансової кризи, і надалі поглибилась на початку 2009 року.

37. **Внутрішній попит в Україні довгий час підігрівався за рахунок кредитів.** Зростання обсягу виданих кредитів у 2007 році та на початку 2008 року перевищувало темпи приросту внутрішнього споживання. Зокрема, за даними Держкомстату та НБУ, у першому кварталі 2008 року номінальні кінцеві споживчі видатки виросли на 42,2% дпр, а обсяг наданих споживчих кредитів населенню – на 102,1% дпр. У той час, як зростання номінальних інвестицій в основний капітал склало за перший квартал 2008 року 34,8% дпр, банківські та інші кредити для інвестиційних потреб збільшились на 51,8% дпр. Таким чином, стає очевидним, що

обмеження кредитування означало суттєве охолодження споживчого та інвестиційного попиту в країні. За даними НБУ у жовтні 2008 року – лютому 2009 року домогосподарства та приватні підприємства активно скорочували свої кредитні зобов'язання в національній та іноземній валютах.

38. Фактором падіння реального споживання домогосподарств стало не тільки зменшення обсягів кредитування, але й **значне зниження реальних доходів населення** у кінці 2008 та на початку 2009 років. Падіння реальних доходів населення зумовлено трьома причинами. По-перше, це висока інфляція, яка «з'їдає» значну частину номінальних доходів населення. Темпи падіння реальної зарплати в Україні пришвидшились з 0,2% дпр у листопаді 2008 року до 14,1% дпр у лютому 2009 року. По-друге, це зменшення номінальних зарплат в економіці. За даними Держкомстату, середня офіційна номінальна зарплата за перші два місяці 2009 року суттєво скоротилась порівняно з груднем 2008 року та фактично була на рівні, близькому до рівня середини 2008 року. По-третє, це різке збільшення явного та прихованого безробіття. Зокрема, чисельність зареєстрованих безробітних у четвертому кварталі виросла на 64,5% порівняно з третім кварталом.

39. Зменшення реальних доходів та девальвація гривні призвели до **скорочення попиту на товари тривалого використання**. Наприклад, у лютому 2009 року продаж нових автомобілів впав на 80,0% дпр. Очевидно, що значне зниження обсягів продажу відбувається також на ринках електроніки та побутової техніки. До того ж високі відсоткові виплати за кредитами за умов зменшення реальних доходів та девальвації гривні можуть **призвести до кредитних дефолтів домогосподарств**.

40. Інвестиційні видатки різко скоротились в останні місяці 2008 року.

Реальне валове нагромадження основного капіталу впало на 17,4% дпр у жовтні-грудні 2008 року на тлі різкого скорочення виробництва та зростання вартості кредитів з одночасним погіршенням доступу до них. Капітальні видатки Державного бюджету у 2008 році були недовиконані на 19,0%, що пов'язано з необхідністю забезпечити виконання соціальних зобов'язань держави на фоні обмеженого зростання номінальних доходів.

41. Падіння попиту та цін на міжнародних товарних ринках спричинило різке скорочення українського експорту.

Так, в четвертому кварталі вартісні обсяги експорту чорних металів, на які припадає близько третини загального українського товарного експорту, скоротились майже на 30% дпр. Стрімко падав експорт й інших товарів. В січні-лютому 2009 року тривало звуження зовнішніх сировинних ринків, що призвело до подальшого скорочення експорту товарів на 38,6% порівняно з відповідним періодом попереднього року, у тому числі, за рахунок стрімкого зниження експорту транспортного обладнання, металів, продукції хімічної промисловості тощо.

42. Зменшення реальних доходів населення та бізнесу, а також девальвація гривні призвели до швидкого зменшення імпорту.

Місячні номінальні обсяги імпорту почали скорочуватись з жовтня 2008 року. За січень-лютий 2009 року імпорт товарів впав на 52,8% дпр у доларовому виразі. Найбільше впали обсяги поставок продукції машинобудування, металургії, хімічної промисловості, а також імпорт мінеральних продуктів (останнє частково пояснюється припиненням поставок газу в Україну у січні 2009 року).

43. З четвертого кварталу 2008 року спостерігався дефіцит за фінансовим рахунком.

За даними НБУ у жовтні-грудні від'ємне сальдо за фінансовим рахунком становило 6,1 млрд. дол. США. На тлі різкого відтоку капіталу, скорочення експортних надходжень та високих зобов'язань банків по виплаті зовнішнього боргу НБУ був змушений використовувати міжнародні

резерви для задоволення попиту на іноземну валюту. В перші два місяці 2009 року продовжувався відтік по фінансовому рахунку (4,5 млрд. дол. США) переважно через зростання обсягів готівкової валюти поза банківською системою (3,9 млрд. дол. США) на тлі зменшення довіри до банківської системи та національної валюти.

44. В четвертому кварталі 2008 року гривня різко знецінилась внаслідок виникнення значного дисбалансу між попитом на неї та її пропозицією.

Протягом жовтня-грудня за даними НБУ гривня знецінилась на міжбанківському ринку з 5,06 грн. за дол. США до максимуму в 8,89 грн. за дол. США. Інтервенції НБУ переважно проводились за курсом нижчим від ринкового і вибірково, що суттєво обмежило їх ефективність, незважаючи на великий обсяг витрачених резервних коштів (9,5 млрд. дол. США). Лише в грудні 2008 року НБУ перейшов до проведення інтервенцій шляхом валютних аукціонів, що збільшило прозорість його дій і дозволило стабілізувати ринок до кінця року на рівні близько 7,70 грн. за дол. США. У січні-лютому 2008 року ринок коливався значно менше і не показував тенденції до знецінення або укріплення гривні. Середньоденний курс гривні коливався від 7,60 до 8,60 грн. за дол. США. У березні 2009 року коливання були ще меншими, а середньоденний курс залишався в проміжку від 7,90 до 8,06 грн. за дол. США, що свідчить про певну стабілізацію ринку.

45. В березні 2009 року інфляція сповільнилась до 18,1% дпр з 24,6% дпр у вересні 2008 року.

З одного боку великий борговий тягар, припинення споживчого кредитування та падіння доходів за умов економічної кризи призвели до певного зменшення інфляційного тиску. Висока статистична база на початку 2008 року також сприяла сповільненню зростання споживчих цін. З іншого боку доволі високий рівень інфляції підтримувався знеціненням гривні, що призвело до зростання цін на імпортовані споживчі товари та підвищення витрат на виробництво товарів з використанням імпортованої сировини та компонентів. Крім того, виникли високі інфляційні очікування,

що спричиняють зростання цін по більшості складових споживчого кошика навіть за стабілізації гривні.

ПРОБЛЕМИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

46. Нова фаза світової фінансової кризи фактично закрила доступ до зовнішніх фінансових ресурсів для українських економічних суб'єктів в останні місяці 2008 року. За даними НБУ у четвертому кварталі 2008 року спостерігалось зростання виплат за раніше залученими кредитами при одночасному зменшенні нових надходжень кредитів на 60%. Це зумовило зменшення обсягів чистих залучень довгострокових ресурсів більше ніж втричі порівняно з попереднім кварталом.

47. При обмеженості зовнішнього фінансування значну роль в підтримці банківської системи відігравав НБУ. Протягом четвертого кварталу 2008 року суттєво збільшились обсяги рефінансування банківських установ. Проте в січні 2009 року обсяги цього виду підтримки банків суттєво зменшились (до 4,7 млрд. грн. з 30,7 млрд. грн. в грудні), оскільки НБУ зафіксував банки в нецільовому використанні коштів. Проте вже в лютому із введенням жорсткого регулювання банківської діяльності з метою недопущення валютних спекуляцій, рефінансування банків було відновлено. Рефінансування банків здійснювалось на фоні суттєвого зростання ставок: з 16,0% річних у вересні 2008 року до 22,6% річних у лютому 2009 року для операцій овернайт та з 16,0% річних до 18,0% річних для тендерних кредитів.

48. Проблеми, які виникли у Промінвестбанку (ПІВ) наприкінці вересня, стали формальним поштовхом для різкого зниження довіри до банківської системи та, як наслідок, відтоку депозитів. Протягом жовтня 2008 року з депозитних рахунків було знято близько 21,4 млрд. грн. в національній валюті (або 9,2% всіх депозитів в національній валюті станом на вересень), причому 12,3 млрд. грн. з них вилучили домогосподарства. Вилучення депозитів у національній валюті здійснювалось і надалі за

виключенням грудня. Проте завдяки високим темпам зростання депозитів на початку року річні темпи приросту загального обсягу депозитів в грудні 2008 року збереглись на рівні 27,7% дпр (для депозитів в національній валюті – на 5,3%, в іноземній валюті – на 53,0% у гривневому еквіваленті або на 16,7% в доларовому еквіваленті). На початку 2009 року мала місце друга хвиля масового зняття депозитів на фоні збільшення кількості банків, у яких була введена тимчасова адміністрація НБУ, погіршення доступу до кредитів та зниження доходів українських економічних агентів. Зменшення загальних зобов'язань банків за залученими коштами склало 5,1% до попереднього місяця (далі – дпм) у січні та 5,6% дпм у лютому. Зокрема, у січні депозити юридичних осіб в національній валюті скоротились на 12,9% дпм. Загалом, в період з жовтня по лютий було вилучено 55,3 млрд. грн. депозитів в національній валюті або 23,9% всіх депозитів в національній валюті станом на вересень 2008 року.

49. Проблеми з поверненням депозитів по завершенню його строку призвели до виникнення бірж депозитів. По суті вони є інформаційним ресурсом для вкладників та позичальників банків, які мають проблеми або з отриманням депозиту від банку, або з обслуговуванням кредиту. Загальна схема співпраці між такими агентами – це покриття зобов'язань позичальника за рахунок депозиту вкладника в одному банку, якщо сума вкладу дорівнює сумі кредиту, при цьому позичальник виплачує вкладнику суму, яка зазвичай менша за суму його депозиту.

50. Відтік депозитів змусив банки підвищити відсоткову ставку для вкладників. Так в лютому середня відсоткова ставка по депозитам зросла до 13,3% річних порівняно з 8,8% річних у вересні, причому найістотніше зростання відбулось у листопаді 2008 та лютому 2009 років після суттєвого відтоку депозитів у національній валюті відповідно в вересні та січні. Банки суттєво підняли ставки по строковим депозитам (наприклад, строкові депозити в національній валюті у лютому залучалися за ставкою 19,7% річних), оскільки більша

частка саме таких депозитів дозволяє банківським установам краще збалансувати строкову структуру активів та пасивів. Високий попит на іноземну валюту для виплати зовнішніх запозичень змусив банки в вересні-жовтні швидше піднімати відсоткові ставки і по депозитам в іноземній валюті, проте вже в листопаді ситуація змінилась, адже за умов нестабільності національної валюти та загального зменшення притоку іноземної валюти в Україну обслуговування депозитів в іноземній валюті ускладнилось. У грудні ставки по депозитах в іноземній валюті скоротилися в порівнянні з попереднім місяцем до 8,1% річних. Проте після грудневого відтоку депозитів в іноземній валюті (в доларовому еквіваленті) банки знов трохи підняли ставку до 8,6% річних.

51. На фоні подорожчання депозитів, деякі банки почали піднімати ставки за існуючими кредитами, що тільки дало проблем з обслуговування існуючих кредитів. У відповідь на такі кроки НБУ Постановою № 413¹²¹ запропонував переглядати кредитні ставки у бік зменшення, а також надавати пролонгацію кредитів з огляду на історію позичальників. Проте це не мало належного результату. Верховна Рада ухвалила закон щодо заборони зміни в односторонньому порядку умов існуючих угод.¹²² Через ускладнення обслуговування кредитів окремі банківські установи активізували реалізацію заставного майна. Сьогодні такі заходи здійснюються тільки за умови наявності рішення суду.

52. Девальвація гривні різко ускладнила обслуговування кредитів в іноземній валюті. За даними НБУ темпи зростання проблемної заборгованості серед суб'єктів підприємницької діяльності в лютому 2009 року склали близько 300,0% дпр, причому вищими вони були для прострочених кредитів в іноземній валюті (обсяги проблемних кредитів в іноземній валюті вирости в 4,9 рази по відношенню до відповідного періоду минулого року). Це призвело до суттєвого збільшення частки проблемних кредитів в іноземній валюті юридичних осіб у загальному обсязі проблемних кредитів з

23,1% у лютому 2008 року до 38,3% у лютому 2009 року (для порівняння, частка таких кредитів ще в вересні 2008 року становила 29,1%). Проте частка проблемних кредитів в загальному обсязі кредитів корпоративного сектору залишалась досить низькою та склала в лютому 3,1%. Подальше знецінення гривні суттєво збільшує валютні ризики банків, в тому числі через очікуване збільшення випадків неповернення кредитів.¹²³

53. Відбувається також зміна структури проблемних кредитів, виданих реальному сектору. Зростають обсяги проблемної заборгованості підприємств торгівлі, переробної промисловості, сільського господарства, транспорту, будівництва тощо. Збільшення проблемних кредитів в галузі торгівлі – частка якої в кредитному портфелі банків є найбільшою і складає більше ніж третину – пов'язано передусім з поширеною практикою використання авансових платежів та імпорто-орієнтованим напрямком діяльності таких підприємств. Через проблеми з курсом та тимчасові обмеження на здійснення авансових платежів фінансовий стан підприємств торгівлі суттєво погіршився. Обсяги проблемних кредитів в сфері торгівлі в лютому 2009 року зросли в 3,1 рази порівняно з попереднім роком. Збільшення проблемних кредитів в переробній промисловості (в 3,2 рази в лютому 2009 року порівняно з відповідним періодом 2008 року), передусім через погіршення фінансового стану українських експортерів, призвело до збільшення частки прострочених кредитів цієї галузі до 29,1% загального обсягу проблемних кредитів. У будівництві обсяги проблемних кредитів вирости в 5,2 рази відповідно, в сфері операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг – в 7,5 рази, в транспорті та зв'язку – в 1,2 рази, в сільському господарстві – в 2,0 рази.

54. Припинення кредитування домогосподарств розпочалося вже в листопаді 2008 року¹²⁴, а станом на 1 березня 2009 року обсяги кредитів домогосподарств в національній валюті скоротилися на 6,5% порівняно з вереснем 2008 року та на 7,4% порівняно з жовтнем. Скоротилися обсяги кредитування і в іноземній

валюті. Якщо скорочення кредитування в національній валюті пояснюється переважно різким підвищенням відсоткових ставок по кредитах, то ставки по кредитах в іноземній валюті навпаки дещо зменшилися, проте девальвація гривні зробила такі кредити занадто ризикованими.

55. Що стосується кредитування юридичних осіб, то збільшення обсягів кредитування в національній валюті продовжувалось до грудня 2008 року. Проте рекордні 21,3 млрд. грн. кредитів в національній валюті в грудні були забезпечені кредитуванням державних нефінансових установ (18,0 млрд. грн.), зокрема, «Нафтогаз» отримав близько 12,5 млрд. грн. кредиту. Підвищення ризику неповернення виданих кредитів поряд із проблемами реального сектора накладають суттєві обмеження на подальше кредитування. На початку 2009 року спостерігалось скорочення абсолютних обсягів кредитів в економіці країни по всім позиціям – скорочення кредитування реального сектору в січні місяці становило 1,8% дпм. Збільшення обсягів виданих кредитів у лютому на 0,1% дпм було забезпечено підвищенням кредитування в національній валюті (3,7% дпм) будівництва та гуртової торгівлі.

56. Проблеми банківської системи призвели до початку змін у структурі власності у секторі. Зокрема, вже восени 2008 року НБУ ініціював зміну власника в ПІБ та банку «Надра». Ці банки входять в першу групу банків України за розміром активів. За третій квартал 2008 року обсяги депозитів ПІБ скоротилися на 10,2% до 20,3 млрд. грн., що поставило під загрозу діяльність самого банку, а тому і фінансовий стан його клієнтів. Спроби знайти інвестора для ПІБ всередині країни не були успішними, і врешті банк було продано «Внешнекономбанку Росії», а вже у березні 2009 року з банку була виведена тимчасова адміністрація. Що стосується банку «Надра», спроба продажу контрольного пакету акцій установи була пов'язана з неспроможністю банку повернути залучений синдигований кредит (230 млн. дол. США), у рефінансуванні якого було відмовлено. Наразі в банку діє тимчасова адміністрація.

57. 2009 рік почався з введення тимчасової адміністрації в Укрпромбанку через те, що установа не спромоглась повернути кредит рефінансування, наданий НБУ.¹²⁵ Станом на початок квітня під тимчасовою адміністрацією перебували 11 банків, на які припадає близько 12% всіх депозитів фізичних осіб: 2 з першої групи банків, 1 – з другої, 1 – з третьої та 7 – з четвертої.¹²⁶ Тобто на сьогодні найбільш уразливими виявились невеликі банки.

58. Очікується реорганізація банківської системи. Деякі банки почали скорочувати обсяги своєї діяльності і розглядають можливості внутрішньої реорганізації. Зокрема, «Райффайзен Банк Аваль» не відкидає можливості закриття неефективних структурних підрозділів, або їх переміщення в привабливіші місця.¹²⁷

59. На вимогу МВФ НБУ зобов'язався провести аудит першої групи банків до 15 грудня 2008 року¹²⁸, надалі за ініціативою НБУ вибірка банків була збільшена до двох груп. У ході перевірок проводився стрес-тест¹²⁹, який мав на меті, зокрема, визначити обсяги необхідного збільшення капіталу банківських установ для підтримки нормативу адекватності капіталу (Н1). За результатами перевірок обсяги додаткової капіталізації банківських установ першої групи банків становлять 24,7 млрд. грн., переважна більшість яких припадає на дочок іноземних банків. За домовленістю з МВФ до кінця червня 2009 року НБУ має забезпечити підтримку всіх банків, які за результатами перевірки потребують збільшення капіталу, та ліквідувати всі нежиттєздатні установи. За умов обмеженості коштів Стабілізаційного фонду, за рахунок якого буде здійснюватись така рекапіталізація, задоволення вимог МВФ буде нелегким завданням для української банківської системи.

60. Ще одним джерелом підтримки банківської системи може стати фінансова допомога міжнародних інституцій. Зокрема, ЄБРР назвав 5 банків, яким надасть фінансування.¹³⁰ До переліку установ увійшли банк «Форум», Укрсоцбанк, Укррексбанк, УкрСіббанк та Мегабанк. Фор-

ми здійснення фінансування будуть доволі різноманітними (розглядаються можливості кредитування, надання субординованих позик та участі в рекапіталізації банківських установ). Загальний обсяг фінансової допомоги складе 600 млн. дол. США.

61. За результатами 2008 року на фоні зменшення доходів від активних операцій та збільшення витрат банківської системи, **темпи зростання витрат банківської системи перевищили темпи зростання доходів** (81,8% дпр та 77,1% дпр, відповідно). Але попри всі проблеми банки завершили 2008 рік з прибутком у 9,5 млрд. грн. До того ж середньомісячний прибуток банків за перші два місяці склав 2-2,5 млрд. грн., що порівнювано з результатами 2008 року.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

62. **Зміна кон'юнктури на світових товарних ринках металу створила серйозні проблеми для вітчизняного гірничо-металургійного комплексу (ГМК).** Цей сектор економіки, на який припадає близько 8% ВВП та 30% промислового виробництва, опинився в кризовому стані в результаті падіння обсягів виробництва та рентабельності, що призвело до значних проблем для національної економіки в цілому, оскільки ГМК є також найбільшим платником податків та роботодавцем.

63. **Найбільш критичне падіння обсягів випуску відбулось в металургії.** У 2008 році виробництво металів знизилось на 10,6%. Зниження обсягів випуску торкнулося всієї номенклатури продукції. Порівняно з минулорічними показниками виробництво чавуну знизилось на 13,1%; сталі – на 13,4%; готового прокату – на 13,0%. Найбільше скорочення виробництва відбулось в листопаді 2008 року, коли середньодобове виробництво сталі склало лише 53,2 тис. тон (для порівняння, у травні того ж року цей показник складав 126,4 тис. тон). На початку 2009 року ситуація дещо стабілізувалася внаслідок певної активізації попиту на вітчизняні

напівфабрикати і довгий прокат на ринку Китаю, що дозволило металургійним компаніям поступово збільшити середньодобове виробництво сталі з 68,5 тис. тон у січні до 82,8 тис. тон у лютому відповідно. Однак у березні середньодобове виробництво готового прокату знову знизилось до 70,6 тис. тон на фоні зниження попиту з боку Китаю.

64. **Головною причиною падіння виробництва в металургії стало різке падіння попиту на вітчизняну металургійну продукцію на зовнішніх ринках.** Таке зниження було зумовлено появою на світовому ринку надлишкової пропозиції сталі з боку Китаю, а також впливом світової економічної кризи, що спричинила падіння попиту на метал з боку головних регіонів-імпортерів вітчизняної продукції – Близького Сходу, Західної Європи та Росії. Це призвело до перевиробництва сталі в Україні, накопичення надлишкових запасів продукції на складах підприємств та портах та значного падіння цін. Так, ціни на горячекатану сталь з України знизились з пікового рівня 1100 дол. США/тону у червні 2008 року до 450 дол. США/тону в грудні. Протягом першого кварталу 2009 р. світові ціни на сталь продовжували знижуватися і в березні стабілізувалися на низьких рівнях: зокрема, ціни на горячекатану сталь з України коливались в діапазоні 300-340 дол. США/тону.

65. **Важливим внутрішнім фактором, який визначив різке скорочення виробництва сектора, стала висока собівартість вітчизняної металургійної продукції.** За умов падіння цін цей фактор став критичним для успішної роботи металургійних компаній на світовому ринку. Однак той факт, що українські компанії мають найвищу собівартість виробництва порівняно з головними конкурентами (так, середня собівартість виробництва сталі в Україні влітку-восени 2008 року складала близько 800 дол. США/тону, тоді як в Росії – близько 650 дол. США/тону, в Китаї – 550 дол. США/тону), визначив найбільший обсяг падіння виробництва сталі саме в Україні через необхідність підтримувати мінімально можливий рівень рентабельності. Однак падіння цін на металургійну сировину (залізну руду та коксівне вугілля) найближчим часом має

стати одним із головних факторів відновлення конкурентоспроможності вітчизняних металургійних компаній. Очевидно, що більші можливості для скорочення виробничих витрат мають металургійні підприємства, які входять до складу вертикально-інтегрованих холдингів і можуть отримувати залізорудну сировину за цінами, нижчими за ринкові. При цьому зростання вартості природного газу у 2009 році з 179,5 до 228 дол. США за тис. кубометрів (за оцінками уряду) не є критичним для вітчизняних підприємств, оскільки його частка у собівартості готової продукції не перевищує 6%, і протягом наступних двох-трьох років продовжить зменшуватись внаслідок прогнозованого падіння вартості імпортного газу та більш широкого застосування установок прямого пилувугільного вдування, які дозволять майже повністю відмовитись від газу у технологічному процесі.

66. Іншою внутрішньою причиною швидкого розгортання негативних явищ в металургії стала структура ринків збуту вітчизняної металургійної криза внутрішнього споживання. Близько 80% номінального випуску вітчизняної металургійної продукції йде на експорт, 20% – на внутрішній ринок. У структурі випуску вітчизняних компаній переважають напівфабрикати та конструкційна сталь, які мають відносно низьку якість та додану вартість, що знижує конкурентні можливості для вітчизняних компаній. Потреба внутрішнього ринку в якісній сталі, особливо у прокаті, задовольняється за допомогою імпорту, причому частка імпорту продовжує зростати. Так, в 2008 році до України було імпортовано 3,2 млн. тон металопродукції, або на 10,6% більше, ніж у 2007 році, тоді як експорт металу Україною зменшився на 7,4% і становив 29,8 млн. тон у порівнянні з 32,2 млн. тон, які було експортовано у 2007 році. Внутрішній ринок, який і до цього мав досить низьку ємність, ще більше звужився протягом 2008 року через скорочення будівництва, яке є ключовим споживачем вітчизняних металів. У результаті протягом 2008 року внутрішнє споживання металопродукції скоротилось на 20% і склало 8,8 млн. тон, тоді як рік тому

на внутрішньому ринку було реалізовано 11 млн. тон металопродукції. Іншою проблемою є висока концентрація українського експорту на трьох головних ринках: Близького Сходу, Західної Європи та Росії, на які припадає близько 60% загального обсягу металургійного експорту України.

67. Падіння цін на металопродукцію та зниження обсягів виробництва призвело до зниження попиту на сировину для металургії – залізну руду та кокс. Так, в 2008 році, якщо порівнювати з 2007 роком, виробництво залізної руди знизилось на 7%, а виробництво коксу впало на 5%. Падіння обсягів виробництва залізної руди досягло максимального рівня в листопаді – 40% від рівня жовтня 2007 року. У першому кварталі 2009 року обсяги виробництва залізної руди також залишились на низькому рівні, хоча падіння призупинилось. Призупинилось і падіння виробництва в коксівній галузі – від 37% дпр у грудні до 25% дпр за перший квартал 2009 року. Очевидно, що відновлення виробництва металургійної сировини буде цілком залежати від відновлення виробництва металургійної продукції.

68. Машинобудування стало однією з небагатьох галузей, яка продемонструвала зростання за результатами 2008 року. В 2008 році обсяг виробництва в машинобудуванні зріс на 8,6%, хоча в січні-червні зростання склало 29,3% дпр. Проблеми почались в четвертому кварталі 2008 року, однак найбільшій гостроті ситуація набула на початку 2009 року. Обмеження доступу до кредитних ресурсів для фінансування операційної діяльності, скорочення попиту на внутрішньому та зовнішньому ринках (попит на легкові автомобілі впав в результаті скорочення кредитування), змусило більшість машинобудівних компаній призупинити виробництво в перші місяці року. В результаті за січень-лютий 2009 року обсяг виробництва галузі впав на 56% дпр. Однак окремі машинобудівні компанії, зорієнтовані на експортні ринки (особливо на ринки країн, що розвиваються), мають сформований портфель замовлень на найближчі 3-5 років, що може дозволити машинобудуванню відно-

вити зростання після вирішення проблем у фінансовій системі.

69. У 2008 році розпочалося падіння цін на світовому ринку мінеральних добрив та, відповідно, зниження їх виробництва в Україні. В 2008 році падіння виробництва в хімічній промисловості склало 5,9% дпр, а за перші два місяці 2009 року – 43,6% дпр. Головна причина – зниження цін на зовнішніх ринках на фоні високої частки експорту у структурі реалізації продукції галузі. Скорочення попиту на зовнішніх ринках сталося через перевиробництво зернових в 2008 році та проблеми з фінансуванням сільськогосподарських виробників, що призвело до падіння цін на вітчизняний аміак з 900 дол. США/тону у жовтні 2008 року до 250 дол. США/тону на початку квітня 2009 року; карбаміду – з 800 дол. США/тону до 255 дол. США/тону; аміачної селітри – з 410 дол. США/тону до 170 дол. США/тону.

70. Важливими чинниками чутливості вітчизняних хімічних компаній до зовнішніх шоків є низька диверсифікація продуктового ряду та ринків збуту, а також залежність від споживання природного газу. Як і у випадку з металургією, вітчизняні хімічні компанії переважно орієнтуються на кілька ринків, зокрема, Близький Схід, Африка та Південна Америка. Очевидно, що компанії, які мають більш диверсифіковані портфелі виробництва та ринки збуту, не так сильно залежать від коливань цін на мінеральні добрива на світовому ринку та зростання ціни на природний газ, на який припадає, наприклад, близько 80% собівартості виробництва азотних добрив. Зрозуміло, що після підвищення кінцевої ціни на природний газ на 2009 рік в середньому на 31% ряд хімічних компаній з найбільш витратною технологією понесуть суттєві збитки і можуть стати об'єктами поглинання з боку сильніших конкурентів або компаній-власників дешевого природного газу.

71. Обмежений доступ до кредитного фінансування став ключовим фактором різкого скорочення обсягів будівництва в Україні. Будівельні фірми та населення значною мірою поклались на кредити, а тому обмеження кредитування

комерційними банками спричинило кризу у секторі як з боку попиту, так і пропозиції. За умов різкого зростання цін на будівельні матеріали у першій половині 2008 року та слабого попиту будівельні фірми зіткнулись з проблемою завершення розпочатого будівництва. Скорочення обсягів будівництва триває в житловому, комерційному та інфраструктурному секторах. У результаті в 2008 році загальне падіння обсягу виконаних будівельних робіт становило 16% дпр, тоді як за січень-лютий 2009 року падіння обсягів будівництва склало 57% дпр.

72. Проблеми фінансового сектору позначаються на розвитку сільського господарства через зниження інтенсивності залучення кредитних ресурсів в галузь.¹³¹ Це стосується не тільки негативного впливу на пропозицію (погіршення умов кредитування сільськогосподарських виробників), але й попиту (зниження платоспроможності споживачів сільськогосподарської продукції, у тому числі і експортерів).

73. Погіршення умов кредитування внаслідок фінансової кризи не встигло значно ускладнити осінню посівну кампанію, оскільки кредитні ресурси, призначені для її фінансування, були залучені раніше. Викликом скоріше стало падіння цін на світових та внутрішніх ринках на більшість видів сільськогосподарської продукції. Це відобразилось переважно не на загальному зменшенні посівних площ, а на зміні їх структури. Однак нестача позикових коштів на фоні фінансової та економічної кризи разом із підвищенням вартості весняно-польових робіт на 20-25% порівняно з минулим періодом змушує сільгоспвиробників вдаватись до економії на насінневому матеріалі та добривах, що може відобразитись на якості врожаю 2009 року.

Наслідки кризи для ринку праці

74. Одним із наслідків сповільнення економіки в кінці 2008 року та рецесії у 2009 році є збільшення рівня безробіття. Зокрема, рівень безробіття за методологією МОП досяг 7,5% в четвертому квар-

талі 2008 року, в той час як в третьому кварталі він становив 5,5%. Кількість осіб, зареєстрованих в Центрах зайнятості як безробітні, зросла з 530 тис. осіб на початок листопада 2008 року до 906,1 тис. на початок квітня 2009 року. Найбільші скорочення штатних працівників відбуваються в будівництві, торгівлі, машинобудуванні, хімічній промисловості та фінансовому секторі. За деякими оцінками рівень безробіття (відповідно до методології МОП) у другому кварталі 2009 року може підвищитись щонайменше до 9,0% від економічно активного населення у віці 15-70 років. Водночас зростання офіційного безробіття стримуватиметься намаганням роботодавців зберегти кваліфікованих працівників на підприємстві, використовуючи різні схеми відпусток та часткової зайнятості. Зниження рівня зайнятості призведе до скорочення доходів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування та місцевих бюджетів.

75. Очікується, що звільнення будуть обмежені застосуванням інших варіантів реагування на кризу з боку роботодавців. Відповідно до українського законодавства роботодавець може скоротити працівників лише через два місяці після прийняття відповідного рішення, що унеможливує миттєву економію витрат на оплату праці у випадку простою виробництва. Однак залишаються варіанти звільнення за власним бажанням працівника і за згодою сторін. Другий варіант був найбільш прийнятним для працівників до середини січня 2009 року, оскільки вони мали право звернутись до державної служби зайнятості через сім днів після звільнення. Якщо ж працівник звільняється за власним бажанням, він може встати на облік в центрі зайнятості лише через три місяці після моменту звільнення. Відповідно до законодавчих змін, які набули чинності в січні, працівники, які звільнились за згодою сторін, тепер отримуватимуть допомогу по безробіттю та матимуть право на участь в активних заходах сприяння зайнятості лише через 90 днів після звільнення.

76. Поширена у 90-ті роки практика неоплачуваних відпусток знову є широкоживаною, хоча й суперечить за-

конодавчим обмеженням. Відповідно до чинного законодавства такі відпустки надаються за власним бажанням працівників і не можуть перевищувати 15 календарних днів на рік.¹³² Однак часто відпустки надаються на більш тривалий період.¹³³ Навіть при дотриманні положень чинного законодавства щодо надання двотижневих неоплачуваних відпусток економія коштів може бути досягнута за рахунок ротації працівників, які йдуть в таку відпустку. Роботодавці оминають і норму законодавства, відповідно до якої у випадку простою роботодавець змушений виплачувати дві третини тарифної ставки, встановленої для працівника.¹³⁴

77. Відповідно до чинного законодавства, найбільш прийнятним для роботодавця варіантом економії коштів та зміни зайнятості на виробництві видається практика скорочення робочого тижня і, відповідно, рівня заробітної плати, яку отримують працівники. Оскільки мінімальний час, який працює працівник, не визначено в українському законодавстві, час роботи можна скоротити до однієї години на місяць. У такий спосіб роботодавець починає економити видатки на оплату праці фактично з моменту появи фінансових проблем і може в такий спосіб також зберегти кваліфіковану робочу силу на підприємстві. Крім того, на окремих підприємствах було переглянуто колективні договори і скорочено рівень оплати праці навіть за умови збереження повного робочого тижня.

78. Також можна очікувати зростання рівня неофіційної зайнятості. У відповідь на фінансові труднощі та з метою економії коштів на високих внесках на загальнообов'язкове соціальне страхування роботодавці можуть збільшити частку неофіційно зайнятих працівників, або ж перейти на повну чи часткову оплату праці в конвертах, що веде до подальшого скорочення доходів державних фондів соціального страхування та надходжень місцевих бюджетів від податку на доходи фізичних осіб.

79. Можливості легальної зайнятості в інших країнах знижуються, оскільки уряди іноземних держав, на які

припадає значна частка українських трудових мігрантів, вдаються до заходів, спрямованих на обмеження зайнятості іноземних працівників. Зокрема, з 1 квітня 2009 року Чехія вже припинила видавати трудові візи для українських трудових мігрантів. Уряд Росії найближчим часом планує зменшити щорічну квоту для іноземних працівників більше, ніж вдвічі – з 4 млн. до 1,7 млн. осіб. Уряд Італії має намір обмежити в'їзд трудових мігрантів, які претендуватимуть на роботу в промисловості та будівництві, а також у сільському господарстві та туризмі. В таких умовах українці втрачають можливості для легального працевлаштування в цих країнах, що призводитиме до зменшення загального числа мігрантів з одного боку та зростання числа нелегальних мігрантів з іншого. Разом з тим уряди окремих країн створюють умови для добровільного повернення мігрантів на батьківщину. Наприклад, Чехія та Іспанія оплачують трудовим мігрантам витрати на дорогу додому та надають грошову компенсацію.

80. Відповідно, у 2009 році можливе повернення трудових мігрантів в Україну. Один із секторів, який найбільше постраждав внаслідок економічної кризи в країнах, на які припадає значна частина українських трудових мігрантів, було будівництво (наприклад, у лютому 2009 року падіння обсягів будівництва в Росії склало 20,7% дпр). Не набагато краща ситуація спостерігається в промисловості та торгівлі. За таких умов попит на працю в інших країнах падає, а українські трудові мігранти втрачають роботу і змушені повертатись на Батьківщину. Разом з тим, економічна криза в Україні ще глибша, ніж в інших країнах, і знайти роботу вдома не є легким завданням. Тому українські робітники будуть намагатись залишитись за кордоном, погоджуючись на будь-яку роботу, щоб перечекати там економічну кризу. І ця ситуація сьогодні має місце.

ФІСКАЛЬНІ ВИКЛИКИ

81. У 2008 році доходи Зведеного бюджету становили 97,2% від планового показника, встановленого у грудні 2007 року, коли мало місце значне збільшення

плану доходів (на 13,6 млрд. грн. або 5,7%). Невиконано план по податку на додану вартість, акцизам, податкам на міжнародну торгівлю та офіційним трансфертам (коштам, що надходять з місцевих бюджетів до Державного бюджету).

82. Доходи загального фонду Державного бюджету за січень – березень 2009 року (з урахуванням відшкодування ПДВ та без урахування власних надходжень бюджетних установ) було перевиконано на 1,3%¹³⁵. Ця сума фактично аналогічна доходам, які були отримані у відповідному кварталі 2008 року. Однак існує ризик загострення проблем наповнення доходної частини бюджету до кінця 2009 року.

83. У 2009 році може відбутись скорочення податкових надходжень від основних бюджетоутворюючих податків – податку на додану вартість внаслідок зменшення імпорту, податку на прибуток підприємств через погіршення фінансових результатів їх діяльності та ризику несплати податку НАК «Нафтогаз України», а також податку з доходів фізичних осіб внаслідок зростання безробіття та гальмування зростання зарплат на фоні збільшення соціальних видатків. Оскільки через погіршення економічної ситуації неминуче зростає накопичення заборгованості перед бюджетом, слід очікувати посилення адміністративних заходів з боку податкової та митної служб при стягненні податків й зборів. Крім обмежених традиційних джерел наповнення бюджету є **ризик зменшення інших надходжень, зокрема, від ренти та державних підприємств** (сплата частки прибутку та дивідендів) у 2009 році.

84. Враховуючи високі фіскальні видатки і доволі низькі доходи бюджету, у 2009 році зростає ризик перевищення граничного розміру дефіциту бюджету, встановленого на рівні 3% від ВВП. Відповідно до Закону про Державний бюджет на 2009 рік¹³⁶ встановлено, що за рішенням Кабінету Міністрів може бути збільшений обсяг внутрішніх та зовнішніх запозичень понад обсяги, встановлені Законом, зокрема, у разі недоотримання доходів загального фонду державного бюджету для забезпечення прове-

дення захищених статей видатків, а також для реалізації проектів економічного та соціального розвитку. Тому фактичний дефіцит бюджету не обмежується нормами закону про бюджет, і його рівень може перевищити обумовлені законодавчо 31,1 млрд. грн.

85. Вкрай важливими є також ризики, пов'язані з фінансуванням дефіциту Державного бюджету. По-перше, сума залишків коштів на Єдиному казначейському рахунку з початку червня 2008 року до початку квітня 2009 року зменшилася майже в 4 разів до 4,6 млрд. грн., що свідчить про вкрай низькі можливості покриття дефіциту. По-друге, залишається низькою ймовірність фінансування дефіциту бюджету за рахунок надходжень від приватизації з огляду на відсутність згоди щодо стратегії приватизації в Україні. По-третє, скорочення видатків Державного бюджету, як одного з джерел зниження дефіциту, є досить малоімовірним, незважаючи на вимоги МВФ. Існують також великі проблеми із залученням коштів на міжнародному ринку капіталів (через ОЗДП). Тому для фінансування дефіциту бюджету Уряд буде змушений спробувати залучити кошти іноземних офіційних кредиторів, або вдасться до емісійного фінансування дефіциту через викуп Національним банком ОВДП, що, в свою чергу, зменшує рівень фінансової стабільності в країні.

СОЦІАЛЬНІ ВИПЛАТИ ТА СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЗА УМОВ КРИЗИ

86. У Державному бюджеті на 2009 рік передбачено збереження прожиткового мінімуму та мінімальної пенсії на рівні грудня 2008 року, хоча мінімальну заробітну плату буде поступово підвищено протягом року.¹³⁷ Такий крок став вимушеним, зважаючи на обмежені доходи Державного бюджету та Пенсійного фонду. Незважаючи на підвищення соціального тиску, залишається малоімовірним підвищення соціальних стандартів понад затверджені рівні протягом 2009 року в зв'язку із браком необхідного фінансування. Тому соціальні виплати у 2009 році знизяться в реальному виразі.

87. Фонд оплати праці знизиться в реальному виразі у 2009 році, що позначиться на реальних доходах фондів соціального страхування.¹³⁸ Зменшення зайнятості, перехід на неповний робочий день і, відповідно, зниження рівня оплати праці, а також можливе зростання виплати заробітної плати в конвертах негативно позначиться на величині офіційного фонду оплати праці. Зокрема, за даними Держкомстату середня номінальна заробітна плата в лютому (1723 грн.) була нижчою, ніж в квітні минулого року. В реальному вимірі вона знизилась на 12,7% дпр. За нашими оцінками номінальна заробітна плата зросте на 3,0% цього року в номінальному виразі, в той час як номінальні соціальні виплати зростатимуть швидше. Тому фонди соціального страхування та Пенсійний фонд, базою доходів яких є заробітна плата, стикнуться із проблемою фінансування необхідних виплат (насамперед, йдеться про пенсії та допомоги по безробіттю). Водночас місцеві бюджети, головним джерелом доходів яких є надходження від податку на доходи фізичних осіб, можуть зіткнутись із дефіцитом коштів на фінансування делегованих повноважень, насамперед, охорони здоров'я та освіти.

88. Бюджет Пенсійного фонду на 2009 рік затверджено із значним дефіцитом. Так, відповідно до затвердженого Кабінетом Міністрів бюджету Пенсійного фонду дефіцит Фонду становитиме 15,2 млрд. грн. у 2009 році.¹³⁹ Значна частка дефіциту буде фінансуватись за рахунок спеціального трансферту з Державного бюджету (13,5 млрд. грн.). Інша частина дефіциту покриватиметься за рахунок коштів, які мав Пенсійний фонд на початок року завдяки позиці з Єдиного казначейського рахунку. Ця позика була отримана в кінці 2008 року і списана відповідно до Закону про Державний бюджет на 2009 рік. Крім того, в цьому законі передбачено надати Пенсійному фонду трансферт у сумі 35,8 млрд. грн. на фінансування різних державних пенсійних програм, виплату пенсій військовослужбовцям та суддям та компенсацію Пенсійному фонду низьких внесків

платників фіксованого сільськогосподарського податку. Крім того, Міністерство фінансів може надавати позики Пенсійному фонду для виплати пенсій за рахунок коштів на Єдиному казначейському рахунку. Останній захід сприятиме повній і вчасній виплаті пенсій протягом 2009 року.

89. Видатки Фонду страхування на випадок безробіття на виплату допомоги по безробіттю зростуть у 2009 році. В ухваленому бюджеті Фонду ці видатки збільшено у 2,1 рази порівняно із 2008 роком до 4,7 млрд. грн. (68% від сукупних видатків) у зв'язку із суттєвим зростанням рівня зареєстрованого безробіття. Кількість осіб, офіційно зареєстрованих як безробітні, збільшилась на 76,4% з кінця вересня 2008 року і на 1 березня становила 0,9 млн. осіб. Водночас, в січні і лютому рівень безробіття залишався стабільним (3,2% до працездатного населення), і незначною мірою змінився в березні. Така тенденція може пояснюватись двома головними причинами. З одного боку, розмір допомоги по безробіттю залишається низьким і в лютому становив в середньому 610 грн. З іншого боку, набули чинності законодавчі зміни, які ускладнюють реєстрацію громадян як безробітних (насамперед стосується селян та осіб, звільнених «за згодою сторін») або ж розширюють перелік причин позбавлення статусу безробітних (зокрема, відмова від підходящої роботи).¹⁴⁰ Ці зміни разом із збільшенням розміру внеску на страхування на випадок безробіття та кола осіб, які сплачують ці внески, покликані усунути можливість виникнення дефіциту бюджету Фонду у 2009 році.

90. У 2009 році очікується зростання рівня бідності. В результаті скорочення доходів домогосподарств слід очікувати збільшення кількості малозабезпечених сімей. При цьому підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги місцевими органами влади також призведуть до зростання кількості домогосподарств, які мають право на отримання субсидій з оплати житлово-комунальних послуг. Тому перед урядом постане необхідність надання відповідних видів допомоги і субсидій, що вимагатиме виділення додаткових коштів на відповідні видатки з Державного бюджету.

Висновки до Частини 2

До середини 2008 року українська економіка мала всі ознаки перегріву, що було значною мірою спричинено дешевими кредитами, які залучались українськими банками із-за кордону. Найбільш перегрітими секторами були кінцеве приватне споживання та житлове будівництво, темпи зростання яких значно перевищували збільшення реального наявного доходу домогосподарств. Очевидно, що таке зростання економіки не було стійким, і перебувало в залежності від збігу сприятливих макроекономічних умов в Україні та світі.

В результаті міжнародної фінансової кризи та спричиненого нею сповільнення світової економіки **у четвертому кварталі 2008 року українська економіка увійшла у глибоку рецесію, яка продовжується й у 2009 році.** Недоступність кредитних коштів та менші доходи населення неминуче призвели до помітного падіння споживчого попиту, а зменшення доходів бізнесу – до скорочення інвестиційних видатків.

Обсяги зовнішньої торгівлі зменшаться як зі сторони експорту, так і імпорту. Український реальний експорт не відновиться до того часу, поки не виростуть попит та ціни на міжнародних ринках сировини, у першу чергу на чорні метали та мінеральні добрива. У той же час очікується, що падіння реального імпорту буде навіть більшим, ніж реального експорту. Причиною цього є різке зменшення попиту на товари тривалого використання з боку домогосподарств та попиту на інвестиційну продукцію з боку фірм.

Криза може сприяти переорієнтації вітчизняних фірм на задоволення потреб внутрішнього ринку, а споживачів – на вироблену в Україні продукцію. Фірми, що здійснюють експорт своєї продукції, стикаються зі зменшенням зовнішнього попиту. У той же час девальвація гривні робить українські товари більш привабливими для споживачів порівняно з імпортною продукцією, що витісняють останню. Очевидно, що таке розгортання ситуації дозволить

виправити деякі структурні дисбаланси загального споживання в країні та наблизити його до структури виробництва.

Хоча **інфляція дещо сповільнилась за останні кілька місяців, вона все ще залишається високою**. В майбутньому можна буде очікувати подальшого сповільнення інфляції внаслідок падіння споживчого попиту і припинення зростання цін на фактори виробництва. Однак намагання зберегти соціальні стандарти за складних умов та надати фіскальну підтримку реальному сектору економіки може призвести до надмірної емісії грошей та викликати нове зростання цін.

В результаті погіршення економічної ситуації **зростає ризик невиконання плану доходів Зведеного бюджету у 2009 році**. Очікується активізація застосування різноманітних схем ухилення від оподаткування, збільшення тіньового сектору, накопичення податкового боргу. Низькі доходи бюджету на тлі високих фіскальних зобов'язань означають стрімке зростання дефіциту, неемісійні джерела фінансування якого є доволі проблематичними.

Кроки роботодавців, спрямовані на економію коштів на оплату праці, ведуть до **підвищення безробіття, втрати доходів населення від заробітної плати, що позначиться на темпах зростання кінцевого споживання домогосподарств, а також посилить дефіцитність бюджетів фондів соціального страхування і, насамперед Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування на випадок безробіття**. Дефіцити бюджетів фондів соціального страхування потрібно буде фінансувати за рахунок трансфертів з Державного бюджету.

Українська економіка стикнулася зі світовою кризою та глобальною рецесією, маючи цілу низку глибоких структурних проблем, що **зумовило «жорстку посадку» економіки**. Ключовими факторами, які об'єктивно зумовили неспроможність країни суттєво пом'якшити вплив світової кризи, є:

— **низька диверсифікація виробництва** як за номенклатурою продукції, так і за ринками збуту;

- **низький рівень переробки** значної кількості товарів, що значно підвищує вразливість до коливань ціни;
- **обмежені інвестиції** у модернізацію виробництва, в результаті чого зростання відбувалося більшою мірою екстенсивно, а не інтенсивно;
- **різке зростання обсягів залучених іноземних кредитів** реальним сектором без належної оцінки можливостей їх повернення в ситуації погіршення економічного середовища та урахування валютного ризику;
- **споживчий бум**, який значною мірою ґрунтувався на кредитах в іноземній валюті без належної оцінки валютних ризиків, що підірвало стабільність фінансової системи країни;
- **незавершеність реформ в економіці**, що обумовлює існування важливих системних вад.

Відповідно, погіршення ситуації на зовнішніх фінансових та товарних ринках за цих умов **спровокувало різке погіршення економічної ситуації в країні**, у тому числі скорочення виробництва, зростання явного та прихованого безробіття, різку девальвацію гривні та паніку на фінансових ринках. Відповідно, **Україна має знайти відповідь на цілу низку викликів:**

- збереження та відновлення повномасштабного функціонування фінансової системи країни, повернення довіри до фінансових інституцій;
- стимулювання попиту на продукцію національних виробників для відновлення економічної активності реального сектору;
- підтримка значної кількості безробітних та, відповідно, сприяння збереженню та створенню нових робочих місць;
- збалансування виконання поточних державних зобов'язань, які фінансувались за рахунок бюджету, та проведення антикризових заходів за умов зменшення потенційних доходів бюджету та обмежених можливостях фінансування його дефіциту.

Частина 3.
**Українська антикризова політика:
що зроблено**

Дії НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

91. Національний банк першим відрегулював на кризу, оскільки найпершою постраждала саме фінансова система країни. Основним заходом реагування стала постанова №319, яка була прийнята 11 жовтня 2008 року і пізніше декілька разів змінювалась. На початку грудня 2008 року НБУ скасував цю постанову і прийняв на заміну постанову № 413, якою було зменшено кількість діючих заходів. Наступним визначальним кроком стало затвердження постанови №49 у лютому 2009 року, якою було введено в дію низку додаткових антикризових заходів.

92. У період кризи НБУ декілька разів переглядав політику рефінансування комерційних банків. Спочатку жовтневою постановою НБУ розширив доступ банків до рефінансування та дещо зменшив вимоги до резервування. Банки отримали можливість отримати рефінансування поза межами звичайного процесу під заставу практично будь-яких активів (нерухомість, кредити, акції банку). Водночас вимоги щодо резервування було дозволено виконувати, використовуючи касову готівку. Це дозволяло банкам вільно використовувати кошти на кореспондентських рахунках. Станом на 1 грудня резерви банків становили 14,9 млрд. грн., а заборгованість банків перед НБУ зросла за жовтень-листопад 2008 року на 33,8 млрд. грн. 25 листопада НБУ скасував включення касової готівки до резервів, але одночасно зменшив до нуля норматив формування резервів по вкладам в національній валюті. Хоча на початку грудня було скасовано механізм спеціального рефінансування банків, що обмежило їх ліквідність і зменшило тиск на валютний ринок, НБУ продовжував активно рефінансувати банки в рамках звичайного

механізму рефінансування, в тому числі кредитів в межах програм фінансового оздоровлення. 25 грудня 2008 року НБУ затвердив положення про рефінансування банків за умов фінансової кризи, де фактично відновив спеціальний механізм рефінансування, однак тепер порядок надання такого рефінансування став більш чітким та прозорішим.

93. На початку 2009 року рефінансування різко скоротилось внаслідок встановлення жорсткіших умов отримання коштів. Зокрема, статтею 86 Закону про бюджет¹⁴¹ передбачалось, що НБУ проводитиме рефінансування банків згідно з порядком, затвердженим спільно з Кабінетом Міністрів. Такий порядок було затверджено 29 січня 2009 року. З 1 січня до 29 січня 2009 року рефінансування банків проводилось в межах кредитних ліній, відкритих у 2008 році. Відповідно до затвердженого порядку представник уряду міг заблокувати видачу рефінансування строком більше 14 днів. Інші норми щодо видачі рефінансування залишились незмінними. В лютому НБУ різко зменшив частоту та обсяги видачі рефінансування в звичайному порядку. Частота видачі бланкових кредитів овернайт зменшилась з 15 разів на місяць в жовтні-грудні до одного разу на тиждень, а сума зменшилась вдвічі з 40% обов'язкових резервів до 20% резервів. Кредити овернайт під забезпечення державними облігаціями України, що раніше надавались без обмежень (загальна сума отриманого рефінансування обмежується 60% регулятивного капіталу), в лютому були обмежені до 10 разів на місяць на суму не більше 60% від резервів. Крім того, отримання інших видів рефінансування (кредити до 14 днів на тендерах, репо та свопи) було дозволено лише через 30 днів після закінчення строку дії попереднього договору по

даному виду рефінансування. Таким чином, рефінансування в лютому та березні надавалось переважно в межах програм фінансового оздоровлення. Для банків, що бажали отримати рефінансування строком понад 14 днів, було встановлено цілий ряд критеріїв, на основі яких будуть прийматись рішення. Більшість цих критеріїв стосуються спекуляцій, виведення коштів з банків та інших дій, що не схвалюються НБУ. Це рішення звузило кількість банків, які можуть отримати довгострокове рефінансування.

94. НБУ з 5 січня 2009 року **підвищив вимоги до резервування вкладів в іноземній валюті** до 4% та 7% для строкових коштів та коштів на вимогу відповідно, що зменшило привабливість залучення коштів в іноземній валюті для комерційних банків. Виняток існує для коштів, залучених від нерезидентів: для них ставка становить 2%. Водночас з грудня резервування по коштам в національній валюті проводиться за ставкою 0%. Таким чином НБУ стимулює зменшення доларизації.

95. Після початку кризи були введені **обмеження на активні операції банків**. Спочатку банкам було заборонено збільшувати обсяг виданих кредитів, пізніше це обмеження було скасоване. Кредитування в іноземній валюті для позичальників без джерела доходу в іноземній валюті було адміністративно обмежено існуючою сумою станом на 11 жовтня 2008 року. В грудні НБУ перейшов від адміністративного обмеження до **встановлення надзвичайно високої ставки резервування для нових кредитів в іноземній валюті** для позичальників без джерел надходження іноземної валюти і встановив вимогу про формування резервів на окремому рахунку в НБУ. Такі умови робили надання кредитів в іноземній валюті не експортерам економічно не вигідним. Водночас, банки можуть продовжувати виконувати зобов'язання по відкритим кредитним лініям та пролонгувати кредити без проведення відповідного резервування.

96. 12 грудня 2008 року Верховна Рада прийняла Закон, яким **заборонила односторонній перегляд процентних ставок банками по кредитах в сторону збіль-**

шення, а по вкладам в сторону зменшення. Положеннями про можливість односторонньої зміни процентних ставок, що містились у більшості кредитних договорів, банки перекладали ризики зміни процентних ставок повністю на боржників. За умов кризи банки скористались цими положеннями для перекладання втрат по проблемним кредитам на добросовісних боржників. Прийнятий закон набрав чинність 9 січня і припинив таку практику.

97. На початку жовтня 2008 року НБУ запровадив **обмеження на пасивні операції банків**. Зокрема, він заборонив банкам достроково погашати будь-які строкові зобов'язання, в тому числі, і по договорах вкладу. Заборона дострокового погашення зовнішніх зобов'язань та мораторій на дострокове зняття строкових депозитів діє і станом на початок квітня.

98. В постанові №319 НБУ **встановив ряд обмежень на валютні операції банків та реального сектору**. Крім того, реагуючи на збільшення комерційними банками розриву між курсами купівлі та продажу готівкової валюти, **НБУ намагався жорстко регулювати ціноутворення на готівковому ринку**. Це спричинило виникнення чорного ринку валюти та запровадження комісійних на обмінні операції. В грудні НБУ **відновив вільне ціноутворення** на готівковому ринку іноземної валюти.

99. На безготівковому валютному ринку НБУ в жовтні-листопаді проводив **інтервенції на дискреційній основі**, задовольняючи лише окремі заявки за курсом нижчим від ринкового. В грудні 2008 року НБУ перейшов до більш прозорої схеми, а саме **валютних аукціонів**. На таких аукціонах заявки банків задовольняються по мірі спаду запропонованих курсів до вичерпання об'єму інтервенції. В грудні НБУ встановлював офіційного курсу на рівні міжбанківського. Однак з 29 грудня 2008 року НБУ знов зафіксував офіційний курс долара США на рівні 7,70 грн. за дол. США.

100. В листопаді вступили в силу норми, що змінювали умови **функціонування валютного ринку**. Банки зобов'язувались

подавати всі заявки клієнтів на міжбанківський ринок, а не лише ті заявки, що не можуть бути задоволені всередині банку. За умов кризи це збільшувало невизначеність для економічних агентів. 18 грудня 2008 року НБУ дозволив банкам знову задовольняти заявки клієнтів всередині банку.

101. На початку кризи НБУ не рекомендував банкам активно реструктурувати кредити. Крім того, відповідно до діючих нормативних актів при пропонуванні кредитів банки зобов'язані збільшити резерви на випадок неповернення кредитів і відповідно зменшити свій капітал. Однак за умов економічної кризи пролонгація кредитів платоспроможним позичальникам з недостатньою ліквідністю є вигідною для обох сторін. Тому з грудня НБУ почав заохочувати пролонгацію кредитів. Банкам було дозволено пролонгувати кредити платоспроможним товаровиробникам без створення додаткових резервів до 1 жовтня 2009 року. В лютому НБУ дозволив банкам реструктурувати кредити фізичним особам до 1 січня 2011 року без збільшення резервів.

102. НБУ також підтримував капіталізацію та реорганізацію проблемних банків. В грудні розпочалось діагностичне обстеження банків. Зокрема, було оцінено капітальну базу банків та їх можливі втрати за умов економічної кризи. За результатами обстеження 1 групи (найбільших) банків було визначено, що вони потребують 25 млрд. грн. додаткового капіталу. В лютому НБУ спростив рекапіталізацію банків, дозволивши включати до регулятивного капіталу субординований борг в іноземній валюті в повному обсязі та по курсу на звітну дату. НБУ також дозволив включати в капітал сплачені, але не зареєстровані внески до статутного капіталу. Крім того, НБУ дозволив зменшення регуляторних вимог до реорганізованих проблемних банків.

СПІВРОБІТНИЦТВО З МВФ

103. У жовтні 2008 року Україна однією з перших звернулась до МВФ з

проханням надати кредит «stand-by» для підтримки фінансової та макроекономічної стабільності в країні. Наприкінці жовтня 2008 року Верховна Рада прийняла антикризовий закон, що було однією з умов для отримання кредиту. Закон мав кілька ключових компонентів: рекапіталізація банків, збільшення страхового покриття депозитів населення в банках, створення стабілізаційного фонду та оподаткування сільського господарства.

104. Рекапіталізація банків має проводитись за моделлю, схожою до британської: великі банки, що потребують коштів, але не можуть їх залучити у приватних інвесторів, будуть примусово рекапіталізовуватись державою. Процедура рекапіталізації регулюється названим законом та Порядком капіталізації банків, затвердженим 4 листопада постановою КМУ. Крім того, меморандум з МВФ також містить окремі умови цього процесу.

105. Схема рекапіталізації банків передбачає кілька етапів. Міжнародні аудитори спільно з НБУ проводять перевірку фінансового стану найбільших 17 банків. За результатами перевірки визначається їх потреба в капіталі. Якщо власники банків не здатні залучити приватний капітал у визначеному розмірі, це робить держава. Поповнення капіталу скоріш за все буде проводитись через випуск ОВДП, які НБУ пізніше зобов'язаний викупити у банка. В обмін на це держава отримує не менше 50% акцій, що забезпечує державі фактичний контроль за банком.

106. Антикризовий закон також передбачає збільшення суми гарантій за вкладами фізичних осіб до 150 тис. грн. та дозволяє НБУ без обмежень надавати кредити Фонду гарантування вкладів у разі нестачі в нього коштів.

107. Закон також передбачає створення Стабілізаційного фонду. Джерелами наповнення Стабілізаційного фонду визначено понадпланові надходження від приватизації у 2008 році та надходження цих коштів в повному обсязі у 2009 році та цільове розміщення державних цінних паперів. Однак виконання положень закону в

питанні наповнення Стабілізаційного фонду є досить складним.¹⁴² З одного боку високі приватизаційні надходження є сумнівними через значне політичне протистояння між головними гравцями процесу приватизації. З іншого боку інвестиційна привабливість багатьох об'єктів знизилась. Можливості уряду щодо продажу ОВДП (за виключенням викупу облігацій державними банками з наступним продажем НБУ на вторинному ринку) також є обмеженими.

108. В законі передбачено кілька напрямків використання коштів Стабілізаційного фонду. Кошти цього фонду можуть бути спрямовані на надання кредитів та позик для погашення, рефінансування або обслуговування кредитів (позик), одержаних вітчизняними банківськими установами та іншими суб'єктами господарювання від іноземних кредиторів до 15 вересня 2008 року. Також планується спрямовувати ці кошти на кредитування та спільне фінансування інвестиційних проектів, здешевлення кредитів для малого та середнього бізнесу, надання кредитів на завершення будівництва житла. Крім того, очікується, що за рахунок цих коштів буде стимулюватись внутрішній попит на товари, що виробляються українськими товаровиробниками для експорту. Також буде надаватись фінансова допомога банкам, будуть поповнені статутні капітали державних банків та Державної іпотечної установи. Ефективність фінансування визначених заходів залежатиме від процедури надання відповідних кредитів і позик. Дуже ймовірно є зловживання з боку потенційних реципієнтів коштів Стабілізаційного фонду.

109. Антикризовий закон (третій компонент) дозволяє підприємствам сільського та лісового господарства та рибальства використовувати спеціальний режим оподаткування ПДВ.¹⁴³ Передбачається, що, як і раніше, сума нарахованого ПДВ не підлягатиме сплаті до бюджету, а залишатиметься у розпорядженні сільськогосподарського підприємства та може бути використана на будь-які виробничі цілі.

110. Прийняття антикризового закону дозволило успішно завершити пе-

реговори з МВФ щодо надання кредиту України для підтримки платіжного балансу та банківської системи країни. **Відповідно до угоди з МВФ НБУ отримав кредит за програмою «stand-by» на суму в 11 млрд. СДР,** тобто більше 16 млрд. дол. США, в обмін на виконання цілого ряду умов у монетарній, валютній, фінансовій та інших галузях економічної політики. З 11 млрд. СДР 3 млрд. СДР НБУ вже отримав, а решту коштів НБУ має отримати протягом 2009-2010 років за умови дотримання встановлених критеріїв ефективності виконання програми.

111. У сфері валютно-курсової політики НБУ зобов'язався скасувати коридор для обмінного курсу, привести офіційний валютний курс до ринкового в межах 2% та витратити лише обмежену кількість резервів для підтримки курсу в межах попередньо оголошених аукціонів. Чисті міжнародні резерви НБУ повинні становити не менше 14,9 млрд. дол. США в грудні 2009 року. НБУ також зобов'язався скасувати обмеження на рух капіталу після стабілізації ситуації.

112. В сфері монетарної політики НБУ зобов'язався обмежити зростання монетарної бази до 33,9% у 2008 році (до 190 млрд. грн. в кінці 2008 року), а у 2009 році до 11,1% (211 млрд. грн. станом на кінець 2009 року) з метою сповільнення інфляції до 17% у 2009 році та здійснити кроки в напрямку переходу до таргетування інфляції.

113. Меморандум також передбачав **заборону на введення нових обмежень на імпорт та забезпечення бездефіцитності бюджету на 2009 рік** (за виключенням витрат на рекапіталізацію банків).

114. Вже в лютому Україна не отримала черговий транш позики МВФ обсягом 1,25 млрд. СПЗ (1,8 млрд. дол. США), оскільки місія МВФ не змогла вчасно завершити розгляд економічної політики України. Головними проблемами стали дефіцит бюджету та відсутність консенсусу щодо економічної політики в країні. Водночас, в квітні було поновлено співпрацю між Україною та МВФ, результатом чого стало отримання чергового траншу від Фонду.

**АНТИКРИЗОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО:
ФІСКАЛЬНА ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА**

115. 3 листопада 2008 року Парламентом та Кабінетом Міністрів було ухвалено низку «антикризових» нормативних актів у фінансовій сфері, проте їм не вдалося виробити стратегічне бачення щодо розв'язання накопичених проблем.

116. Наприкінці листопада 2008 року Кабінет Міністрів затвердив постанову «Деякі питання організації бюджетного процесу»¹⁴⁴, що було зумовлено зниженням надходжень до Державного бюджету в четвертому кварталі 2008 року та невизначеністю щодо ухвалення у 2008 році закону про Державний бюджет на наступний рік. Постанова передбачала жорстку економію адміністративних видатків (скорочення на 20%), обмеження тендерних закупівель та відмова від впровадження нових статей видатків у 2008-2009 роках. Крім того, було закріплено тимчасовий розпис Державного бюджету на 1 квартал 2009 року. За умов невизначеності з прийняттям Закону про Державний бюджет на 2009 рік це було доцільним заходом. Проте фактично він не був проваджений у зв'язку із ухваленням Державного бюджету на 2009 рік наприкінці 2008 року.

117. Було прийнято низку законів, спрямованих на підтримку реального сектору, у тому числі промисловості, будівництва та сільського господарства. Зокрема, законом про підтримку вітчизняної промисловості передбачається тимчасово – з 1 січня 2009 року до 1 січня 2011 року – звільнити від сплати ввізного мита та ПДВ обладнання та комплектуючі до нього, що ввозяться в Україну промисловими підприємствами з метою створення нового виробництва або впровадження енергозберігаючих технологій.¹⁴⁵ Варто зазначити, що реалізація цих норм Закону можлива лише після встановлення Кабінетом Міністрів України відповідного порядку ввезення, переліку підприємств та товарів. Водночас, відповідних рішень КМУ поки що не було. Також закон надає право проми-

словим підприємствам застосовувати 25% норму прискореної амортизації основних фондів групи 3 (зокрема, сільськогосподарські машини й знаряддя, робоча і продуктивна худоба, багаторічні насадження) здійснюється до досягнення групою нульового значення.

118. Уряд заявив про свою готовність на період світової фінансово-економічної кризи ввести мораторій на підвищення податків для малого і середнього бізнесу, в тому числі й на місцевому рівні.¹⁴⁶

119. У відповідності до антикризового закону, ухваленого у жовтні 2008 року¹⁴⁷, у Державному бюджеті на 2009 рік¹⁴⁸ було передбачено створення Стабілізаційного фонду у розмірі 20,0 млрд. грн.¹⁴⁹ На його фінансування планується спрямувати надходження від приватизації та продажу землі несільськогосподарського призначення (9,8 млрд. грн.), внутрішні державні запозичення (4,2 млрд. грн.), позики міжнародних організацій (4,2 млрд. грн.) та незначну частку доходів державного бюджету. Проте з огляду на відсутність згоди щодо стратегії приватизації в Україні, обрання надходжень від приватизації головним джерелом наповнення Стабілізаційного фонду є вкрай ризикованим. Тому, натомість, головним джерелом наповнення Фонду стануть ОВДП. Існує ризик фінансування поточних видатків за рахунок коштів Фонду замість спрямування коштів на інфраструктурні проекти. Зокрема, про це свідчить виділення з Фонду щомісяця 350 млн. грн. на фінансування заробітних плат шахтарям

120. Скорочення доходів внаслідок надання податкових пільг було частково компенсовано збільшенням ставок деяких податків.¹⁵⁰ Зокрема, з початку 2009 року відбулось значне підвищення ставок акцизів для окремих товарів (в середньому в 2-3 рази). Наступне підвищення ставок акцизів на тютюнові вироби має відбуватися з 1 травня 2009 року¹⁵¹¹⁵², на алкогольні вироби – з 1 липня 2009 року (в середньому в 1,5-2 рази)¹⁵³¹⁵⁴, важкі дистилати – з листопада

2009 року (на 50%). Крім того, зросли базові нормативи плати за користування надрами для видобування корисних копалин (в 1,439 рази) та деякі види рентних платежів та зборів. В той же час рішення щодо значного підвищення ставок податку з власників транспортних засобів з 1 січня 2009 року (в середньому в 3-5 рази) було скасовано на початку березня.¹⁵⁵

121. Уряд пообіцяв забезпечити наповнення дохідної частини Державного бюджету шляхом **стягнення податків з підприємств, які раніше уникали оподаткування через офшорні зони.**¹⁵⁶

122. З метою виконання плану надходжень до бюджету з початку лютого Уряд вдався до запровадження деяких адміністративних заходів. Зокрема, головам ДПА в АР Крим, областях, м. Києві та Севастополі було доручено провести відповідну роботу з бюджетоформуючими платниками податків та погодити з ними графіки сплати платежів до бюджету в обсягах, необхідних для виконання розрахункової бази надходжень та завдань із забезпечення рівномірного збору платежів до бюджету.¹⁵⁷ Таким чином, фактично відбулось й відбуватиметься посилення адміністративної складової при стягненні податків й зборів.

123. Ще одним джерелом наповнення бюджету могла би стати запроваджена з 6 березня 2009 року 13% тимчасова надбавка до ввізного мита на товари некритичного імпорту¹⁵⁸ з метою покращення стану платіжного балансу.¹⁵⁹ Проте очікуваних результатів таке рішення не принесло. З моменту введення цієї надбавки імпорتنі товари, на які поширювалася ця норма, практично перестали ввозитися. Сума додаткового податку не перекрыла втрати від фізичного зменшення імпорту, які сягали від 35 до 40 мільйонів гривень щодня.¹⁶⁰ У зв'язку з цим, а також під впливом загрози відповідних торгівельних санкцій з боку країн-імпортерів, Уряд скасував введення 13% надбавки на імпорт всіх товарів, крім автомобілів і холодильників. Незважаючи на незадовільні результати від введення цієї надбавки, Кабінет Міністрів наразі

пропонує замість 13% надбавки до діючих ставок ввізного мита запровадити тимчасовий додатковий імпортний збір¹⁶¹, що по суті призведе до аналогічних наслідків.

124. Для обмеження видатків згідно із законом про Державний бюджет на 2009 рік було практично зупинено зростання соціальних виплат та рівня заробітної плати в 2009 році, а бюджетні видатки розвитку скорочено майже вдвічі порівняно із рівнем, затвердженим на 2008 рік, до 33,6 млрд. грн. Передбачається, що окремі статті капітальних видатків будуть профінансовані за рахунок видатків Стабілізаційного фонду. При цьому в Законі було збережено норму щодо заборони надання відстрочок зі сплати податкових зобов'язань суб'єктів господарювання, ймовірність виконання якої є низькою.

125. Уряд скоротив зарплати в органах державної влади. Також у березні було парламентом прийнято рішення щодо доручення Кабінету Міністрів скоротити вдвічі заробітну плату Президента України, Голови Верховної Ради, депутатів, керівників місцевої влади та голів судів, тощо.¹⁶² В результаті цього з квітня 2009 року до 2010 року було знижено заробітну плату Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра України, віце-прем'єр-міністра та міністрів України, а також працівників Секретаріату Президента, РНБО та інших органів влади.¹⁶³ Крім того, Кабінет Міністрів знизив на 7,6% граничний фонд оплати праці працівників місцевих обласних та районних держадміністрацій, хоча залишив без змін граничну чисельність їх працівників.¹⁶⁴

126. Для зменшення касових розривів при виплаті пенсій було визначено новий порядок виплати пенсій.¹⁶⁵ Зокрема, з 1 січня 2009 року пенсії сплачуються протягом довшого періоду (через відділення банків з 4 по 25 число кожного місяця). Крім того, було визначено черговість виплати пенсій за категоріями пенсіонерів. Найпершими отримують пенсії інваліди війни, учасники війни. Потім ідуть особи, які перебувають на повному державному утриманні, отримувачі пенсій, пов'язаних із втратою году-

вальника, тощо. Останніми отримують пенсії працюючі пенсіонери. Такі зміни пов'язані з тим, що в Пенсійного фонду немає достатніх залишків коштів для виплати пенсій на початок кожного місяця, а сплата пенсійних внесків відбувається протягом місяця, а не в першій декаді, на яку в минулому припадала виплата більшості пенсій.

127. Для покращення фінансового стану Фонду страхування на випадок безробіття було ухвалено зміни до ряду законів з питань зайнятості, спрямовані на збільшення потенційних доходів Фонду.¹⁶⁶

Зокрема, було незначною мірою збільшено ставку внеску на страхування на випадок безробіття до 1.6% для роботодавців (з 1,5%) та 0,6% для працівників (з 0,5%) з незначним зменшенням розмірів внесків на страхування від тимчасової непрацездатності та нещасних випадків на виробництві. Більше того, внески на страхування на випадок безробіття сплачуватимуть і працюючі пенсіонери, хоча вони не будуть мати право отримувати допомогу по безробіттю. Військовослужбовці набули статусу застрахованих осіб, що, з одного боку, призведе до зростання суми внесків, сплачених до Фонду страхування на випадок безробіття, а, з іншого, потребують збільшення асигнувань на утримання військовослужбовців із Державного бюджету. Крім того, внески (на рівні 2,2%) тепер сплачуються і на суми виплати фізичним особам за виконанням робіт та надання послуг, які працюють за договорами цивільно-правового характеру.

128. Також було прийнято рішення про запровадження кроків щодо утримання роботодавців від звільнень.¹⁶⁷ Для цього було передбачено можливість фінансування витрат роботодавця на оплату праці працівників, яких з метою запобігання звільненню тимчасово переведено за їх згодою на іншу роботу за умови збереження за ними основного місця роботи, та фінансування витрат роботодавця на професійну перепідготовку або підвищення кваліфікації працівників, щодо яких є загроза звільнення в зв'язку з реорганізацією або перепрофілюванням підприємства, тимчасовим припи-

ненням виробництва, за умови збереження за працівниками місця роботи. Водночас вже запроваджено надання допомоги по частковому безробіттю, на виплату якої в бюджеті Фонду передбачено 0,3 млн. грн. Міністерством праці та соціальної політики було визначено умови надання такої допомоги.¹⁶⁸ Зокрема, допомога по частковому безробіттю надається з першого дня простою тривалістю не більше 180 днів протягом року. Розмір допомоги не може перевищувати 500 грн. на одного працівника.¹⁶⁹ Збереження робочих місць роботодавцями було також одним із ключових елементів Меморандумів, підписаних між урядом і роботодавцями, які представляють різні галузі економіки.

129. Законодавчо було обмежено можливе зростання видатків Фонду страхування на випадок безробіття.¹⁷⁰

Зокрема, було скорочено на 90 днів термін виплати допомоги особам, які звільнились за згодою сторін. Перелік причин, з яких безробітним припиняють виплачувати допомогу, було уточнено і збільшено. Зокрема, допомога не сплачуватиметься, якщо безробітний відмовився від двох підходящих робіт або ж від пропозиції пройти професійне навчання і обійняти запропоновану посаду після проходження навчання. За умов кризи такі зміни є обґрунтованими. Крім того, у випадку відмови в участі в громадських роботах допомога по безробіттю скорочується вдвічі. Водночас, дискримінаційним є положення щодо практичного позбавлення права членів особистих селянських господарств на отримання допомоги по безробіттю навіть за умови попередньої сплати ними внесків на страхування на випадок безробіття. У зв'язку із значним тиском з боку селян Кабінетом Міністрів було внесено уточнення, що особи, для яких робота в таких господарствах не є основною, можуть отримувати допомогу по безробіттю і брати участь в активних заходах сприяння зайнятості.¹⁷¹

130. Було спрощено порядок обчислення сукупного доходу сім'ї, що дозволить забезпечити державну підтрим-

ку малозабезпеченим сім'ям для оплати житлово-комунальних послуг.¹⁷² Зокрема, щоб допомогти оформити субсидії особам, які втратили роботу і, відповідно, чиї доходи значно скоротились, довідку про доходи потрібно подавати лише за три місяці (а не шість як раніше). При цьому до сукупного доходу сім'ї буде враховуватись розмір призначеної допомоги по безробіттю.

ПІДТРИМКА РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ

131. У листопаді 2008 року уряд підписав з найбільшими металургійними та хімічними компаніями Меморандуми про взаєморозуміння, в яких взяв на себе зобов'язання забезпечити підтримку компаній ГМК і хімічної галузі через механізм цінового регулювання послуг державних монополій у сфері транспортних перевезень та енергопостачання, та надання кредитування через державні банки. Зі своєї сторони металурги і хіміки зобов'язались підтримувати роботу компаній на мінімальному технологічному рівні та зберегти робочі місця і заробітну плату.

132. Відповідно до Меморандумів уряд взяв на себе зобов'язання щодо забезпечення виробників дешевими кредитними ресурсами, надання пільг по тарифам на енергоносії та залізничні перевезення, щодо своєчасного повернення ПДВ тощо. Так, уряд вже заморозив тарифи на залізничні перевезення та електроенергію для підприємств ГМК та хімічної галузі¹⁷³, на які припало близько 50% вантажних залізничних перевезень та 32% від загального споживання електроенергії в 2008 році. Також уряд встановив для металургійних та хімічних підприємств нульову ставку цільової надбавки до тарифу на природний газ. Такі кроки навряд чи виявляться достатньо ефективними, оскільки ці витрати не є домінуючими в структурі собівартості металургійних і хімічних компаній і лише посилять перехресне субсидування ГМК з боку залізниці, нафтогазового сектору та електроенергетики, що супроводжувати-

меться накопиченням збитків цими інфраструктурними галузями. Так, Укрзалізниця вже заявила про збитки у сумі 250-280 млн. грн. внаслідок заморожування тарифів на вантажні перевезення. Водночас, хімічні та металургійні компанії не змогли зупинити падіння виробництва та скорочення персоналу, як від них вимагалось у Меморандумі, оскільки ситуація більшою мірою залежить від попиту на їх продукцію, ніж від витрат на перевезення та енергоносії.

133. 20 грудня уряд затвердив і подав до Верховної Ради Проект програми «Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток»¹⁷⁴, в якій визначив низку заходів для подолання кризи в реальному секторі економіки, зокрема, в ГМК, машинобудуванні, хімічній промисловості та паливно-енергетичному комплексі. Слід зазначити, що головні тези цієї програми для ГМК та хімії є досить поверхневими, і часто повторюють положення меморандумів, причому окремі з яких станом на лютий 2009 року не виконуються через об'єктивні причини.

134. У грудні Парламент прийняв два закони, що стосуються підтримки вітчизняної промисловості та будівельної галузі. В законі щодо мінімізації наслідків фінансової кризи для промисловості¹⁷⁵ йдеться головним чином про зниження податкового тиску на вітчизняні промислові компанії та застосування прискореної норми амортизації за умови ввезення ними на територію України інвестиційного обладнання, яке не виробляється в Україні, для створення нових виробництв із запровадженням енергозберігаючих технологій. Також Закон передбачає застосування більш жорстких екологічних вимог до транспортних засобів, що має на меті скоротити кількість автомобілів, бувших у використанні, та стимулювати придбання нових автомобілів. Однак ці пільги будуть встановлюватись напряму Кабінетом Міністрів, що може призвести до порушення умов конкуренції в промисловості.

135. Закон про підтримку будівельної галузі¹⁷⁶ передбачає передусім

підтримку продовження будівництва житла через запровадження часткової компенсації вартості житла для окремих категорій громадян, використання механізму оренди з викупом для окремих категорій громадян та надання державних кредитів як забудовникам, так і покупцям житла через державні банки та Державну іпотечну установу, для чого передбачається збільшення їх статутних капіталів. У цілому така програма буде здатна підтримати певний рівень попиту на житло та завершити частину об'єктів будівництва, роботи на яких протягом останніх чотирьох місяців було припинено, проте в цілому не вирішує питання збільшення пропозиції житла на первинному ринку. А це в стратегічному плані є насправді більш важливим завданням, ніж порятунок окремих будівельних компаній. Крім того, на стимулювання попиту за рахунок державних коштів необхідні значні бюджетні асигнування, які так і не були виділені протягом першого кварталу 2009 року.

136. Підтримка сільського господарства переважно обмежилась заходами податкової політики у вигляді збереження можливості накопичення сум податку на додану вартість (з незначними модифікаціями) та продовження терміну дії фіксованого сільськогосподарського податку, що визначались загальним антикризовим законом. Крім того, окремим антикризовим законом поновлена пільга для постачальників м'яса та молока у живій вазі у вигляді перерахування їм сум ПДВ, нарахованих відповідним переробним підприємствам, що була скасована у жовтні. Також, оскільки внаслідок поступового погіршення фінансового стану сільськогосподарських підприємств значна сума кредитів може бути повернена невчасно¹⁷⁷, Верховною Радою було **прийнято закон, який визначає «добровільну» пролонгацію банками «субстандартної або сумнівної» заборгованості позичальників з АПК, що виникла станом на 1 січня 2009 року, на строк від 365 днів як необхідну умову при укладенні договору про рефінансування з Нацбанком.** Відсоткова ставка, що діяла на момент надання кредиту, та вартість застави

залишаються незмінними, причому банк не має права стягувати будь-які додаткові платежі з позичальників за таку пролонгацію.

Висновки до Частини 3

Хронологічно **реакція українських політиків та керівників держави на фінансову кризу та різке погіршення ситуації у реальному секторі була доволі традиційна.** Спочатку почав реагувати центральний банк, а вже потім – уряд та парламент.

Основу першого пакету антикризових заходів сформували Постанова НБУ №319 від 11 жовтня 2008 року, яким було обмежено як активні, так і пасивні операції банків, закон «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України», яким вводилась можливість рекапіталізації банків державою, створювався Стабілізаційний фонд та збільшувалась сума гарантування депозитів населення, а також Меморандум щодо співпраці з МВФ та меморандуми та домовленості щодо спільних дій, укладені Кабінетом Міністрів або відповідними органами державної влади та представниками окремих галузей економіки.

Пізніше перелік заходів, спрямованих на подолання наслідків економічної кризи, було значно розширено. Зокрема, було передбачено:

- **Подальшу підтримку банківського сектору** з активним втручанням у діяльність проблемних банків;
- **Підтримку реального сектору**, зокрема, за допомогою тимчасового зниження податкового навантаження, заморожування тарифів на послуги державних компаній – природних монополій, «сприяння» пролонгації кредитів, захисту окремих секторів завдяки запровадженню тимчасової надбавки до ставок ввізного мита тощо;
- **Заходи, спрямовані на стримування зростання безробіття**, зокрема, фінансування окремих витрат роботодавців

на оплату праці працівників, з одночасним обмеженням можливостей зростання видатків Фонду страхування на випадок безробіття за рахунок більш жорстких умов щодо права відмови від підходящої роботи, перекваліфікації, участі в громадських роботах тощо;

- **Обмеження фіскальних видатків**, зокрема, обмеження зарплат в органах державної влади, скорочення видатків розвитку (частково їх фінансування було перекладено на Стабілізаційний фонд);
- **Підвищення нееластичних податків**, в першу чергу акцизів.

Зараз можна сказати, що **значна частина передбачених цими документами дій є кроками в правильному напрямку**, але оцінка доцільності та ефективності кожного з них потребує окремого аналізу.

В цілому слід відзначити, що незважаючи на зроблене, характерними рисами **української реакції на кризу були та залишаються:**

- **відсутність адекватного інформування** громадськості та економічних агентів **щодо чітких цілей, принципів та ме-**

тодів монетарної та економічної політики в ситуації кризи;

- **суперечливість заяв** різних політиків та керівників держави щодо масштабів, причин та характеру протікання кризи, що не тільки ускладнює процес прийняття необхідних рішень та їх імплементацію, а й знижує довіру до влади та суттєво посилює рівень економічної та політичної невизначеності;
- **схильність до використання механізмів перехресного субсидування** та адміністративних методів регулювання як інструменту підтримки окремих галузей економіки, що значно поширює вплив кризи, не вирішуючи проблем уражених галузей.

Таким чином, **системні проблеми економіки України та відсутність консолідованої та економічно виваженої позиції** політиків та керівників держави щодо цілей, принципів та методів монетарної та економічної політики, спрямованої на подолання кризових явищ, **суттєво погіршують перспективи розвитку української економіки у найближчі роки та можливості швидкого виходу з рецесії.**

Українська антикризова політика: як діяти далі

Основним завданням в умовах кризи є пошук компромісного балансу між кількома конкуруючими цілями економічної політики, а саме між стимулюванням економіки, недопущенням розкручування інфляційної спіралі та стабілізацією валютного ринку. Очевидно, що для успішного подолання наслідків світової фінансової кризи та сповільнення світового економічного розвитку **Україна має розробити комплексний пакет антикризових заходів, який має містити чіткі цілі, принципи та методи економічної політики, у тому числі політики державного втручання в ринкові відносини.**

В цілому ідеологія державного втручання має будуватись на відомих з міжнародної практики принципах¹⁷⁸:

- втручання має бути доречним (своєчасним) та мати тимчасовий характер;
- Уряд має діяти у спосіб, щоб захистити інтереси платників податків;
- акціонери (власники) компаній повинні брати на себе відповідні витрати та приймати наслідки такого державного втручання;
- Уряд повинен мати змогу змінити менеджмент компаній, які претендують на допомогу;
- менеджмент не повинен зберігати неналежні привілеї та винагороди (Уряд серед іншого повинен мати повноваження втручатись в процес визначення винагороди та інших преміальних виплат);
- необхідно захистити законні інтереси компаній-конкурентів, зокрема, шляхом встановлення чітких принципів надання державної допомоги;
- необхідно уникати появи негативних побічних ефектів.

Суто в функціональному плані **комплексний антикризовий пакет** має складатись з двох частин. **Перша частина повинна містити ідеологію дій держави**, яка має, в свою чергу, складатись з принципів, пріоритетів та правил державного регулювання, спрямованих на відновлення та активізацію ефективної діяльності суб'єктів господарювання. **Друга частина – це конкретні законодавчі акти.** Очевидно, що ця частина, в свою чергу, також повинна складатись з двох частин: поточні заходи та заходи середньо-термінового характеру.

У випадку надання **державної підтримки підприємствам окремих галузей економіки** варто додержуватись наступних базових принципів, які використовує Європейський Союз¹⁷⁹:

- Надання допомоги за принципом «один раз, останній раз» з тим, щоб виключити регулярні державні інтервенції на користь одного економічного суб'єкта;
- Бенефіціар допомоги повинен взяти на себе частину витрат, пов'язаних з реструктуризацією. Цей внесок має бути «чистим» від державної допомоги в різних формах (не може містити елементів державної допомоги). ЄС рекомендує, щоб такий внесок для малих підприємств становив не менше 25% витрат на реструктуризацію, для середніх – 40%, для великих компаній – не менше 50%;
- Надання допомоги лише за наявності чіткого плану реструктуризації підприємства, який дозволить уникнути в майбутньому ситуації, коли підприємство знов потребуватиме державної допомоги;
- Надання допомоги у формі кредитів, які підлягають обов'язковому поверненню.

Допомога у формі капіталовкладень, які не підлягають поверненню, має бути заборонена;

- Визначення чітких критеріїв відбору тих суб'єктів господарювання, які можуть отримати допомогу, та умов, на яких така допомога може бути надана (ці умови і критерії мають бути однаковими для всіх підприємств галузі);
- Обов'язковість жорсткого контролю цільового використання отриманих коштів та запровадження відповідальності у випадках порушення умов надання допомоги.

Важливою умовою довіри до Уряду є **відкритість та прозорість процедур допомоги з боку держави**, враховуючи той факт, що фактично вона реалізується за рахунок платників податків.

Держава повинна формувати політику таким чином, щоб уникати ситуації, коли суб'єкти господарювання діють за принципом: «Дають кошти – треба брати», і **не стимулювати атмосферу пошуку ренти**. Для стимулювання реструктуризації економіки необхідно зробити ефективно працюючими механізми злиття і ліквідації компаній. Пряме втручання держави в реальний сектор економіки може мати місце лише тоді, коли інші заходи не спрацьовують.

При цьому слід пам'ятати, що від кризи можуть постраждати як компанії та фінансові інституції, які в принципі є надійними та платоспроможними, проблеми яких переважно пов'язані із загальною ситуацією на ринках, так і компанії, які мають серйозні внутрішні вади, породжені особливостями їх бізнес-стратегії та менеджменту і посилені кризою. Надійні компанії потребуватимуть меншої реструктуризації, тоді як відновлення життєздатності «ненадійних» компанії вимагають глибоких змін моделі їх діяльності та менеджменту. За таких умов виникає **питання вибору способів та масштабів допомоги фінансових інституціям та компаніям з тим, щоб така допомога не шкодила іншим**.

В цілому ж державна підтримка окремих секторів чи галузей промисловості повинна надаватись за умови здійснення структурних реформ та кроків щодо підвищення ефективності виробництва. Без виконання цих умов така підтримка не має економічного сенсу.

В комплексному антикризовому пакету Уряду необхідно передбачити здійснення таких заходів:

Поточні заходи (2009 рік):

Збільшення можливостей для надання державних гарантій на кредити разом з виробленням чітких критеріїв, процедур та механізмів надання таких гарантій, та впровадженням ефективного контролю за використанням коштів, наданих під державні гарантії;

- Встановлення обмежень на максимальний розмір соціальних виплат. Соціальна допомога має спрямовуватися найуразливішим верствам населення;
- Проведення швидкої та масштабної дерегуляції підприємницької діяльності, зниження адміністративних бар'єрів у сфері ліцензування, дозвільній системі, технічного регулювання тощо;
- Реформування системи корпоративного управління як фінансового сектору зокрема, так і акціонерних товариств загалом, встановлення відповідальності посадових осіб за ухвалені рішення та незаконні дії. Потрібно передбачити субсидіарну відповідальність посадових осіб товариства-банкрута при виявленні сумнівних операцій;
- Внесення змін до Цивільного кодексу України та інших нормативно-правових актів для забезпечення ефективного функціонування механізмів злиття і ліквідації компаній;
- Стимулювання українського експорту інструментами, що дозволені СОТ, як-то зниження експортних мит, розробка програм кредитування та страхування експорту.

Заходи середньо-термінового характеру:

Запровадження єдиного соціального внеску, що дасть змогу певною мірою спростити процес та процедури сплати соціальних нарахувань та зекономити кошти за рахунок скорочення адміністративних витрат на утримання відповідних фондів;

- Реформування державних закупівель для підвищення ефективності використання бюджетних коштів;
- Реформи у сфері землекористування та землевідведення, у тому числі якомога скоріше зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення;
- Впровадження механізму державно-приватного партнерства для стимулювання модернізації інфраструктури;
- Стимулювання використання нових технологій у виробництві, у тому числі енергозберігаючих технологій, шляхом встановлення відповідних фіскальних стимулів.

Сучасна ситуація вимагає продуманої адекватної фіскальної політики. У зв'язку з цим слід чітко визначити можливості запровадження активної стимулюючої податкової політики. **Очевидно, що зараз можна говорити лише про стриманий варіант фіскального стимулювання економіки.**

За умов кризи в банківському секторі скорочення грошової маси може загострити спад в реальному секторі, тоді як надмірне використання монетарного стимулу призведе до появи стагфляції і сприятиме збільшенню тиску в напрямку знецінення гривні. Тому в сфері монетарної політики пропонується **підтримання монетизації економіки на рівні, не набагато нижчому**

від історичного. Це дозволить уникнути значного зменшення економічної активності за рахунок монетарних факторів, але не призведе до інфляційного тиску.

При проведенні антикризової політики та оцінці її ефективності необхідно **усвідомлювати обмеження, які визначають умови розробки та реалізації відповідних заходів:**

- **ресурси держави обмежені**, що суттєво відрізняє її як від розвинених країн, так і найпотужніших країн з ринковими економіками в процесі становлення, як-то Китай та Росія. За таких умов ключовим чинником ефективності антикризової політики стає правильне визначення її пріоритетних напрямків та використання низько витратних заходів активізації ефективної діяльності суб'єктів господарювання;
- **інституційно держава слабка та корумпована, відсутній єдиний політичний центр прийняття рішень.** Розробка та реалізація антикризових рішень і надалі відбуватиметься за умов жорсткого політичного протистояння;
- **тісний взаємозв'язок між бізнесом та політиками-парламентарями** зумовлюватиме безпрецедентне посилення лобізму з усіма відповідними наслідками. Це тільки посилюватиме традиційний для України брак стратегічного бачення перспектив соціально-економічного розвитку країни;
- **відсутність у українського бізнесу стратегічного бачення та вміння визначати спільні для бізнесу економічні інтереси**, тоді як сьогодні домінують суто егоїстичні спроби вирішити свої проблеми за рахунок держави або інших представників бізнесу.

ДОДАТКИ

Таблиця 1.

АНТИКРИЗОВІ ЗАХОДИ НАЦІОНАЛЬНИХ УРЯДІВ ТА ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ ОКРЕМИХ КРАЇН СВІТУ

Захід	Країни, що його застосовують
I. Традиційні монетарні заходи центральних банків	
Зниження облікової ставки/ ставки рефінансування Центральним банком	США, Велика Британія, ЄС, Швейцарія, Індія, Китай, Японія, Канада, Швеція, Австралія
Підвищення облікової ставки/ ставки рефінансування Центральним банком	Російська Федерація, Угорщина, Данія
II. Підтримка ринку житла та іпотеки	
Будівництво доступного житла	Китай, Франція, Велика Британія, Бразилія, Австралія
Створення фондів для інвестування в будівництво або ж кредитування купівлі житла	США, Китай
Запровадження програм допомоги позичальникам на ринку іпотеки (рефінансування або гарантування)	США, Російська Федерація, Японія, Австралія, Швеція
Розширення іпотечних програм кредитування банками (під державні гарантії)	Велика Британія, Франція, Російська Федерація, Австралія
Викуп типових квартир	Російська Федерація
III. Фінансова допомога держави фінансовим установам	
Рефінансування або гарантування банківських боргів за рахунок державних коштів	Франція, Російська Федерація, Велика Британія, США, Південна Корея, Швеція
Зниження нормативів резервування	Російська Федерація, Китай, Індія
Кредитування банків й інших фінансових установ	Франція, США, Російська Федерація, Німеччина
Кредитування під заставу надійних комерційних паперів	США
Викуп акцій фінансових установ державою	Велика Британія, Японія, Російська Федерація, Нідерланди, Бельгія, Німеччина, Португалія
Викуп проблемних («токсичних») активів	США, Велика Британія, Франція
Розміщення державних коштів на депозитах комерційних банків	Російська Федерація
Надання гарантій (за певну плату) на вартість минулих інвестицій банків, які можуть виявитися і збитковими	Велика Британія
IV. Контроль за грошовими коштами банків	
Обмеження грошової винагороди топ-менеджменту	США, Велика Британія

Захід	Країни, що його застосовують
Зміна вимог до бухгалтерського обліку	США, Німеччина, Велика Британія
Створення спеціального інституту регулювання фінансових ринків в цілому	Франція, США, Китай
Вимога для банків кредитувати підприємства та домогосподарства	Франція, Велика Британія
Пом'якшення регулювання банківських нормативів	Китай
<i>V. Поповнення обігових коштів підприємств</i>	
Викуп надійних комерційних цінних паперів	США, Велика Британія, Бразилія
Прискорене повернення ПДВ	Франція
Зниження ставки ПДВ	Велика Британія
Звільнення від податку на прибуток (на нові інвестиції, дослідження) або зменшення	Франція, США, Велика Британія, Німеччина, Російська Федерація, Індонезія, Канада, Південна Корея
Зниження внесків на соціальне страхування для роботодавців	Німеччина
Податковий кредит	США
Розстрочка податків	Велика Британія, Російська Федерація
Прискорена амортизація	Російська Федерація, США, Німеччина, Франція
Пільги в податку на нерухомість	Велика Британія
Сплата державних боргів підприємствам	Франція
<i>VI. Захист для домогосподарств</i>	
Зниження ставки ПДВ	Велика Британія
Розширення програм кредитування	США, Велика Британія
Захист банківських вкладів населення	Російська Федерація, США, Франція
Робота з банками з пом'якшення ними умов виданих домогосподарствам кредитів	Велика Британія, Російська Федерація, Греція
Збільшення одноразових виплат сім'ям у зв'язку з кризою	США, Японія, Велика Британія, Німеччина, Італія, Чилі, Австралія, Франція
Збільшення інших соціальних виплат (пенсії, на дітей, медичне страхування)	США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Чилі, Австралія
Збільшення розміру пільг	США, Велика Британія, Німеччина
Податковий кредит	США, Велика Британія
Зниження податків	США, Велика Британія, Німеччина, Канада, Індонезія, Італія
Безкоштовні послуги соціальних служб (догляд за дітьми)	Японія

Захід	Країни, що його застосовують
VII. Підтримка зайнятості та безробітних	
Збільшення виплат з безробіття	Російська Федерація, США, Франція
Створення нових робочих місць у секторі екотехнологій, соціальной сфері	Японія, США
Консультаційна допомога	Велика Британія, Російська Федерація
Домовленості з найбільшими роботодавцями	Велика Британія, Німеччина, Франція
Збільшення витрат на підвищення кваліфікації	Велика Британія, Німеччина, Російська Федерація, Канада
Громадські роботи	Російська Федерація, Чилі
Сприяння переїзду на нове місце роботи	Російська Федерація
Зниження квоти іноземної робочої сили	Російська Федерація
Субсидії або податкові пільги для підприємств, що забезпечують працевлаштування молоді	Японія, Російська Федерація, США
Субсидії безробітним на сплату за житло	Японія
VIII. Сприяння розвитку нових технологій	
Енергетичні кредити як для домогосподарств, так і для підприємств	США, Франція, Велика Британія
Модернізація будівель на більш енергетично ефективні	Японія, США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Австралія
Інтенсифікація запровадження цифрових технологій	Франція, Велика Британія, Німеччина
Інтенсифікація запровадження транспортних технологій	Франція, Німеччина, Китай
Розвиток еко- та енерготехнологій	Японія, Німеччина, США, Франція, Китай, Канада
Торгівля квотами на викиди CO ₂	Японія, країни ЄС
Фінансова підтримка (через фонди або програми) зусиль підприємств з пом'якшення шкідливого впливу на довкілля	Японія, США, Німеччина
Створення «еко-міст»	Японія, Франція
Державні інвестиції у розробки у галузі медицини	США, Японія
IX. Фінансова допомога реальному сектору	
Капіталізація галузевих фінансових установ	Японія, Китай
Податкові пільги окремим галузям	США, Японія, Російська Федерація, Китай
Державне кредитування	США, Велика Британія, Китай
Реалізація галузевих програм	Російська Федерація
Гарантії по банківських кредитах	Франція, Велика Британія, Японія

Захід	Країни, що його застосовують
Компенсація відсотків по банківським кредитам	Російська Федерація, Китай
Стимулювання споживання продукції того чи іншого сектору (податкові пільги, прями доплати, держзакупівлі)	Велика Британія, Німеччина, Франція, Китай, Російська Федерація, Бразилія
Викуп акцій	Російська Федерація
Митно-тарифний захист	Російська Федерація
Субсидування	Китай
Створення фондів інвестування (за участі держави та приватного сектору)	Франція, Німеччина, Велика Британія
<i>X. Інвестиції в розбудову та модернізацію інфраструктури</i>	
Транспортна інфраструктура	США, Китай, Велика Британія, Німеччина, Франція, Канада, Австралія, Індонезія, Південна Корея, Саудівська Аравія
Охорона здоров'я, освіта, догляд за старими та дітьми	Японія, США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Австралія
Муніципальна інфраструктура	Німеччина, США, Франція
Збільшення інвестицій державних підприємств	Російська Федерація, Франція
Випуск інфраструктурних облігацій під масштабні проекти	Російська Федерація
Спрямування частини коштів фонду страхування в інфраструктурні проекти	Китай
Фінансування розпочатих проектів державно-приватного партнерства з бюджету держави	Велика Британія
<i>XI. Регіональні ініціативи</i>	
Підтримка проектів місцевої влади центральним урядом	Японія, Німеччина, Франція, Китай
Створення державної установи (корпорації), яка займається питаннями регіонального економічного розвитку	Японія
Спеціалізовані програми розвитку відсталих територій	Російська Федерація, Китай
Передача частини доходів центрального бюджету до місцевих	Російська Федерація, Японія
<i>XII. Допомога малому та середньому бізнесу</i>	
Програми кредитування	Російська Федерація, Велика Британія, Німеччина, Франція, Китай, Чилі
Розширення доступу до держзамовлень	США, Російська Федерація
Зниження податків	Російська Федерація, США, Франція, Чилі

Захід	Країни, що його застосовують
Фінансування досліджень	Німеччина
Зниження адміністративних бар'єрів	Російська Федерація
XIII. Підтримка зусиль торгових фірм	
Допомога іншим країнам у реалізації інфраструктурних проектів і розширенні торгівлі	Японія, США, Китай
Зниження експортного мита	Російська Федерація
Зниження експортних цін	Китай
Податкові пільги для експортерів	Китай
Кредитування експортерів	Японія, Велика Британія
XIV. Наповнення бюджету	
Запозичення	Франція, Велика Британія, Німеччина, Японія
Зростання акцизного збору на алкоголь та тютюнові вироби	Велика Британія
Зростання податку на споживання	Японія
Зростання податків на доходи (для багатих громадян)	Велика Британія
Зростання внесків на страхування для працівників та роботодавців (для високооплачуваних працівників)	Велика Британія
Зростання податків на автомобілі, що не відповідають екологічним нормам	Велика Британія
Випуск державних облігацій (для фінансування заходів економічного стимулювання)	Китай
XV. Допомога іншим країнам	
Фінансова допомога іншим країнам	Японія, Китай

Таблиця 2.
Підтримка окремих секторів
у рамках антикризових зусиль національних урядів

Сектор	Країна
Сільське господарство	Японія, Російська Федерація, Китай
Автомобільна промисловість	США, Велика Британія, Франція, Російська Федерація, Китай, Австралія, Бразилія
Енергетика	США, Китай
Авіаційна галузь	Франція, Російська Федерація, Китай
Нафтова промисловість	Російська Федерація, Китай
Машинобудування (зокрема, сільськогосподарське)	Російська Федерація
Оборонно-промисловий комплекс	Російська Федерація
Виробництво сталі	Китай
Текстильна промисловість	Китай
Суднобудування	Китай

Таблиця 3.
Антикризові заходи в Україні

Захід	Коли прийнято рішення	Коротка оцінка
I. Монетарна політика та політика обмінного курсу		
Запровадження антикризової політики НБУ: адміністративні обмеження на операції банків; надання значних обсягів рефінансування, дозвіл включати готівку до резервів, жорстке регулювання готівкового ринку іноземної валюти	жовтень-листопад 2008 р.	Необхідний захід в короткостроковому плані, проте численні зміни створювали невизначеність, обмеження на готівковому ринку валюти сприяли розвитку чорного ринку
Перегляд антикризової політики НБУ: Скасування більшості адміністративних обмежень, скасування спеціального порядку рефінансування, заборона включати готівку в резерви, відновлення вільного курсоутворення на готівковому ринку, збереження обмежень на рух капіталу, пролонгація кредитів юридичним особам без формування додаткових резервів	листопад – грудень 2008 р.	Скасування адміністративних обмежень доцільне, оскільки вони втратили свою корисність. Обмеження ліквідності банків було доцільним: вилучення вкладів сповільнилось, а тиск на валютний ринок був доволі високим. Дозвіл на пролонгацію кредитів платоспроможним позичальникам сприятиме покращенню ліквідності банків і зменшить тиск на боржників за тяжких економічних умов
Додаткові заходи антикризової політики: спрощення капіталізації банків, реструктуризація кредитів фізичним особам без формування додаткових резервів, сприяння роботі реорганізованих банків	лютий 2009 р.	Покращення капіталізації банків та успішна реорганізація проблемних банків – першочергові заходи по стабілізації банківського сектору. Дозвіл на реструктуризацію кредитів фізичним особам розширить позитивні наслідки від пролонгації кредитів юридичним особам.
Зменшення до нуля вимог до резервування вкладів в національній валюті	листопад 2008 р.	Стимулювання залучення вкладів в національній валюті, що сприятиме обмеженню доларизації
Запровадження валютних аукціонів	грудень 2008 р.	НБУ запровадив прозорий механізм проведення інтервенцій
Підвищення вимог до резервування покладам в іноземній валюті	грудень 2008 р.	Стимулювання залучення вкладів в національній валюті, що сприятиме обмеженню доларизації

Впорядкування процедур спеціального рефінансування банків	грудень 2008 р.	Збільшення прозорості рефінансування
Встановлення високих ставок резервування для нових кредитів в іноземній валюті позичальниками без джерел надходжень в іноземній валюті	грудень 2008 р.	Встановлені ставки та вимога про проведення резервування на окремому рахунку в НБУ зробили не вигідним кредитування в іноземній валюті всіх боржників за винятком експортерів. Позитивний крок: українські позичальники виявились не готовими нести валютні ризики
Перегляд порядку функціонування міжбанківського валютного ринку	грудень 2008 р.	Скасування вимоги про проведення індивідуальних заявок клієнтів через міжбанківський ринок збільшило впорядкованість його функціонування
Погодження порядку рефінансування банків з КМУ	грудень 2008 р.- січень 2009 р.	Було заблоковане рефінансування банків в січні 2009 року; з лютого представник КМУ в НБУ погоджує рефінансування банків строком більш як на 14 днів. Втручання КМУ в монетарну політику може мати небажані наслідки
Жорстке обмеження короткострокового рефінансування	січень – лютий 2009 р.	Обмеження ліквідності банків стримує знецінення гривні але зменшує платоспроможність банків. Надмірне обмеження ліквідності може мати негативні наслідки в плані довіри клієнтів до банків
Зниження вимог до резервування коштів, наданих нерезидентами	січень 2008 р.	Цей крок дещо збільшив ліквідність банків, спростив залучення коштів банками від материнських компаній
Відновлення самостійного проведення рефінансування НБУ	березень 2008 р.	Скасування статей 84 та 86 Закону про Державний бюджет на 2009 рік відновило незалежність монетарної політики та усунуло можливість втручання уряду в діяльність НБУ
II. Підтримка банківського сектору		
Визначення порядку збільшення капіталізації банків за участю держави	жовтень 2008 р.	Норма є необхідною. Однак втручання уряду в питання банківської діяльності можуть спричинити конфлікт інтересів владних структур та власників банків, стати поштовхом для посилення корупції в цій царині.
Створення Стабілізаційного фонду, кошти якого в тому числі мають використовуватись з метою підтримки банківського сектору	жовтень 2008 р.	Захід оцінюється позитивно, проте може мати незначний вплив через проблеми з фінансуванням наповнення Фонду
Впровадження мораторію на розподіл прибутку у разі фінансових проблем банку	жовтень 2008 р.	Крок є позитивним рішенням, адже дозволить досягти певного рівня стабільності банків

Заборона одностороннього перегляду відсоткових ставок	грудень 2008 р.	Позитивний крок. Положення договору про односторонній перегляд процентних ставок використовувались для перекладення збитків банків виключно на добросовісних платників за кредитами.
Діагностичне обстеження банків 1 групи для визначення потреб у рекапіталізації банків	грудень 2008 р. січень 2009 р.	Реалістична оцінка стану банків може стати першим кроком до відновлення довіри до банківського сектору
Зобов'язання банків 2,3,4 груп провести діагностичне обстеження	лютий 2009 р.	Реалістична оцінка стану банків може стати першим кроком до відновлення довіри до банківського сектору
Запровадження норми щодо того, що держава може брати участь у капіталізації банку за умови, що їй передається одноосібно або разом з іншим інвестором у разі укладення договору про спільну участь у капіталізації банку не менш як 50 відсотків плюс одна акція.	лютий 2009 р.	Захід оцінюється позитивно, проте не вказано, який документ буде регулювати відносини між державою та інвестором.
III. Фіскальна політика		
Впровадження жорсткої економії коштів на адміністративні видатки (скорочення на 20%) та відмова від впровадження нових статей видатків у 2008-2009 році	листопад 2008 р.	В цілому позитивний крок, проте за результатами 2008 року мав незначний вплив (За даними Міністерства фінансів 2008 році витратило на утримання центрального апарату міністерства на 149.5 млн. грн. менше, ніж передбачалося. Загальна економія видатків на утримання вищих органів державного управління у 2008 році склала 5%).
Впровадження тимчасового розпису Державного бюджету на 1 квартал 2009 року (до прийняття Закону про Державний бюджет на 2009 рік)	листопад 2008 р.	В умовах невизначеності з прийняттям Закону про Державний бюджет на 2009 рік був доцільним заходом. Проте він не був запроваджений у зв'язку із ухваленням Державного бюджету на 2009 рік наприкінці 2008 року.
Надання податкових пільг вітчизняним виробникам з 1 січня 2009 року (тимчасове строком на 1 рік скасування мита та ПДВ на імпортовані інвестиційні товари, введення прискореної амортизації основних засобів групи 3, зобов'язання при здійсненні державних закупівель закуповувати товари, роботи послуги у вітчизняних виробників, крім товарів, які не виробляються в Україні)	грудень 2008 р.	За умов високих ризиків щодо наповнення доходної частини Державного бюджету є ризикованим. Більш ефективними є горизонтальні фіскальні інструменти. Крім того, є ризик ручного керування, що порушує принцип справедливості при наданні такої пільги та знижує стимулюючий ефект від введення вказаної норми.

<p>Значне підвищення ставок на акцизи для окремих товарів (в середньому в 2-3 рази) та ставок податку з власників транспортних засобів (у 3-5 разів). Також підвищення базових нормативів плати за надра (в 1,439 рази), деяких видів рентних платежів та зборів</p>	<p>грудень 2008 р.</p>	<p>Крок є виправданим за умов загострення проблеми наповнення доходної частини Державного бюджету (в частині підвищення акцизів).</p>
<p>Анулювання реєстрації платників податку на додану вартість фізичних осіб-підприємців, які перебувають на спрощеній системі оподаткування (<i>втратило чинність</i>)</p>	<p>грудень 2008 р.</p>	<p>Не є антикризовим заходом і має дестимулюючий фіскальний характер. З одного боку, збільшення надходжень до бюджету за рахунок скасування схеми мінімізації податків (колишнім фізичним особам-платникам ПДВ доведеться перейти на загальну систему оподаткування з відповідними відрахуваннями до всіх соціальних фондів). З іншого боку, відбудеться закриття таких підприємств або перехід у тінь.</p>
<p>Надання Урядом доручень головам ДПА в АР Крим, областях, м. Києві та Севастополі щодо проведення відповідної роботи з бюджетоформуючими платниками податків та погодження з ними графіків сплати платежів до бюджету в обсягах, необхідних для виконання розрахункової бази надходжень та завдань із забезпечення рівномірного збору платежів до бюджету</p>	<p>лютий 2009 р.</p>	<p>Вимушений крок. Є сигналом щодо посилення адміністративного тиску на платників податків при стягненні податків і зборів для виконання затвердженого плану надходжень до бюджету.</p>
<p>Чергове значне підвищення ставок акцизного збору на деякі види товарів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – на тютюнові вироби з 1 травня 2009 року (в 2-2,5 рази), – на алкогольні вироби – з 1 липня 2009 (в середньому в 1,5-2 рази, а для міцних вин – у 13 разів), – на важкі дистилляти – з 1 листопада 2009 року (на 50%). 	<p>березень 2009 р.</p>	<p>Сприятиме збільшенню надходжень до бюджету в умовах загострення проблеми наповнення доходної частини.</p> <p>Цей крок також має дестимулюючий фіскальний характер. Рішення не враховує попереднє збільшення ставок, що відбулось на початку 2009 року. Крім того, недоцільною є відмова від поетапного підвищення ставок протягом 2009-2011 років. Може призвести до збільшення рівня контрабанди, кількості підробок та незареєстрованих осіб, що займаються торгівлею цими товарами.</p>
<p>Зменшення ставок податку з власників транспортних засобів та удосконалення шкали оподаткування (цим рішенням фактично скасовано значне підвищення ставок податку з 1 січня 2009 року)</p>	<p>березень 2009 р.</p>	<p>Є позитивним заходом з точки зору зменшення податкового тягаря на власників транспортних засобів, що суттєво збільшився з початку 2009 року в результаті необґрунтованого рішення про підвищення ставок податку в 3-5 разів.</p>

<p>Введення 13% тимчасової надбавки до мита на товари некритичного імпорту та її подальше скасування на всі товари, за виключенням автомобілів та холодильників.</p>	<p>березень 2009 р.</p>	<p>Скасування надбавки є позитивним рішенням. Її впровадження в лютому 2009 року призвело до втрат бюджету через різке зменшення обсягів імпорту цих товарів (замість очікуваного збільшення надходжень до бюджету). Крім того, в разі збереження надбавки проти України могли бути застосовані заходи у відповідь. Доцільно скасувати також надбавку на решту товарів.</p>
<p>IV. Ринок праці</p>		
<p>Збільшення ставки внеску на державне страхування на випадок безробіття з одночасним зменшенням розмірів внесків на страхування від тимчасової втрати працездатності та від нещасного випадку на виробництві.</p>	<p>грудень 2008 р.</p>	<p>Обґрунтований крок, оскільки збільшує потенційні надходження Фонду страхування на випадок безробіття на фоні зростання кількості безробітних осіб</p>
<p>Включення військовослужбовців до переліку осіб, застрахованих на випадок безробіття</p>	<p>грудень 2008 р.</p>	<p>Доцільний крок. Водночас призведе до необхідності збільшити бюджетні видатки на фінансування грошового забезпечення військовослужбовців.</p>
<p>Сплата внесків на соціальне страхування на випадок безробіття працюючими пенсіонерами та передбачення для них можливості участі лише в активних заходах сприяння зайнятості.</p>	<p>грудень 2008 р.</p>	<p>Необґрунтований та дискримінаційний крок, оскільки пенсіонери, сплачуючи внески на загальних підставах, не матимуть права на виплату по безробіттю.</p>
<p>Внески на страхування на випадок безробіття сплачуються при кожному перечисленні коштів на оплату праці (раніше раз на місяць)</p>	<p>грудень 2008 р.</p>	<p>Рішення сприяє більш стабільному надходженню коштів до Фонду страхування на випадок безробіття. Водночас збільшує адміністративні видатки бізнесу.</p>
<p>Надання допомоги по частковому безробіттю</p>	<p>грудень 2008 р.</p>	<p>Корисний крок, зважаючи на запровадження скороченого робочого тижня, однак є можливими зловживання з боку роботодавців.</p>
<p>Виплата допомоги по безробіттю призначається особам, звільненим за згодою сторін, на 91 день з дня реєстрації безробітним (раніше з 8го дня)</p>	<p>грудень 2008 р.</p>	<p>Скорочується підтримка безробітних, оскільки звільнення «за згодою сторін» є найуживанішою практикою. Водночас, це сприяє обмеженню зростання видатків Фонду страхування на випадок безробіття.</p>
<p>Фінансування Державним центром зайнятості видатків, пов'язаних із професійною підготовкою, перепідготовкою або підвищенням кваліфікації працівників, щодо яких є загроза вивільнення</p>	<p>грудень 2008 р.</p>	<p>Такий крок є в цілому позитивним, хоча його ефективність залишається під питанням.</p>
<p>Уточнено поняття «підходяща робота»</p>	<p>грудень 2008 р.</p>	<p>Доцільний крок, оскільки більш чітко визначає поняття «підходящої роботи» для різних категорій осіб</p>

Запровадження загальнодержавних оплачуваних громадських робіт	грудень 2008 р.	Доцільний крок, оскільки передбачає залучення безробітних до участі в громадських роботах, які відповідають інтересам держави. Водночас, використання таких програм видається досить обмеженим з огляду на брак коштів
Члени особистих селянських домогосподарств не мають права реєструватись в якості безробітних, якщо така робота для них є основною	грудень 2008 р., уточнено в лютому 2009 р.	Положення закону від грудня 2009 року можна розглядати як дискримінаційний крок, оскільки воно позбавляло права більшості селян отримувати допомогу по безробіттю навіть за умови сплати внесків до Фонду страхування на випадок безробіття в минулі періоди. Уточнення Кабінету Міністрів щодо того, що це положення поширюється лише на селян, для яких така робота є основною, тощо, є доцільним.
Змінено перелік передумов для припинення виплати допомоги по безробіттю	грудень 2008 р.	Сприятиме скороченню видатків Фонду страхування на випадок безробіття на фоні обмежених доходів Фонду
V. Соціальна політика		
Змінено порядок обчислення сукупного доходу для сімей безробітних для всіх видів соціальної допомоги	грудень 2008 р.	Доцільний крок, який спрощує отримання соціальної допомоги особами, які стали безробітними в період економічної кризи
Збереження розмірів прожиткового мінімуму та мінімальної пенсії на 2009 рік на рівні грудня 2008 року	грудень 2008 р.	Доцільний крок на фоні обмежених доходів бюджету та Пенсійного фонду
Закріплення заробітної плати першого тарифного розряду в розмірі 545 грн.	грудень 2008 р.	Необхідний крок, зважаючи на обмежені бюджетні доходи, хоча й знижує рівень життя працівників бюджетної сфери
Визначення черговості виплати пенсії	грудень 2008 р.	Вимушений крок, пов'язаний із відсутністю залишків коштів в Пенсійному фонді для виплати пенсій
VI. Підтримка реального сектору		
Запровадження цінового регулювання послуг державних монополій для хімічних та металургійних компаній в сфері транспортних перевезень та енергопостачання (електроенергія, природний газ)	листопад 2008 р.	Незважаючи на певний позитивний ефект в плані скорочення собівартості хімічних та металургійних компаній, в цілому захід можна оцінити як неефективний, оскільки він не вирішує головної проблеми в цих галузях – падіння попиту на зовнішніх ринках та високої собівартості продукції через недосконалі технології виробництва. Крім того, запровадження цього заходу вже призвело до падіння доходів державних компаній у сфері транспортних перевезень та енергопостачання, що буде негативно впливати на здійснення інвестицій в цих галузях і якість їх послуг у майбутньому.

Надання державного кредитування компаніям ГМК та хімії	листопад 2008 р.	Цей захід є доцільним за умов кризи фінансової системи, коли значно скоротилось кредитування реального сектору з боку банків, проте в Україні цей крок досі не реалізовано через відсутність фінансування з боку держави (через Стабілізаційний фонд).
Звільнення від сплати ввізного мита та ПДВ імпортованого обладнання та комплектуючих, які завозяться для створення нових виробництв із запровадженням енергозберігаючих технологій.	грудень 2008 р.	Матиме позитивний вплив на вітчизняну промисловість лише в середньо- та довгостроковому плані. Головна загроза – довільне визначення списку такого обладнання, що може призвести до неефективності використання цього інструменту.
Надання права промисловим підприємствам застосовувати щорічну 25%-у норму прискореної амортизації основних фондів групи 3.	грудень 2008 р.	Прискорена амортизація позитивно вплине на швидкість оновлення основних засобів промислових підприємств, проте цей захід доцільніше було застосовувати до початку кризи, за наявності достатніх грошових коштів у компаній. Нині використання цього заходу принесе результати лише після покращання фінансового стану промислових підприємств.
Поетапне встановлення міжнародних екологічних вимог до імпортованих в Україну транспортних засобів	грудень 2008 р.	Захід має на меті знизити конкуренцію для вітчизняних автомобілебудівникам зі сторони уживаних імпортованих автомобілів і має сильний короткостроковий ефект. Оцінка позитивна лише за умови, що подібні вимоги будуть пред'являтися до автомобілів вітчизняного виробництва.
Викуп у будівельних компаній недобудованих об'єктів для формування фондів соціального і службового житла	грудень 2008 р.	Захід покращить фінансове становище будівельних компаній за рахунок прямого державного фінансування – купівлі продукції цих компаній. Захід є недопустимим по суті, оскільки це пряма дотація, яка виключає стимулюючий ефект на пропозицію житла.
Надання пільгових кредитів фізичним та юридичним особам на будівництво житла	грудень 2008 р.	Захід є доцільним за умови кризи банківської системи, оскільки буде стимулювати будівництво.
Викуп державою ризикових іпотечних кредитів	грудень 2008 р.	Захід не буде мати суттєвого ефекту для розвитку будівництва.
Пролонгація заборгованості сільськогосподарських виробників за кредитними та лізинговими угодами, що виникла станом на 1 січня 2009 року	березень 2009 р.	Матиме незначний вплив, оскільки така пролонгація є необхідною умовою для отримання рефінансування Нацбанку, тобто виконуватиметься лише тими банками, які потребують такого рефінансування

Підвищення часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами, наданим сільськогосподарським підприємствам	листопад 2008	Підвищення розміру компенсації стримується загальним обсягом фінансування з бюджету, обсяги якого зменшені порівняно з попереднім роком
Відновлення ліцензування імпорту деяких категорій м'яса	грудень 2008 р.	Нетарифний захист вітчизняного виробника за рахунок вищої ціни для споживачів
Виключення сільськогосподарських товарів (групи 1-24 УКТ ЗЕД) з переліку об'єктів давальницької сировини	березень 2009	Обмеження імпорту сільськогосподарських товарів на давальницьких умовах, покращення «умов торгівлі» для національних виробників, вища ціна для споживачів

ПЕРЕЛІК НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ,
НА ОСНОВІ ЯКИХ СФОРМОВАНО ТАБЛИЦЮ 3:

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою поліпшення стану платіжного балансу України у зв'язку із світовою фінансовою кризою» від 4 лютого 2009 року № 923-VI

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання негативним наслідкам впливу світової фінансової кризи на розвиток агропромислового комплексу» від 4 лютого 2009 року №922-VI

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування» від 25 грудня 2008 року № 797-VI

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення» від 25 грудня 2008 року №799-VI

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мінімізації впливу фінансової кризи на розвиток вітчизняної промисловості» від 18 грудня 2008 року №694

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку» від 12 грудня 2008 року № 661-VI

Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2009 рік"» від 17 березня 2009 року № 1131-VI

Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України"» від 25 грудня 2008 року № 798-VI.

Закон України «Про Державний бюджет на 2009 рік» від 26 грудня 2008 року №835-VI

Закон України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» від 25 грудня 2008 року № 800

Закон України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 31 жовтня 2008 року № 639

Закону України "Про Державний бюджет на 2009 рік" від 26.12.2008 року № 835-IV

Лист Державної митної служби «Про скасування тимчасової надбавки» від 24.03.2009 року № 11/1-10.21/2619-ЕП

Лист Пенсійного Фонду від 11 грудня 2008 року №21945/02-40

Наказ Міністерства праці та соціальної політики «Порядок фінансування виплат по частковому безробіттю та надання допомоги по частковому безробіттю», від 2 березня 2009 року №190/16206

Постанова Верховної Ради України «Про утворення Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань перевірки діяльності Національного банку України в період фінансової кризи із змінами і доповненнями, внесеними Постановою Верховної Ради України» від 15 січня 2009 року № 870-VI

Постанова Кабінету Міністрів "Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 16 березня 2000 року №507" від 20 грудня 2008 року №1118

Постанова Кабінету Міністрів «Деякі питання визначення сукупного доходу сім'ї для окремих видів соціальної допомоги» від 20 грудня 2008 року №1084

Постанова Кабінету Міністрів «Деякі питання участі держави у капіталізації банків» від 18 лютого 2009 року № 148

Постанова Кабінету Міністрів «Про внесення змін до Порядку використання у 2008 році коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів» від 12 листопада 2008 року №995

Постанова Кабінету Міністрів «Про внесення змін до Порядку реєстрації, перереєстрації та ведення обліку громадян, які шукають роботу, і безробітних», від 25 лютого 2009 року №144

Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та обсягів квот у 2009 році» від 27 грудня 2008 року №1123

Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку участі держави у капіталізації банків» від 4 листопада 2008 р. № 960

Постанова Кабінету Міністрів «Про підтримання ліквідності банків» від 11 березня 2009 року № 238

Постанова Кабінету Міністрів та НБУ «Про порядок рефінансування банків у період фінансово-економічної кризи» від 29 січня 2009 р. № 44

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації бюджетного процесу» від 26 листопада 2008 року №1036

Постанова НБУ "Про валютні інтервенції Національного банку України на міжбанківському валютному ринку України до кінця грудня 2008 року" від 18 грудня 2008 року №436

Постанова НБУ "Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 11.10.2008 N 319" від 16 жовтня 2008 року №328

Постанова НБУ "Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 11.10.2008 N 319" від 11 листопада 2008 року №367

Постанова НБУ "Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 30 січня 2009 N 33" від 3 лютого 2009 року №42

Постанова НБУ "Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 11.10.2008 N 319" від 29 жовтня 2008 року №340

Постанова НБУ "Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 11.10.2008 N 319" від 5 листопада 2008 року №353

Постанова НБУ "Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 11.10.2008 N 319" від 7 листопада 2008 року №356

Постанова НБУ "Про встановлення додаткових умов (критеріїв) надання Національним банком України кредитів рефінансування на строк більше 14 днів шляхом проведення тендера, стабілізаційних кредитів та кредитів для підтримки ліквідності банків у разі реальної загрози стабільності банківської системи" від 9 лютого 2009 року №57

Постанова НБУ "Про встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та банківських металів" від 4 листопада 2008 року №351

Постанова НБУ "Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку" від 30 січня 2009 року №33

Постанова НБУ "Про додаткові заходи щодо діяльності банків" від 11 жовтня 2008 року №319

Постанова НБУ "Про запровадження Національним банком України валютних аукціонів" від 29 грудня 2008 року №469

Постанова НБУ "Про затвердження Змін до Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків" від 1 грудня 2008 року №406

Постанова НБУ "Про затвердження Тимчасового положення про надання Національним банком України кредитів для підтримки ліквідності банків у разі реальної загрози стабільності банківської системи" від 25 грудня 2008 року №459

Постанова НБУ "Про здійснення діагностичного обстеження банків 2, 3 та 4 груп" від 19 лютого 2009 року №80

Постанова НБУ "Про здійснення операцій з купівлі та продажу готівкових іноземних валют" від 1 грудня 2008 року №408

Постанова НБУ "Про окремі питання діяльності банків" від 4 грудня 2008 року № 413

Постанова НБУ "Про окремі питання діяльності банків" від 5 лютого 2009 року № 49

Постанова НБУ "Про окремі питання регулювання грошово-кредитного ринку" від 25 листопада 2008 року №396

Постанова НБУ "Про окремі питання регулювання грошово-кредитного ринку" від 5 грудня 2008 року №415

Постанова НБУ "Про окремі питання регулювання грошово-кредитного ринку" від 22 грудня 2008 року №442

Постанова НБУ "Про схвалення Порядку резервування коштів за сформованими резервами за кредитними операціями в іноземній валюті з позичальниками, у яких немає джерел надходження валютної виручки" від 29 грудня 2008 року №473

Постанова НБУ "Про функціонування безготівкового міжбанківського валютного ринку України" від 18 грудня 2008 року №435

Постанова правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття «Про розмір допомоги по частковому безробіттю у 2009 році», від 29 січня 2009 року №97

Розпорядження НБУ "Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку" від 10 листопада 2008 року № 628-р

ПРИМІТКИ ТА ПОСИЛАННЯ

- ¹ На основі тез виступу на круглому столі “Як подолати вплив міжнародної фінансової кризи: пошуки адекватної економічної політики”, який відбувся 1 грудня 2008 року у Києві, співорганізаторами якого виступили Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, Німецька консультативна група з економічних реформ, Український національний комітет МТП та Дипломатичною Академія при МЗС України
- ² Варто зазначити, що коли Отто Бісмарк запроваджував державну пенсійну систему в Німеччині, надаючи повне пенсійне забезпечення після 70 років, середня тривалість життя при народженні у Німеччині становила 47 років.
- ³ З початку 2008 р. ФРС США знижувала облікову процентну ставку сім разів з 4,5% до 0-0,25%. Банк Японії низив основну процентну ставку з 0,5% на початку 2008 року до 0,1% наприкінці 2008 року. Банк Англії знижував ставку п'ять разів впродовж 2008 року з 5,25% до 2%, а вже у березні 2009 року вона становила 0,5%. Ставка ЄЦБ змінилася з 4% на початку 2008 року до 1,25% у квітні 2009 р.
- ⁴ ЦБ Китая в 2009 году продолжит снижать процентные ставки// <http://www.bfm.ru/news/2009/01/19/cb-kitaja-v-2009-godu-prodolzhit-snizhat-procentnye-stavki.html>
- ⁵ Ставка рефінансування Центрального банку Російської Федерації зросла з 10% до 13% (Джерело: Центральний банк Російської Федерації, http://www.cbr.ru/print.asp?file=/statistics/credit_statistics/refinancing_rates.htm)
- ⁶ Statement by Secretary Henry M. Paulson, Jr. on Actions to Protect the U.S. Economy// <http://www.ustreas.gov/press/releases/hp1205.htm>
- ⁷ US Senate approves \$ 700 billion rescue plan// <http://www.anspress.com/nid90234.html>, Geithner Launches \$2 Trillion Financial Stability Plan// <http://useconomy.about.com/b/2009/02/17/geithner-pledges-2-trillion-to-revive-bank-lending.htm>; UK lines up £500-bn rescue package; to buy bank shares// <http://www.financialexpress.com/news/uk-lines-up-500bn-rescue-package-to-buy-bank-shares/371006/>; Стабилизация финансовой сферы// <http://www.morozov-ov.ru/theme.php?id=27>; German government agrees to set up financial market stabilisation fund// http://www.bundesregierung.de/Content/EN/Artikel/2008/10/2008-10-13-finanzmarktgesetz_en.html; France Announces €360 Billion Rescue Package// <http://www.economicnews.ca/cepnews/wire/article/136444>; US Fed announces \$800bn stimulus// <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7748362.stm>; China mulls new measures to boost economy// <http://www.chinapost.com.tw/business/asia/b-china/2009/02/03/194428/China-mulls.htm>; Japan May Buy 20 Trillion Yen of Bank-Held Stocks// <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=a1VA37vlc0Oo>
- ⁸ Treasury Announces TARP Capital Purchase Program Description// <http://www.treas.gov/press/releases/hp1207.htm>
- ⁹ Financial Stability Plan// <http://www.financialstability.gov/docs/fact-sheet.pdf>
- ¹⁰ Public-Private Investment Program// <http://www.financialstability.gov/roadtostability/publicprivatefund.html>
- ¹¹ Statement on financial intervention to support lending in the economy// http://www.hm-treasury.gov.uk/press_05_09.htm
- ¹² Summary of the «Emergency Economic Stabilization Act of 2008»// http://banking.senate.gov/public/_files/latestversionEESASummary.pdf
- ¹³ Statement to the House of Commons on Bank Lending// http://www.hm-treasury.gov.uk/statement_chx_190109.htm
- ¹⁴ French Credit Ombudsman Helped Unlock Funds for 1,198 Companies// <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601090&sid=aELFJTP7ty1c>

- ¹⁵ "New World, New Capitalism"// http://www.bundesregierung.de/nn_6562/Content/EN/Artikel/2009/01/2009-01-07-kolloquium-maerke-finanzen-paris__en.html
- ¹⁶ Tax haven announcement praised// <http://www.number10.gov.uk/Page18609>; OECD names and shames tax havens// <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7980848.stm>
- ¹⁷ Summary of the EU financial supervision report// http://ec.europa.eu/commission_barroso/president/pdf/statement_20090225.pdf
- ¹⁸ Treasury Outlines Framework For Regulatory Reform: *Provides new Rules of the Road, focuses first on containing systemic risk*// <http://www.financialstability.gov/latest/tg72.html>
- ¹⁹ China central bank governor suggests creating super-sovereign reserve currency// http://news.xinhuanet.com/english/2009-03/24/content_11063193.htm
- ²⁰ Председатель Правительства Российской Федерации В.В.Путин провел совещание по экономическим вопросам// <http://www.government.ru/content/governmentactivity/mainnews/archive/2009/02/03/498164.htm>
- ²¹ China to strengthen regulation of listed securities companies// http://news.xinhuanet.com/english/2009-04/05/content_11135511.htm
- ²² Summary of the «Emergency Economic Stabilization Act of 2008»// http://banking.senate.gov/public/_files/latestversionEESASummary.pdf
- ²³ Financial Stability Plan// <http://www.financialstability.gov/docs/fact-sheet.pdf>
- ²⁴ Treasury Announces TARP Capital Purchase Program Description// <http://www.treas.gov/press/releases/hp1207.htm>
- ²⁵ Statement by Secretary Henry M. Paulson, Jr. on Fannie Mae and Freddie Mac// <http://www.treas.gov/press/releases/hp1078.htm>
- ²⁶ ФРС США спрямує 100 млрд. дол. США на викуп боргу проблемних іпотечних агентств, 500 млрд. дол. США – на викуп облігацій, забезпечених іпотечними кредитами, 200 млрд. дол. США – на допомогу власникам цінних паперів, забезпечених споживчими кредитами, з рейтингом AAA (Speech of Chairman Ben S. Bernanke at the Stamp Lecture, London School of Economics, London, England. January 13, 2009 The Crisis and the Policy Response// <http://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke20090113a.htm>)
- ²⁷ German government agrees to set up financial market stabilisation fund// http://www.bundesregierung.de/Content/EN/Artikel/2008/10/2008-10-13-finanzmarkt-gesetz__en.html
- ²⁸ German Bundestag approves second recovery package// http://www.bundesregierung.de/nn_6562/Content/EN/Artikel/2009/01/2009-01-13-zweites-konjunkturpaket__en.html
- ²⁹ The president wants to rebuild the capitalist system// http://www.premier-ministre.gouv.fr/en/information/latest_news_97/the_president_wants_to_61263.html
- ³⁰ Федеральный закон от 13.10.2008 N 174-ФЗ // <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=048212>
- ³¹ *President Bush Lays Out Steps The Federal Government Is Taking To Address The Financial Crisis*// <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2008/10/20081007-6.html>
- ³² Summary of the «Housing and Economic Recovery Act of 2008»// http://banking.senate.gov/public/_files/HousingandEconomicRecoveryActSummary.pdf
- ³³ Home Affordable Refinance Program for Responsible Homeowners Suffering From Falling Home Prices// http://www.treas.gov/press/releases/reports/housing_fact_sheet.pdf
- ³⁴ China announces new policy to boost property sector// http://news.xinhuanet.com/english/2008-10/22/content_10235163.htm
- ³⁵ Statement on financial intervention to support lending in the economy// http://www.hm-treasury.gov.uk/press_05_09.htm
- ³⁶ Перечень первоочередных мер, предпринимаемых Правительством Российской Федерации по борьбе с последствиями мирового финансового кризиса// <http://www.premier.gov.ru/crisis/>
- ³⁷ Материнський (сімейний) капітал – кошти, що можуть бути отримані сім'ями, у яких з 1 січня 2007 року з'явилася друга дитина (або третя та наступні діти, якщо при народженні другої дитини право на отримання цих коштів не оформлялися)// Інформація о материнском (семеjном) капи тале// <http://www.pfrf.ru/content/view/3941/220/>
- ³⁸ Програма антикризисных мер Правительства Российской Федерации на 2009 год// <http://www.premier.gov.ru/anticrisis/>
- ³⁹ У листопаді 2008 року уряд Китаю прийняв пакет заходів сприяння економічному роз-

- витку на суму 4 трлн. юанів (586 млрд. дол. США) на період до 2010 року. Німеччина прийняла два плани стимулювання економіки на 2009-2010 роки на суму 31 млрд. євро і 50 млрд. євро. Франція оголосила про свій План зростання на суму 26 млрд. євро, яку передбачено витратити на поповнення обігових коштів підприємств (11,4 млрд. євро), прямі державні інвестиції (10,6 млрд. євро) та інвестиції великих державних підприємств (4 млрд. євро). У листопаді уряд Росії прийняв План дій, спрямованих на оздоровлення ситуації у фінансовому секторі та окремих галузях економіки, що передбачає розробку ряду законодавчих актів для захисту інвесторів та кредиторів, активізації форм підтримки різних секторів економіки та малого і середнього бізнесу. Загалом на реалізацію антикризових заходів зарезервовано 10 трлн. руб. У серпні 2008 року Японією було запропоновано Пакет негайних дій, який передбачає підтримку соціального сектору, перетворення країни на суспільство сталого розвитку та розвиток малого і середнього бізнесу, здебільшого в регіонах. Спочатку вартість плану складала 11,7 трлн. ієн (107 млрд. дол. США), однак у жовтні було запропоновано другий план стимулювання економіки Японії на суму 26,9 трлн. ієн. (300 млрд. дол. США), у грудні – третій на суму 37 трлн. ієн (255 млрд. дол. США), тобто до січня 2009 року – сума плану порятунку зросла до 75 трлн. ієн (840 млрд. дол. США). Загалом, урядом Т.Асо здійснюється три програми: короткострокова – «економічного відновлення», середньострокова – «фіскальної консолідації» та довгострокова – «економічне зростання через реформи». Новий президент США Б.Обама оголосив про свій план (Американський план реінвестування та відновлення) підтримки реального сектору економіки та громадян США на суму 787 млрд. дол. США.
- ⁴⁰ Government agrees on investment package// http://www.bundesregierung.de/Content/EN/Artikel/2008/11/2008-11-05-investitionspaket_en.html
- ⁴¹ Des mesures immédiates. Des mesures justes// http://www.premier-ministre.gouv.fr/chantiers/mesures_sociales_exceptionnelles_1424/mesures_immediates._mesures_justes._62958.html
- ⁴² 2008 Pre-Budget Report// http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/24_11_08_pbr_speech.pdf
- ⁴³ Tax cuts deliver extra help for families// http://www.hm-treasury.gov.uk/press_35_09.htm
- ⁴⁴ Final Economic Stimulus and Recovery Package – An American Recovery and Reinvestment Plan// <http://www.savingtoinvest.com/2009/01/obama-economic-stimulus-and-recovery.html>
- ⁴⁵ Key speech by Japanese PM vows more economic measures// <http://www.chinapost.com.tw/print/193828.htm>
- ⁴⁶ Aso unveils ¥27 trillion stimulus package// <http://search.japantimes.co.jp/member/member.html?mode=getarticle&file=nb20081031a1.html>
- ⁴⁷ Plan de relance: 1 000 projets dans toute la France// http://www.premier-ministre.gouv.fr/chantiers/plan_relance_economie_1393/plan_relance_1_000_62486.html; 2008 Pre-Budget Report// http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/24_11_08_pbr_speech.pdf
- ⁴⁸ Програма антикризисных мер Правительства Российской Федерации на 2009 год// <http://www.premier.gov.ru/anticrisis/>
- ⁴⁹ Economic Countermeasures: A Three-stage Rocket// http://www.kantei.go.jp/foreign/keizai/keizaitaisaku090304_e.pdf
- ⁵⁰ Experts: health reform to boost economy// http://news.xinhuanet.com/english/2009-04/08/content_11148014.htm
- ⁵¹ Nicolas Sarkozy presents measures to support economic activity// http://www.premier-ministre.gouv.fr/en/information/latest_news_97/nicolas_sarkozy_presents_measures_61515.html; Не все новеллы Налогового кодекса одинаково полезны// <http://www.taxpravo.ru/analytics/taxpravo/article14504791229416462558779864570766>; Програма антикризисных мер Правительства Российской Федерации на 2009 год// <http://www.premier.gov.ru/anticrisis/>
- ⁵² Програма антикризисных мер Правительства Российской Федерации на 2009 год// <http://www.premier.gov.ru/anticrisis/>
- ⁵³ Government agrees on investment package// http://www.bundesregierung.de/Content/EN/Artikel/2008/11/2008-11-05-investitionspaket_en.html
- ⁵⁴ Riding out the economic storm with short-time work// http://www.bundesregierung.de/nn_6562/Content/EN/Artikel/2009/02/2009-02-11-kurzarbeit-sichert-arbeitsplaetze_en.html
- ⁵⁵ The Attali Report: 316 proposals to “lift restrictions on French economic growth”// <http://>

- www.sig.premier-ministre.gouv.fr/en/information/latest_news_97/the_attali_report_316_59074.html
- ⁵⁶ Plan de relance : 1 000 projets dans toute la France// http://www.premier-ministre.gouv.fr/chantiers/plan_relance_economie_1393/plan_relance_1_000_62486.html
- ⁵⁷ Des mesures immédiates. Des mesures justes// http://www.premier-ministre.gouv.fr/chantiers/mesures_sociales_exceptionnelles_1424/mesures_immediates._mesures_justes._62958.html
- ⁵⁸ Plan de relance de l'économie// http://www.premier-ministre.gouv.fr/chantiers/plan_relance_economie_1393/
- ⁵⁹ Программа антикризисных мер Правительства Российской Федерации на 2009 год// <http://www.premier.gov.ru/anticrisis/>
- ⁶⁰ Программа антикризисных мер Правительства Российской Федерации на 2009 год// <http://www.premier.gov.ru/anticrisis/>
- ⁶¹ Unemployment Compensation Extension Act of 2008// <http://www.govtrack.us/congress/bill.xpd?bill=h110-6867&tab=summary>
- ⁶² The Obama-Biden Plan// http://change.gov/agenda/economy_agenda/
- ⁶³ Final Economic Stimulus and Recovery Package – An American Recovery and Reinvestment Plan// <http://www.savingtoinvest.com/2009/01/obama-economic-stimulus-and-recovery.html>
- ⁶⁴ Ban Taxes on Unemployment Benefits for Two Years// <http://www.congress.org/congressorg/issues/bills/?bill=12489941>
- ⁶⁵ http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/24_11_08_pbr_speech.pdf
- ⁶⁶ Economic Countermeasures: A Three-stage Rocket// http://www.kantei.go.jp/foreign/keizai/keizaitaisaku090304_e.pdf
- ⁶⁷ Так, Німеччина значну частину коштів (3 млрд. євро) планує спрямувати на інвестиції в енергоефективність, зокрема, в переобладнання старих будівель або будівництво нових, що відповідають новим стандартам енергозбереження. Франція також збільшує витрати на дослідження та впровадження заходів енергоефективності й екологічності і планує розвивати високотехнологічні сектори, створити «екоміста». Так, парламент дозволив видачу еко-кредитів за нульовою ставкою або ж податкових кредитів домогосподарствам, які модернізують свої
- домівки у більш енергоефективні. США дуже опікуються розв'язанням питання високої вартості енергії, тому також розширюють фінансування досліджень в сфері альтернативних джерел енергії. Для цього надаються пільги для користувачів альтернативними джерелами енергії. Зокрема, у 2008 році було прийнято Закон про покращення та розширення енергії, у якому передбачені надання енергетичних кредитів на використання альтернативних джерел енергії до 2016 року та податкові пільги до 2009 року. Б.Обама у своєму плані (Американський план реінвестування та відновлення) пропонує подвоїти енергетичні потужності країни, що використовують альтернативні джерела, за три роки, модернізувати електричну мережу, модернізувати два мільйони домівок та 75% федеральних будівель, інвестувати 100 млрд. дол. США у т.зв. чисту енергію. У Японії поставлено за мету будівництво суспільства сталого розвитку, яке дотримуватиметься всіх екологічних вимог. У Великій Британії розпочато низку програм заходів із впровадження енергозберігаючих технологій для осель (на суму 6,8 млрд. фунтів стерлінгів). Окрім цього, уряд Великої Британії планує витратити впродовж наступних трьох років 50 млрд. фунтів стерлінгів на інвестування в технології зменшення викидів двоокису вуглецю і створення робочих місць для т.зв. зелених комірців.
- ⁶⁸ Final Economic Stimulus and Recovery Package – An American Recovery and Reinvestment Plan// <http://www.savingtoinvest.com/2009/01/obama-economic-stimulus-and-recovery.html>
- ⁶⁹ China aims to be first to recover from crisis: Wen// <http://www.chinapost.com.tw/business/asia/b-china/2009/01/13/191792/China-aims.htm>
- ⁷⁰ Программа антикризисных мер Правительства Российской Федерации на 2009 год// <http://www.premier.gov.ru/anticrisis/>
- ⁷¹ 4-триллионный пакет мер китайского правительства по активизации внутреннего спроса принесет пользу всему миру// http://www.russian.xinhuanet.com/russian/2008-11/17/content_763198.htm
- ⁷² China to spend US\$730 billion on railways// <http://www.chinapost.com.tw/business/asia/b-china/2008/12/22/188781/China-to.htm>
- ⁷³ Председатель Правительства Российской Федерации В.В.Путин утвердил «План дейст-

- вий, направлених на оздоровлення ситуації в фінансовому секторі і окремих отраслях економіки”, підготовлений в відповідності з порученням Президента Російської Федерації// <http://www.government.ru/content/governmentactivity/mainnews/archive/2008/11/07/898859.htm>
- ⁷⁴ Safeguarding Government infrastructure investment// http://www.hm-treasury.gov.uk/press_20_09.htm
- ⁷⁵ The American Reinvestment and Recovery Plan – By the Numbers// http://www.whitehouse.gov/assets/Documents/Recovery_Plan_Metrics_Report_508.pdf
- ⁷⁶ Summary of the «Emergency Economic Stabilization Act of 2008»// http://banking.senate.gov/public/_files/latestversionEESASummary.pdf
- ⁷⁷ Description of the American Recovery and Reinvestment Tax Act of 2009// <http://finance.senate.gov/sitepages/leg/LEG%202009/012309%20chairman%27s%20mark%20of%20the%20American%20Recovery%20and%20Reinvestment%20Act%20of%202009.pdf>
- ⁷⁸ Председатель Правительства Российской Федерации В.В.Путин утвердил “План действий, направленных на оздоровление ситуации в финансовом секторе и отдельных отраслях экономики”, подготовленный в соответствии с поручением Президента Российской Федерации// <http://www.government.ru/content/governmentactivity/mainnews/archive/2008/11/07/898859.htm>
- ⁷⁹ У Великій Британії було підвищено порогове значення вартості комерційної нерухомості, яка не обкладається податком, подовжено терміни сплати всіх комерційних податків, започатковано урядову програму кредитування малого бізнесу (11 млрд. фунтів стерлінгів + 4 млрд. фунтів стерлінгів, наданих Європейським інвестиційним банком). У Німеччині було прийнято рішення спрямувати через KfW Bank 15 млрд. євро на кредитування малого і середнього бізнесу. У Франції звільнили від податку малі підприємства (до 10 осіб) та спрямували 22 млрд. євро на їх фінансування. У листопаді 2008 року Китайська асоціація малих та середніх підприємств вирішила створити фонд у 3 млрд. юанів (440 млрд. дол. США) для підтримки розвитку своїх членів. Японія виділила 9 трлн. ієн для кредитування малих підприємств.
- ⁸⁰ Председатель Правительства Российской Федерации В.В.Путин утвердил “План действий, направленных на оздоровление ситуации в финансовом секторе и отдельных отраслях экономики”, подготовленный в соответствии с поручением Президента Российской Федерации// <http://www.government.ru/content/governmentactivity/mainnews/archive/2008/11/07/898859.htm>
- ⁸¹ Планується створити аналогічний список на регіональному рівні. На ці цілі зарезервовано 92 млрд. руб. у Федеральному бюджеті, 142 млрд. руб – з урахуванням дотацій, та 200 млрд. руб. – на гарантії. Для підтримки нафтової промисловості введено ряд податкових пільг (канікули при розробці родовищ, прискорена амортизація, знижено розмір експортного мита). Для підтримки автотранспорту розроблено такі заходи: збільшення державних закупівель автомобільної техніки для федеральних потреб, оновлення муніципального транспорту, сільського господарства; відкриття кредитних ліній (43 млрд. руб.) для лізингових компаній; державні гарантії (70 млрд. руб.); субсидування сплати відсоткових ставок по кредитах громадян на купівлю автомобіля, виробленого в РФ; підвищення імпортного мита (тимчасово – на нові авто, постійно – на інші); зниження (обнуління) тарифів на залізничні перевезення з Європейської частини країни до Східного Сибіру та Далекого Сходу (для компенсації втрат далекосхідників). Схожі механізми передбачені для інших вказаних галузей.
- ⁸² США вирішили для попередження банкрутства автомобільної промисловості виділити 24,7 млрд. дол. США фінансової допомоги підприємствам GM, Chrysler для переоснащення, розробки нових технологій та нового покоління енергоефективних автомобілів. У січні 2009 року британський міністр економіки озвучив плани урядової підтримки для автомобільної промисловості (на суму 2,3 млрд. фунтів стерлінгів), що також, між іншим, передбачають створення екологічних автомобілів. 20 січня 2009 року французький прем'єр-міністр Ф.Фійон оголосив про те, що уряд готується надати 5-6 млрд. євро для підтримки автомобільного сектору, зокрема, компаній Renault та PSA, в обмін на те, що вони не переноситимуть виробництво за межі країни.
- ⁸³ Emerging from the crisis ready for the next economic upswing// <http://www.>

- bundesregierung.de/nn_6562/Content/EN/Artikel/2009/01/2009-01-13-zweites-konjunkturpaket_en.html
- ⁸⁴ Unlike the US, Germany unlikely to bail out automaker// <http://www.csmonitor.com/2009/0331/p06s16-woeu.html>
- ⁸⁵ La Société de financement de l'économie française va lever des fonds pour le secteur aéronautique// http://www.premier-ministre.gouv.fr/chantiers/plan_relance_economie_1393/societe_financement_economie_francaise_62437.html
- ⁸⁶ Наприклад, уряд пообіцяв автовиробникам субсидії впродовж трьох років на суму 10 млрд. юанів (1,5 млрд. дол. США) на виробництво екологічних малолітражних автомобілів.
- ⁸⁷ China to give companies new aid to cope with economic crisis// <http://www.chinapost.com.tw/china/business/2008/12/13/187521/China-to.htm>
- ⁸⁸ Summary of H.R. 7321 (Auto Industry Financing and Restructuring Act)//<http://financialservices.house.gov/Auto%20Bill%20Summary.pdf>
- ⁸⁹ Statement by Shoichi Nakagawa Minister of Finance and Minister of State for Financial Services// <http://www.fsa.go.jp/en/announce/state/20081014.html>
- ⁹⁰ Economic Countermeasures: A Three-stage Rocket// http://www.kantei.go.jp/foreign/keizai/keizaitaisaku090304_e.pdf
- ⁹¹ Председатель Правительства Российской Федерации В.В.Путин утвердил "План действий, направленных на оздоровление ситуации в финансовом секторе и отдельных отраслях экономики", подготовленный в соответствии с поручением Президента Российской Федерации// <http://www.government.ru/content/governmentactivity/mainnews/archive/2008/11/07/898859.htm>; Программа антикризисных мер Правительства Российской Федерации на 2009 год// <http://www.premier.gov.ru/anticrisis/>
- ⁹² Регионы потеряют 1 трлн рублей, но получают в помощь 300 млрд – Кудрин// <http://www.regnum.ru/news/1118077.html>
- ⁹³ Frank Introduces TARP Reform and Accountability Legislation// http://www.house.gov/apps/list/press/financialsvcs_dem/press0109093.shtml
- ⁹⁴ Emerging from the crisis ready for the next economic upswing// http://www.bundesregierung.de/nn_6562/Content/EN/Artikel/2009/01/2009-01-13-zweites-konjunkturpaket_en.html
- ⁹⁵ Le Premier ministre a réuni le Comité Interministériel d'Aménagement et de Compétitivité des Territoires (CIACT) consacré au plan de relance de l'économie// http://www.premier-ministre.gouv.fr/acteurs/communiqués_4/premier_ministre_reuni_comite_62495.html
- ⁹⁶ China lets local gov'ts support property market// <https://www.chinapost.com.tw/china/business/2008/12/23/188880/China-lets.htm>
- ⁹⁷ Second Chinese local government bonds launched// http://news.xinhuanet.com/english/2009-04/01/content_11116042.htm
- ⁹⁸ China issues rescue plan to fight farming crisis// <http://www.chinapost.com.tw/business/asia/b-china/2009/02/02/194195/China-issues.htm>
- ⁹⁹ President Bush Lays Out Steps The Federal Government Is Taking To Address The Financial Crisis// <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2008/10/20081007-6.html>
- ¹⁰⁰ The Obama-Biden Plan// http://change.gov/agenda/economy_agenda/
- ¹⁰¹ China weighs new plans to boost economic growth// <http://www.chinapost.com.tw/china/business/2008/12/08/186751/China-weighs.htm>
- ¹⁰² China central bank cuts interest rate, reserve requirement to stimulate economy// http://news.xinhuanet.com/english/2008-10/08/content_10166668.htm
- ¹⁰³ Japan announces Asia aid package// <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/davos/7862424.stm>
- ¹⁰⁴ China cooperating in tackling financial crisis// http://news.xinhuanet.com/english/2009-04/03/content_11126276.htm
- ¹⁰⁵ Economic policy packages by the Aso cabinet// http://www.kantei.go.jp/foreign/keizai/point090304_e.pdf#page=6
- ¹⁰⁶ 2008 Pre-Budget Report// http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/24_11_08_pbr_speech.pdf
- ¹⁰⁷ Economic crisis – protectionism is not the answer// http://www.bundesregierung.de/nn_6562/Content/EN/Artikel/2009/02/2009-02-19-merkel-barroso_en.html
- ¹⁰⁸ Gordon Brown to warn US against economic protectionism// <http://www.telegraph.co.uk/news/newstopics/politics/gordon->

- brown/4936122/Gordon-Brown-to-warn-US-against-economic-protectionism.html
- ¹⁰⁹ China: Protectionism only makes world economy worse// http://news.xinhuanet.com/english/2009-03/24/content_11064158.htm
- ¹¹⁰ Наприклад, Франція спрямувала 6 млрд. євро у Стратегічний фонд інвестицій. Велика Британія у рамках другого пакету заходів поживлення ринку кредитування планує створити фонд у Банку Англії (50 млрд. фунтів стерлінгів) для прямого кредитування компаній. Банк Англії також може купувати їхні високоякісні активи (корпоративні облигації, цінні папери тощо), які використовуються для фінансування операційної діяльності. Німецький уряд вирішив також заснувати спеціальний Фонд інвестицій та компенсацій (16,9 млрд. євро) для здійснення інвестицій в соціально важливі проекти та фінансування наукових досліджень та розробок
- ¹¹¹ Председатель Правительства Российской Федерации В.В.Путин утвердил "План действий, направленных на оздоровление ситуации в финансовом секторе и отдельных отраслях экономики", подготовленный в соответствии с поручением Президента Российской Федерации// <http://www.government.ru/content/governmentactivity/mainnews/archive/2008/11/07/898859.htm>
- ¹¹² Программа антикризисных мер Правительства Российской Федерации на 2009 год// <http://www.premier.gov.ru/anticrisis/>
- ¹¹³ Le site de la relance// <http://www.relance.gouv.fr/index.html>
- ¹¹⁴ China to loosen government grip on investment project approval// http://news.xinhuanet.com/english/2009-03/26/content_11079014.htm
- ¹¹⁵ Офіційний сайт Білого дому – <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2008/11/20081115-1.html>
- ¹¹⁶ Офіційний сайт Міністерства фінансів США – www.ustreas.gov/press/releases/hp1195.htm
- ¹¹⁷ Офіційний сайт французького головування в ЄС – www.ue2008.fr/PFUE/lang/fr/accueil/PFUE-10_2008/PFUE-12.10.2008/sommet_pays_zone_euro_declaration_plan_action_concertee
- ¹¹⁸ Офіційний сайт МВФ – www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2008/NEW102208A.htm
- ¹¹⁹ Офіційний сайт МВФ – www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2008/POL102908A.htm
- ¹²⁰ G-7 Finance ministers and Central Bank Governors Plan of Action October 10, 2008
- ¹²¹ Постанова НБУ від 04.12.2008 № 413 «Про окремі питання діяльності банків».
- ¹²² Закон України від 12.12.2008 N 661-VI Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку
- ¹²³ <http://economic-ua.com/articles/46108>
- ¹²⁴ Обсяги кредитів домогосподарств, денонімованих в гривні, продовжували зростати аж до січня, проте в доларовому еквіваленті скорочення розпочалось саме в листопаді 2008 року.
- ¹²⁵ <http://zadonbass.org/allnews/message.html?id=96782>
- ¹²⁶ АБ « Банк регіонального розвитку», ВАТ „Родовід Банк“, ВАТ „БІГ Енергія“, ТОВ „Укрпромбанк“, АКБ „Національний кредит“, ВАТ КБ „Причорномор'я“, АКБ «Київ», ВАТ КБ «Надра», ТОВ „Західінкомбанк, АКБ «Одессабанк», АКБ «Трансбанк»
- ¹²⁷ http://banker.ua/bank_news/banks/2008/11/14/1180433897/
- ¹²⁸ <http://www.imf.org/external/np/loi/2008/ukr/103108.pdf>
- ¹²⁹ Стрес-тест проводився з припущенням 10-30% відтоку депозитів та невиконання зобов'язань по 10-30% кредитів протягом трьох місяців.
- ¹³⁰ <http://www.cbonds.info/rus/news/index.phtml/params/id/428116>
- ¹³¹ За даними Нацбанку на кінець лютого 2009 року на сільське господарство, мисливство та лісове господарство припадало 6,5% усіх наданих кредитів або 28,4 млрд. грн. З них 38% складають короткострокові кредити, 56% – середньострокові та 6% – довгострокові. Разом з тим, за оцінками МінАПК та багатьох експертів залучити кредитні ресурси у 2009 році складніше, ніж у 2008, що змушує аграрний сектор працювати у режимі жорсткої економії із-за нестачі запозичених коштів (Експерт, № 12, 30 березня-5 квітня 2009).
- ¹³² Відповідно до статті 84 Кодексу законів про працю відпустка без збереження заробітної

- плати може надаватись на період не більше 15 календарних днів на рік. Водночас, в статті 25 закону України «Про відпустки» визначено перелік обставин, за яких така відпустка може надаватись працівнику за власним бажанням.
- ¹³³ При цьому ініціатором виступає радше роботодавець, на прохання якого працівник все ж пише відповідну заяву.
- ¹³⁴ Таке положення прописано в статті 113 Кодексу законів про працю.
- ¹³⁵ За оперативними даними Державного казначейства станом на 02.04.2009 року
- ¹³⁶ Відповідно до статей 79, 80, 85 Закону України «Про Державний бюджет на 2009 рік».
- ¹³⁷ Водночас, відповідно до антикризового закону, ухваленого в жовтні 2008 року, передбачалось, що всі ці стандарти змінюватимуть відповідно до індексу споживчих цін.
- ¹³⁸ Відповідно до наших оцінок номінальний фонд оплати праці зростає у 2009 році завдяки підвищенню мінімальної заробітної плати і покращенню економічної ситуації у другій половині року. Водночас, фонд оплати праці в реальному виразі скоротиться на 5-10%.
- ¹³⁹ Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2009 рік», №235 від 11 березня 2009 року.
- ¹⁴⁰ Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення» №799-VI від 25 грудня 2008 року
- ¹⁴¹ Закон «Про Державний бюджет України на 2009 рік» від 26.12.2008 № 835-VI
- ¹⁴² Президент визначає необхідність спрямувати до Стабілізаційного фонду щонайменше 50 млрд. грн. у 2009 році (Указ Президента України № 1046/2008 «Про додаткові заходи щодо подолання фінансової кризи в Україні», від 17 листопада 2008 року).
- ¹⁴³ Під спеціальним режимом оподаткування мається на увазі, що сума нарахованого ПДВ не підлягає сплаті до бюджету, а залишається у розпорядженні сільськогосподарського підприємства та може бути використана на будь-які виробничі цілі.
- ¹⁴⁴ Постанова Кабінету Міністрів «Деякі питання організації бюджетного процесу» №1036 від 26 листопада 2008 року.
- ¹⁴⁵ У Законі «Про внесення змін до деяких законів України щодо мінімізації впливу фінансової кризи на розвиток вітчизняної промисловості», прийнятому у грудні 2008 року, датою набрання чинності визначено 1 січня 2009 року. Але, з урахуванням того, що Президент України підписав закон тільки 30 січня, акт набрав чинності з дати офіційного опублікування, а саме з 3 лютого.
- ¹⁴⁶ Офіційна заява Тимошенко Ю.В. від 17.02.2009 року.
- ¹⁴⁷ Закон України, №639 від 31 жовтня 2008 року.
- ¹⁴⁸ Закон України «Про Державний бюджет на 2009 рік» № 835-IV від 26.12.2008 року.
- ¹⁴⁹ Закон України «Про Державний бюджет на 2009 рік» № 835-VI від 26.12.2008 року.
- ¹⁵⁰ Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування» № 797-VI від 25.12.2008 та Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» № 798-VI від 25.12.2008 року.
- ¹⁵¹ Закону України про внесення змін до Закону України «Про ставки акцизного збору на тютюнові вироби» (щодо надпланових надходжень до Державного бюджету) (№4202, прийнятий ВРУ в цілому 31.03.2009).
- ¹⁵² В результаті розмір мінімального податкового зобов'язання найбільш масового виду тютюнових виробів, сигарет з фільтром, збільшується в 2,12 разів (з 47 до 100 гривень на 1000 сигарет, або на 1,06 гривні на пачку з 20 сигарет), без фільтру – в 2 рази (з 25 до 50 гривень на 1000 сигарет або на 1 гривню на пачку з 20 сигарет). Ставки акцизу на всі інші види тютюнових виробів підніматимуться приблизно тими ж темпами, що і на сигарети з фільтром.
- ¹⁵³ А на окремі види напоїв, зокрема, вина натуральні міцністю більше 19,5 % ставка акцизу підвищилася у 13 разів.
- ¹⁵⁴ Проект Закону про внесення змін до деяких законів України з питань акцизного збору (№ 4265, прийнято ВРУ в цілому 31.03.2009).
- ¹⁵⁵ Про внесення змін до Закону України «Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин механізмів» щодо ставок податку» №1075-17 від 05.03.2009 року.
- ¹⁵⁶ Офіційна заява Тимошенко Ю.В. від 03.04.2009 на ТРК «Україна».

- ¹⁵⁷ Наказ ДПАУ №42 від 04.02.2009.
- ¹⁵⁸ Зокрема, до товарів некритичного імпорту потрапили м'ясо, алкогольні вироби, готова продукція легкої промисловості, металева продукція, деякі види устаткування та автомобілі тощо.
- ¹⁵⁹ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою поліпшення стану платіжного балансу України у зв'язку із світовою фінансовою кризою» № 923-VI від 04.02.2009 року.
- ¹⁶⁰ Інтерв'ю голови Державної митної служби Анатолія Макаренка// <http://www.epravda.com.ua/news/49c49dd3c27a2/>
- ¹⁶¹ Відповідний урядовий законопроект “Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання стану платіжного балансу України” зареєстровано у парламенті і опубліковано на сайті Верховної ради.
- ¹⁶² Постанова ВРУ «Про заходи щодо упорядкування окремих видатків Державного бюджету України» №1047-17 від 03.03.2009.
- ¹⁶³ Постанова Кабінету Міністрів «Деякі питання оплати праці членів Уряду в 2009 році», №240, від 18 березня 2009 р.
- ¹⁶⁴ Постанова Кабінету Міністрів «Про встановлення на 2009 рік граничної чисельності, фонду оплати праці працівників і видатків на утримання обласних, Київської та Севастопольської міських, районних, районних у м. Києві та Севастополі державних адміністрацій» №329 від 8 квітня 2009 р.
- ¹⁶⁵ Лист Пенсійного Фонду №21945/02-40 від 11 грудня 2008 року
- ¹⁶⁶ Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення» №799-VI від 25 грудня 2008 року
- ¹⁶⁷ Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення» №799-VI від 25 грудня 2008 року
- ¹⁶⁸ Наказ Міністерства праці та соціальної політики «ПОРЯДОК фінансування виплат по частковому безробіттю та надання допомоги по частковому безробіттю», N 190/16206 від 2 березня 2009 року
- ¹⁶⁹ Постанова правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття «Про розмір допомоги по частковому безробіттю у 2009 році», №97 від 29 січня 2009 року
- ¹⁷⁰ Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення» №799-VI від 25 грудня 2008 року
- ¹⁷¹ Постанова Кабінету Міністрів «Про внесення змін до Порядку реєстрації, перереєстрації та ведення обліку громадян, які шукають роботу, і безробітних», №144 від 25 лютого 2009 року
- ¹⁷² Постанова Кабінету Міністрів «Деякі питання визначення сукупного доходу сім'ї для окремих видів соціальної допомоги» №1084 від 20 грудня 2008 року
- ¹⁷³ Постанова Кабінету Міністрів України №925 «Про першочергові заходи щодо стабілізації ситуації, що склалася в гірничо-металургійному та хімічному комплексі» від 14 жовтня 2008 року.
- ¹⁷⁴ Постанова Кабінету Міністрів України №1107 «Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток» від 20 грудня 2008 року.
- ¹⁷⁵ Закон України №694 «Про внесення змін до деяких законів України щодо мінімізації впливу фінансової кризи на розвиток вітчизняної промисловості» від 18 грудня 2008 року
- ¹⁷⁶ Закон України №800 «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» від 25 грудня 2008 року.
- ¹⁷⁷ Точна величина сумнівних кредитів, наданих сільському господарству, а також суми кредитів, що пролонгуються банками за умовою отримання рефінансування від НБУ відповідно до Закону України № 922-VI «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання негативним наслідкам впливу світової фінансової кризи на розвиток агропромислового комплексу» від 4 лютого 2009 року, не повідомляються.
- ¹⁷⁸ The ECOFIN Council, 7 October 2008
- ¹⁷⁹ MEMO/04/172. Commission adopts new rules governing aid to firms in difficulty

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

<i>Ігор Бураковський</i>	<i>Голова Правління – Директор Інституту економічних досліджень та політичних консультацій</i>
Марчін Свенціцкі	Директор Аналітично-дорадчого центру Блакитної стрічки ПРООН
Вероніка Мовчан	Директор з наукової роботи Інституту економічних досліджень та політичних консультацій
Оксана Кузяків	Виконавчий директор Інституту економічних досліджень та політичних консультацій
Олександра Бетлій	Провідний дослідник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій
Анна Чухай	Провідний дослідник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій
Віталій Кравчук	Старший дослідник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій
Дмитро Науменко	Старший дослідник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій
Євген Раздорожний	Старший дослідник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій
Наталя Сисенко	Старший дослідник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій
Анна Кузнецова	Дослідник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій
Катерина Куценко	Дослідник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій
Катерина Пількевич	Дослідник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій
Катерина Шинкарук	Дослідник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій
Роман Возняк	Дослідник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій
Алла Кобилянська	Дослідник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій
Сергій Кандул	Молодший дослідник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій

Наукове видання

**Як подолати вплив
міжнародної фінансової кризи:
пошуки адекватної економічної політики**

Аналітична доповідь

Відповідальний за випуск *Євген Захаров*

Коректор *Євген Захаров*

Комп'ютерна верстка: *Сергій Удалов*

Підписано до друку 16.07.2009

Формат 60 x 84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура Міріад
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 7,2. Умов. фарб.-від. 7,85.
Обл.-вид. арк. 5,85. Наклад 500 прим.

Видавництво «Права людини»

61112, Харків, вул. Р. Ейдемана, 10, кв. 37

Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
серія ДК № 3065 від 19.12.2007 р.